

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Dějiny moderní evropské kultury

Bc. Liesbeth Bronsema

Staroměstské náměstí jako místo evropské paměti

Diplomová práce

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 30. 6. 2022

Bc. Liesbeth Bronsema

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Blance Altové, Ph.D. za cenné rady, odborné vedení práce, vstřícnost, trpělivost a především za čas, který mi během mého studia a v rámci psaní této práce věnovala. Současně děkuji i ostatním pedagogům z oboru Dějin moderní evropské kultury, kteří mě svým zaujetím pro evropské dějiny a kulturu ke studiu motivovali, a svým rodičům, kteří jej učinili možným.

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje otázce vývoje Staroměstského náměstí v Praze jako hlavního veřejného prostoru města, který vyjadřuje významné momenty evropské historie, a který jako „místo paměti“ ustavuje českou národní paměť. Poznatky paměťových a prostorových studií, jejichž styčným bodem je teorie Pierre Nory o tendenci moderní společnosti ukotvovat minulost skrze vytváření *lieux de mémoire*, jsou doplněny o historické pojednání jednotlivých dějinných období českých zemí. Výklad je prostřednictvím práce s dobovými periodiky, záznamy ze shromáždění, vedutami, mapami a nakonec i fotografiemi zaměřen také na dobový diskurz, jenž se k událostem na náměstí vázal, na jehož základě poskytuje i reflexi míst paměti, která v kontextu Staroměstského náměstí sledovaném období vznikala. Zvláštní pozornost je věnována především dvojici pomníků, mariánskému sloupu a pomníku Mistra Jana Husa, v jejichž „zápasu o prostor“ se odráží celá řada politických, náboženských, společenských i dalších témat české historie.

Abstract

The thesis deals with the question of the development of the Old Town Square in Prague as the main public space of the city, where significant moments of European history are expressed and which establishes Czech national memory as a “place of memory“. The findings of memory and spatial studies, which converge on Pierre Nora's theory of the tendency of modern society to anchor the past through the creation of *lieux de mémoire*, are complemented by a historical discussion of individual historical periods of the Czech lands. Through the use of contemporary periodicals, records of assemblies, vignettes, maps, and finally photographs, the interpretation also focuses on the contemporary discourse that was linked to the events on the square, on the basis of which it also provides a reflection on the sites of memory that were created in the context of the Old Town Square during the studied period. Particular attention is paid to a pair of monuments, the Marian Column and the monument to Mister Jan Hus, whose "struggle for space" reflects a number of political, religious, social and other themes of Czech history.

Obsah

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	10
1. PAMĚŤ A PROSTOR: MÍSTA PAMĚTI	10
1. 1. PAMĚŤ VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH	11
1. 1. 1. <i>Reflexe paměti v historické vědě</i>	14
1. 1. 2. <i>Nora: „místa paměti“, historie a paměť</i>	15
1. 2. PROSTOR – REFLEXE, KONCEPTY, PŘÍSTUPY	17
1. 2. 1. <i>Město, veřejný prostor a veřejný život</i>	20
1. 2. 2. <i>Pomníky a památníky</i>	21
HISTORICKÁ ČÁST.....	24
2. OD TRŽIŠTĚ K NÁMĚSTÍ. KULTURNĚ HISTORICKÝ A URBANISTICKÝ VÝZNAM MÍSTA	24
2. 1. MÍSTA PAMĚTI	36
3. STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ A PRAHA V HABSBUŘSKÉ MONARCHII JAKO SRDCE EVROPY? VEŘEJNÝ PROSTOR PO TŘICETILETÉ VÁLCE.....	43
3. 1. MÍSTA PAMĚTI	46
4. STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ PO SJEDNOCENÍ PRAŽSKÝCH MĚST A V DOBĚ ČESKÉHO NÁRODNÍHO HNUTÍ. PROMĚNY A FUNKCE VEŘEJNÉHO PROSTORU NA CESTĚ OD PROVINČNÍHO ZEMSKÉHO MĚSTA K EVROPSKÉ METROPOLI	52
4. 1. MÍSTA PAMĚTI	58
5. STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA. PROMĚNY A FUNKCE VEŘEJNÉHO PROSTORU V HLAVNÍM MĚSTĚ DEMOKRATICKÉHO STÁTU	65
5. 1. MÍSTA PAMĚTI	67
6. STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ V POVÁLEČNÉ PRAZE. PROMĚNA A FUNKCE VEŘEJNÉHO PROSTORU NA CESTĚ OD DEMOKRATICKÝCH NADĚJÍ K TOTALITĚ	70
6. 1. MÍSTA PAMĚTI	70
7. STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ V SOCIALISTICKÉ PRAZE. PROMĚNY VEŘEJNÉHO PROSTORU V DOBĚ UVOLNĚNÍ A NORMALIZACE	72
7. 1. MÍSTA PAMĚTI	74
8. STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ V POLISTOPADOVÉ PRAZE. PROMĚNY A FUNKCE VEŘEJNÉHO PROSTORU	78
8. 1. MÍSTA PAMĚTI	80
ZÁVĚR	87
ZDROJE	91
LITERATURA.....	91
INTERNETOVÉ ZDROJE	97
PŘÍLOHY	100
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	100
OSTATNÍ PŘÍLOHY	112

Úvod

Porevoluční snahy o obnovu mariánského sloupu a nakonec i realizace jeho opětovné výstavby v červnu 2020 obrátily pozornost veřejnosti k srdci Starého Města a učinily diskuzi nad významem veřejného prostoru Staroměstského náměstí znovu aktuální. Původní barokní sloup, který zde stál až do roku 1918, kdy byl po založení samostatné republiky stržen, na sebe již v moment svého vzniku navázal pestrou směsicí významů, nad nimiž nepřestává laická i odborná společnost debatovat dodnes.

Podobně jako další světové metropole prošel navíc veřejný prostor Prahy v uplynulých letech doposud nevídanou (někdy ovšem pouze provizorní) proměnou pod vlivem pandemických opatření. Od roku 2020 bylo v souvislosti s pozastavením neustálého přílivu turistů možné sledovat poměrně rychlé změny ve fungování a částečně i v podobě veřejného prostoru města, který byl poprvé po dlouhé době odkázán pouze sám na sebe, na své obyvatele, a jako takový byl okolnostmi nucen se jim přizpůsobit.

Příklad nedávného vývoje zde uvádím z toho důvodu, že na něm lze vhodně demonstrovat význam veřejného prostoru v životě společnosti, respektive nutnost se jím zabývat. Změny v infrastruktuře, v nabídce a provozu služeb, v celkovém využití prostoru města jeho obyvateli atp. ukázaly, že podoba veřejného prostoru není náhodná, nýbrž že je výsledkem nepřetržité interakce mezi možnostmi prostoru na jedné straně a společenskými potřebami a hodnotami na straně druhé. Předpokladem této práce je představa, že ačkoliv je prostor města do značné míry produktem lidské společnosti, tak současně tvoří fyzický a psychologický rámec jejího fungování, je skutečným a trvalým dějištěm lidského života. Podoba historického veřejného prostoru je také „v každém období mimořádně významnou výpovědí nejen o sobě samé, ale i všeobecně o minulosti a je ilustrací dobového vkusu společnosti, jejich hospodářských možností, také však nálad, myšlení a idejí.“¹ S tímto vědomím je nutné posuzovat i současné proměny veřejného prostoru, mezi které se jednoznačně řadí i nedávné vztyčení mariánského sloupu. Právě tato událost mě vedla k výběru veřejného prostoru Staroměstského náměstí.

V této souvislosti je cílem práce poskytnout prostřednictvím stručného historického výkladu dějinný kontext pražských měst (českých zemí), který nalezl (i pozbyl) své vyjádření v prostoru náměstí. Veřejný prostor Staroměstského náměstí zde nahlížím jako *lieu de*

¹ Muk, *Staré město pražské*, 1996, s. 286.

mémoire, v celku i částech, tedy jako místo, které vznikalo jako součást záměru ukotvit konkrétní historické okamžiky. „Místa paměti“ v konceptu Pierre Nory slouží jako most mezi spontánní „paměti“ a fixovanou „historií“, čímž nabízejí současnému člověku možnost oddělit se od minulosti. Účelem textu je tedy také určení těchto „míst paměti“, popis okolností jejich vzniku i jejich symbolického významu v dějinách prostoru Staroměstského náměstí i v dějinách národních, určení jejich vzájemného vztahu. Za tímto účelem se budu v práci zabývat také vývojem úlohy náměstí v životě obyvatel a proměnami vztahu české (pražské) společnosti k tomuto prostoru i k jednotlivým místům paměti až do současnosti.

Při posuzování veřejného prostoru jako místa paměti proto považuji za vhodné zabývat se historickým vývojem Staroměstského náměstí v kontextu Prahy, což může posloužit přinejmenším k částečnému zmapování procesů, jež se podílely na vývoji podoby náměstí až k jeho dnešnímu obrazu. „Konfrontace s minulostí rovněž jasně zdůrazní, že fakta soudobého města, která mnohdy přijímáme jako samozřejmou a kulturně indiferentní skutečnost, jsou vždy výrazem kulturní zkušenosti určité doby a společnosti, jsou poznamenány určitým kulturním smyslem a tužbami.“²

Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a historické. V první kapitole se budu zabývat základními teoretickými přístupy paměťových a prostorových studií, které se setkávají v konceptu „míst paměti“. Zvláštní pozornost zde budu věnovat „veřejnému prostoru“ a pojetí „pomníků“ a „památníků“. V druhé historické části práce navážu výkladem o vzniku, vývoji a historii Staroměstského náměstí v Praze, v rámci kterého se současně pokusím o vymezení symbolické úlohy náměstí v dějinách českých zemí jako dějiště významných událostí, i prostoru, v němž jsou jednotlivé dějinné situace ukotveny prostřednictvím míst paměti. Ačkoliv půjde o mapování dějin náměstí (původně „tržiště“ či „ryнку“), od jeho vzniku v 10. století, důraz bude kladen zejména na vývoj prostoru po roce 1620, tedy období ukončení povstání českých stavů a počátku rekatolizace. Na konci každého dějinného období se pak pokusím vymezit místa paměti, zachycující dějinné okamžiky, které se k dané době váží.

V této historické kapitole budu pracovat jednak s odbornou literaturou, která se jednotlivými tématy v minulosti již zaobírala, v kombinaci s dostupnými obrazovými prameny zachycujícími Staré Město a Staroměstské náměstí. V období od druhé poloviny 19. století pak budu rovněž pracovat s dostupnými dobovými periodiky,³ jejichž prostřednictvím se snažím zachytit okolnosti a společenský diskurz, jenž panoval v době vzniku (zániku) míst paměti,

² Kratochvíl, *Architektura a město*, 1998, s. 77.

³ V období od 2. pol. 19. století v době Habsburské monarchie jde zejména o Národní listy, od únorového převratu Rudé právo. V porevolučním období především Lidové noviny a později internetový server Aktuálně.cz.

tedy popsat, jaký význam jednotlivá místa pro společnost daného období představovala. Prostřednictvím této metody historicko-obrazové syntézy budu náměstí v centru Starého Města nahlížet jako „prostor, ve kterém se vytvářely a fungovaly v dané době doložené sítě sociálních, ekonomických, politických vztahů, ale bezesporu i sítě (pavučiny) vztahů kulturních (symbolických), kterým odpovídá určitá dobová estetika.“⁴ Analýzou náměstí v konkrétním dějinném kontextu a ve vymezeném čase současně práce odpovídá antropologickému výzkumu.⁵

V závěrečné části druhé kapitoly se budu věnovat i některým uměleckým a politickým projektům, které byly v posledních letech na Staroměstském náměstí realizovány. Cílem textu je poskytnout možnost komplexně reflektovat a zhodnotit historickou úlohu i význam Staroměstského náměstí v průběhu jeho vývoje, a případně jej konfrontovat s jeho dnešní podobou. Zamyšlení v tomto duchu bude také předmětem závěru této práce.

⁴ Altová, *Město Kutná Hora jako český barokní prostor?*, 2009, s. 7.

⁵ Augé, *Antropologie současných světů*, 1999, s. 11.

Teoretická část

1. Paměť a prostor: místa paměti

„Paměť“ se řadí mezi pojmy, které sice běžně užíváme, jejich podstatu však téměř nelze konkrétně vymezit. Zcela jednoznačně je ale paměť podmíněna vědomím minulosti a vztahováním se k ní. Poznáním, že existuje „dnešek“, který se liší od „včerejšku“.

V obecném smyslu se pojmem „paměť“ označuje schopnost ukládat, třídit a vybavovat si informace o předchozích zkušenostech. Ačkoliv ji lze zkoumat z pohledu věd přírodních, zde se omezím společenskovední výzkum. Reflexí paměti se zabývá celá řada humanitních věd, od filozofie, přes sociologii a psychologii, až po obory literární či historické. Právě vzhledem k interdisciplinární podstatě paměti není možné stanovit její jednoduchou definici.

Základní východisko této práce tvoří předpoklad, že paměť jednotlivce je ovlivněna působením společnosti, v níž se daný člověk vyskytuje, a je tak ze své podstaty vždy tzv. kolektivní, společenská, případně historická. I když se paměť jeví na první pohled jako vnitřní, a tedy jednoznačně individuální prožitek, tak současně platí, že „svoje vzpomínky zasazujeme do prostoru a času, na jejichž členění se shodneme s ostatními,“ radíme je „mezi údaje, které dávají smysl pouze ve vztahu ke skupině, jejíž jsme součástí.“⁶ Paměť není pouze niterným prožitkem, odehrávajícím se na úrovni lidské mysli, nýbrž je přetavena do různých podob, prostřednictvím kterých je zpřístupněna, komunikována a utvářena i v rámci širší společnosti. Ať už se však pohybujeme na rovině lingvistické, časové, prostorové či jakékoliv jiné, vztah paměti a člověka je vždy výhradně reciproční. Paměť, ve smyslu uvažování nad minulými zkušenostmi, se usazuje ve formách jazyka, jímž se dorozumíváme, slovní zásoba současně ale odpovídá měřítku našich potřeb, potažmo potřeb společnosti, jíž jsme součástí. Projevuje se v pojmání času: podle různých událostí i situací strukturujeme vlastní život; je ožívována a udržována prostřednictvím společných oslav a setkávání. Paměti odpovídá i náš přístup k prostoru, který je, podobně jako čas, strukturován významnými okamžiky našeho individuálního života i okamžiky „velké“ historie.

Nedílnou součástí paměti je vedle uchovávání informací také jejich zapomínání, respektive schopnost (vědomého) vyčleňování nepotřebných informací z paměťového systému. Paměť je aktivním mechanismem, který se neustále aktualizuje na základě další žité zkušenosti. Není pouze objektivním odrazem vnějších vjemů, nýbrž je vybírá a transformuje do subjektivního a funkčního překladu. Paměť tak představuje systém, jehož prostřednictvím

⁶ Halbwachs, *Kolektivní paměť*, 2009, s. 98.

její nositel, tj. jednotlivce, skupina, národ atp., pohlíží na svět i jak mu rozumí. Je dynamická a subjektivní, nesena těmi, kteří jsou právě naživu. Paměť je to, co přežívá, co je hodné uchování. Vzpomínání a zapomínání jsou dvě strany téže mince.

1. 1. Paměť ve společenských vědách

Téma paměti jako specifické kvality lidské duše vzpomínat minulé události, a spolu s ním i způsoby rozvíjení této kvality, reflektovali ve svých dílech již antičtí myslitelé. K paměti jako filozofickému konceptu přistupuje poprvé Platon, který rozvíjí myšlenku *anamnēsis* neboli „rozpomínání“, jež představuje jeden z předpokladů nesmrtnosti duše.⁷ V reakci na Platona pak paměť pojednává i Aristoteles, který vedle ní klade pojmy obrazivosti a mínění. Zatímco imaginaci samovolně ovlivňujeme, mínění v naší moci není. Přemýšlení je pak kombinací obojího.⁸

K tématu paměti, jejího udržování a kultivace, se pak opakovaně obracelo i mnoho dalších vzdělavců. Společenskovědní bádání se zpravidla ubírá dvojím směrem: za prvé se zabývá vlivem společnosti na individuální proces vzpomínání nebo se soustředí na samotný fenomén kolektivní paměti.⁹ Za teoretický kánon konceptu kolektivní paměti jsou považovány úvahy v díle francouzského filozofa a sociologa Maurice Halbwachse.¹⁰ K úvahám nad kolektivní pamětí lze přistupovat jako k úvodu do problematiky vztahu paměti a historie, jejichž kontrastu vznikají „místa paměti“, jež jsou předmětem této práce. Proto považuji za důležité zde částečně zachytit i myšlenkové procesy, jež se k teorii o kolektivní paměti vztahují.

Jeden ze základních stavebních kamenů Halbwachsovy teorie o kolektivní paměti představoval tzv. sociologismus, přístup zdůrazňující úlohu společnosti v životě i uvažování jednotlivce, reprezentovaný Émile Durkeimem. Durkheim ve svém uvažování vycházel zejména z předpokladu důrazné distinkce vědomí individuálního a vědomí kolektivního. Kolektivní vědomí podle něj není tvořené souborem vědomí jednotlivců, nýbrž jde o unikátní vědomí dané společnosti, o jakýsi všeobecný konsensus. „Celek není totožný se součtem svých částí“ a ani „společnost není pouhým součtem jedinců, nýbrž soustava vytvořená jejich

⁷ Platon, *Faidon*.

⁸ Aristoteles, *O duši*, 1996, s. 89-94.

⁹ Tuček, Paměť. In Storchová, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, 2014, s. 244.

¹⁰ Zejména M. Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire* (Sociální rámce paměti), 1925 a *La Mémoire Collective* (Kolektivní paměť), 1950; ve studii *La mémoire collective chez les musiciens* (Kolektivní paměť hudebníků), vydaném v roce 1939, použil Halbwachs poprvé termín „kolektivní paměť“.

sloučením, představuje specifické skutečno, jež má své vlastní znaky. (...) Skupina myslí, cítí, jedná zcela jinak, než by jednali její členové, kdyby byli osamoceni.“¹¹

Život jedince se vždy od samého začátku odehrává v jedinečném společenském milieu, a touto skutečností je nepřetržitě podmíněn. Společnost, její fungování ani její hodnotový systém nevznikají ve vědomí jednotlivce, nýbrž jsou dány kontextem, jemuž je společenský organismus vystaven jako celek. Právě takové podmínky vedou podle Durkheima k vytvoření tzv. kolektivních představ, které nejsou ztotožnitelné s individuálním vědomím, i když z něj vycházejí. Podobně jako myšlenka – i když je konstruktem mozku – není mozkiem samotným.

Ještě předtím, než se Halbwachs vydal cestou durkheimovské školy, se však nechal ovlivnit myšlenkami formulovanými dalším z významných evropských francouzských filozofů, Henri Bergsonem,¹² na jehož hodiny docházel v dobách svého studia na pařížském liceu. Vnitřní (duševní) procesy, jež stojí v centru Bergsonova zájmu, se vyznačují zejména svým trváním, *durée*. Princip vnitřních pochodů přirovnává autor k melodii hudby: paměť pojí dohromady jednotlivé obrazy (hmotu), podobně jako melodie propojuje tóny a činí z nich jednotný celek. Odraz neustále přicházejících momentů v paměti navíc zajišťuje její neustálé rozšiřování a aktualizaci. Paměť se tak kromě trvání stává i nositelem vědomí a času. „Přítomnost neobsahuje nic více než minulost a to, co nalézáme v účinku, bylo již v příčině.“¹³ Paměť, respektive působení času, se zároveň projevuje i v prostředí, jež nás obklopuje: „Všude, kde něco žije, leží otevřena protokolní kniha, do níž se zapisuje čas.“¹⁴

Halbwachs pak odhlíží od tělesné roviny paměti a soustředí se na její společenský rozměr. Paměť individuální představuje v jeho pojetí pouze součást nebo jednu z perspektiv širší paměti společenské. Vzpomínky jednotlivce jsou legitimní pouze tehdy, jsou-li v dostatečném souladu s pamětí skupiny, v níž se člověk vyskytuje. Kolektivní paměť je sice složena ze souboru individuálních pamětí, jako celek však existuje pouze tehdy, kdy je zároveň potvrzena pamětí ostatních. „Je nutné, aby se paměti nepřestaly vzájemně shodovat a vykazovat dostatek bodů průniku. Jen tak lze vzpomínku kontinuálně rekonstruovat pomocí společného základu.“¹⁵

¹¹ Durkheim, *Pravidla sociologické metody*, 1969, s. 132-33.

¹² K tematizaci paměti se Henri Bergson uchyluje zejména ve svém díle *Matière et mémoire* (Hmota a paměť), vydané poprvé v roce 1896, v níž se zabývá otázkou vztahu těla a mysli, a také v pozdější knize *Évolution créatrice* (Vývoj tvořivý) z roku 1907. Svůj přístup k paměti rozvíjí ve dvojici prostředních kapitol knihy *Hmota a paměť*, z nichž první nese název *De la reconnaissance des images. La mémoire et le cerveau* (O rozpoznávání obrazů. Paměť a mozek) a druhá je pak nazvaná *De la survivance des images. La mémoire et l'esprit* (O přežívání obrazů. Paměť a duch).

¹³ Bergson, *Vývoj tvořivý*, 1919, s. 28.

¹⁴ *Ibid.* s. 31.

¹⁵ Halbwachs, 2009, s. 61.

Individuální vnímání a uvažování je dále také společenským kontextem vždy podmíněné, jelikož osobní vzpomínky jsou vázány na sociální prostředí. Konečná vzpomínka je tak výsledkem propletení veškerých kolektivních uvažování, kterým byl člověk vystaven. Společný kontext potom představuje nejen prostředí, ale i kanál, kterým je individuální paměť dál předávána. Lidé si při artikulaci vlastních vzpomínek dopomáhají obecně přijímanými symboly (slovy a gesty), a zároveň je zasazují do prostoru a času, na jejichž členění se shodují s ostatními.¹⁶

Paměť „kolektivní“ je pak třeba odlišovat od paměti „historické“, kde již „historie“ představuje samostatný pojem. Zatímco kolektivních pamětí existuje nespočet, tak o „historii“ lze říct, že je pouze jedna. Nejedná se o synonymum minulosti ani o to, co z minulosti zůstane. Historie se neustále utváří a nelze ji chápat jako po sobě jdoucí soubor událostí, spíše jako „vše, co odlišuje určité období od jiných a o čemž nám knihy a vyprávění obvykle předkládají pouze schematický a neúplný obraz.“¹⁷ Je sice možné rozlišit historii jednotlivých oblastí, období nebo i lidí, ale i tyto jednotlivé celky se ve svých detailech navzájem doplňují a jsou si rovnocenné, jelikož historie jako taková vymezená není. Tyto části se pak spojují do komplexu historie, kterou lze v jistém smyslu považovat za jakousi „univerzální paměť“ lidstva, i když žádná taková paměť ve skutečnosti neexistuje. Podmínkou fungování historie je totiž její oddělení od paměti skupin, které existují nebo dříve existovaly. „Každá kolektivní paměť se opírá o skupinu ohraničenou v čase a prostoru“, ale shromáždění minulých událostí celistvě v jediném obrazu „je možné pouze pod podmínkou, že je odpojíme od paměti skupin, které si na ně uchovávají vzpomínku (...) Nejde už o to, abychom prožili události znovu v jejich realitě, ale abychom je umístili do rámců, v nichž historie událostí uspořádává, tedy do rámců, které jsou samotným skupinám cizí.“¹⁸ Zatímco kolektivní paměť vzniká uvnitř, historie je psaná zvenjšku.

Halbwachs se dále zabývá i vztahem paměti a (materiálního) prostoru, přičemž speciální pozornost věnuje úloze prostoru v oblasti náboženství. S odkazem na Augusta Comte zdůrazňuje, že stabilita, jako podmínka duševní rovnováhy, je mimo jiné vyjadřována právě v pevnosti a stálosti hmotných předmětů, s nimiž běžně přicházíme do kontaktu. Každý předmět je výtvozem společenského konsenzu nebo přinejmenším odkazuje ke společnému modu bytí. „Jisté je, že materiální okolí nese otisk nás i druhých.“¹⁹ Materiální prostředí tvoří neodmyslitelné kulisy lidského života, a stává se tak podmínkou paměti, tvoří jeden z rámců,

¹⁶ Halbwachs, 2009, s. 94-98.

¹⁷ Ibid. s. 101.

¹⁸ Ibid. s. 130-31.

¹⁹ Ibid. s. 185.

jejichž prostřednictvím je paměť ukládána. Dlouhodobá neproměnlivost fyzického prostoru navíc navozuje ve společnosti uklidňující vědomí kontinuity a nabízí způsob, jak udržet vybrané myšlenky lidem neustále na očích.²⁰

1. 1. 1. Reflexe paměti v historické vědě

Na poli historické vědy začalo téma paměti zažívat skutečný vzestup v 80. letech 20. století, při vydání dvou zásadních vědeckých děl, a sice *Zakhor: Jewish Memory* (Zakhor: paměť Židů) od Yosefa Yerushalmiho z roku 1982 a antologii *Lieux de mémoire* (Místa paměti) od Pierre Nory z roku 1984. Tito autoři jsou zástupci jednoho ze tří dominantních myšlenkových směrů, do kterých se uvažování historiků nad vztahem paměti a historie (historiografie) standardně dělí. Paměť je v jejich pojetí stavěna do striktní opozice vůči historiografii. Zatímco paměť představuje metodu identifikace via aktualizaci minulosti, historiografie je prostředkem její kritické reflexe. Druhý proud se odehrává pod objektivem sociální podmíněnosti, v jejíž souvislosti je paměť kladena na roveň psané historii a v obou případech se jedná pouze o odlišné způsoby vztahování se k minulosti. Tento postoj zaujímá ve svých dílech například Peter Burke,²¹ který nad historiografií uvažuje jako nad „sociální pamětí“. Trojici přístupu uzavírají teorie, jež oba fenomény chápou také v protikladném vztahu, současně však reflektují jejich vzájemnou korelaci. Tomuto přístupu odpovídá např. teorie o „kulturní paměti“ Jana a Aleidy Assmanových, v rámci které představuje vztahování se k minulosti, ať už prostřednictvím paměti nebo historiografie, způsob utváření vlastní identity.

Za počátek a zdroj boomu ve zkoumání paměti bývá považován generační přelom a s ním spojená kontroverze v souvislosti s reflexí událostí druhé světové války, holocaustu atd. Pamětníci významných, často traumatických událostí minulého století, zejména světové války a holocaustu, začali pomalu odcházet a s nimi i jedna z hlavních podmínek paměti, schopnost vzpomínání těchto historických momentů. Se zánikem autentické paměti se však současně vynořily otázky spojené s možnostmi a formami vztahování se k minulosti. Zájem o fenomén paměti bývá dále spojován se společensko-politickými změnami vrcholícími převratem ideologických režimů, tradičně provázené i potřebou reinterpretace minulosti, a často také důrazem na odlišné předměty paměti, respektive vzpomínání. V neposlední řadě ho lze také uvést do souvislosti s moderní, a zejména postmoderní otázkou individuální i kolektivní

²⁰ Halbwachs, 2009, s. 187.

²¹ Burke, *Variety kulturních dějin*, Brno, 2006 a *Co je kulturní historie*, Praha, 2011.

identity nebo také s novými, technologickými způsoby uchování a přenosu informací. Pro mnohé badatele vedou tyto společenské změny přímo ke „krizi paměti“, jelikož nástup historie vede až k jejímu zničení. Vyjádřeno slovy Pierre Nory: „O paměti se tolik mluví jen proto, že už žádná není.“²²

Moderní společnost je charakteristická tendencí „uchovávat minulost“. Ta se projevila mj. nástupem výpočetní techniky a elektronických databází v druhé polovině 20. století, jež Jan Assman²³ přirovnával k podobně přelomovému kulturnímu objevu, jakým byl vynález písma či pozdější knihtisk.²⁴ Analogii lidského mozku jako počítače ve smyslu paměťového úložiště nahradil v 80. letech přístup „počítačového paradoxu“, podle kterého je technologická paměť dokonalá, zatímco lidská paměť je řízena subjektivně a s informacemi zachází selektivně dle vlastních potřeb. Tento pohyb představoval ve vědeckém zkoumání paměti předstupu tzv. narativního obratu, jenž na přelomu 70. a 80. let zasáhl snad všechny oblasti humanitních věd. V kontextu paměťových studií hrál tento koncept roli z hlediska narativního utváření identity. „Člověk vypráví, a především je vyprávěn jinými a sebou samým, dává sám sobě smysl skrze ostatní“²⁵. V 80. letech také Jan Assman popsal přenos paměti do prostoru jako základní kolektivní i kulturní mnemotechniku v „kultuře vzpomínání“.²⁶ Podobným směrem v téže době se ve svých úvahách ubíral i Pierre Nora, jehož teorii o „místech paměti“ se budu dále zabývat v následující podkapitole.

Tyto přístupy mj. reflektují stoupající akademický zájem o prostor, jenž se vynořil současně s vlnou paměťových studií koncem 20. století a vyzdvihl úlohu prostoru nejenom jako jednoho z rámců paměti, nýbrž také jako výsledek mnemotechnických procesů.

1. 1. 2. Nora: „místa paměti“, historie a paměť

Historické reflexi podrobil fenomén paměti v 80. letech 20. století francouzský historik Pierre Nora. V návaznosti na myšlenky Maurice Halbwachse nebo, jak sám uvádí, inspirován dílem Marcela Prousta, Sigmunda Freuda a dalších, vydal v roce 1984 ve spolupráci s předními francouzskými historiky sedmisvazkové dílo *Les lieux de mémoire* (Místa paměti), v němž uvažuje nad podstatou francouzské národní paměti. V této práci se budu při výkladu konceptu

²² Nora, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, Cefres 13/1998, s. 7.

²³ Assman, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha, 2001.

²⁴ Znamenaly další krok k vnějšímu uchování vzpomínek; Assman, 2001, s. 15.

²⁵ Tuček in Storchová, 2014, s. 246.

²⁶ Assman, 2001, s. 56.

„míst paměti“ opírat o autorův do češtiny přeložený text *Mezi paměti a historií*²⁷, jehož originální francouzská verze posloužila jako úvodní stať k uvedenému svazku.

Výchozí bod Norovy koncepce představuje moderní posun v uvažování nad minulostí, který je vyjádřen v oddělení historie od paměti. Za počátek této tendence považuje Nora v první řadě zrychlení historie, k němuž začalo docházet během industrializace, globalizace, demokratizace a pod narůstajícím vlivem médií, a které znamenalo narušení předešlé rovnováhy. Tyto procesy vedly k zániku tradičních „společenství paměti“ jako uchovatelů hodnot (instituce rodiny, církve, školy či státu), a současně k obratu k dění současnosti. Řečeno slovy autora, paměť ustoupila „efemérnímu škraloupu aktuálnosti.“²⁸

Nora staví historii do ostrého protikladu vůči paměti. Paměť je pro něj, podobně jako pro Halbwachse, fenoménem živelným, neustále aktualizovaným o každou další zkušenost jejího nositele, kterým může být konkrétní skupina i jednotlivec, a má tak subjektivně zabarvený, téměř emocionální charakter. Oproti tomu historie představuje rádobu objektivní, obecně srozumitelné vyobrazení minulosti. Zatímco paměť se opírá o konkrétní, subjektivně působící momenty a gesta minulosti, historie usiluje o její univerzální výklad. „Paměť usazuje vzpomínku v posvátnu, historie ji z něj vyvádí a převádí do prózy.“ Tvoří tak most mezi současností a minulostí – jednu od druhé automaticky odděluje.²⁹

Vznik míst paměti je tak jedním z výrazů historie. Zatímco paměť přenáší minulost do současnosti, historie ji ukončuje a archivuje. Muzejní instituce a archivy, smlouvy a protokoly, památky a památníky, výroční dny, slavnosti a další „nositelé“ historie jsou zhmotněním uzavřené doby minulé, kodifikovanou pamětí, která se společností, jež se k takovým místům paměti vztahuje, již netýká, i když její existence je jimi podmíněná. Jde o „rituály společnosti bez rituálů.“³⁰

Navzdory nostalgii po časech ovládaných pamětí, která citelně prostupuje celým textem, Nora současně uznává, že místa paměti by nevznikala, pokud by po nich nevznikala poptávka. Pakliže by paměť společnosti sahala do dob a událostí, jež jsou zachyceny v jednotlivých místech paměti, nevznikala by potřeba připomínat je právě tímto způsobem. Na moderního člověka působí silněji vizuálně kodifikovaná paměť než jeho vlastní vzpomínka. Hodnota vzpomínek je vyjádřena teprve v archivovaných dokumentech a fotografiích,

²⁷ Nora, *Mezi paměti a historií. Problematika míst*, Cefres 13/1998.

²⁸ Ibid. s. 8.

²⁹ Ibid. s. 9.

³⁰ Ibid. s. 10-11.

v pamětních deskách a vztyčených obeliscích, a právě tato skutečnost vede ke zvýšení potřeby technického uchování vzpomínek, a to až s „pověřivým vztahem k stopě a ohledem na ni.“³¹

Místa paměti jsou podle Nory výsledkem interakce, nebo také „hry“ paměti a historie. Projevují na rovině symbolické, funkční či materiální, a zpravidla se vyznačují kombinací těchto kvalit. Například závěť, která se na první pohled jeví jako čistě funkční dokument, se současně stává místem paměti kdykoliv, kdy se je součástí rituálu, a tudíž silně symbolickým předmětem. V závěru Nora uvádí příklady v dvojakosti míst paměti. Na symbolické rovině mohou být místy vládnoucími, připomínkou vítězství státní moci nebo jiného uskupení, předmětem respektu, nebo místy ovládanými, tedy přirozeným útočištěm paměti. Dále je možné rozlišovat místa soukromá a veřejná, místa tzv. čistá (např. pohřební projev) a místa v tom smyslu umělá, vznikající jako symboly (vlajka, soubor svátků atp.).³²

Podobná jsou si však jednotlivá místa ve své posvátnosti. Jsou jedinečným časoprostorem, v němž se shromažďují mnohočetné paměťové významy, které se zároveň neustále proměňují. Svou podstatu tak místa paměti odvozují od vlastní identity na jedné straně, a současně zůstávají otevřené plejádě proměňujících se významů na straně druhé. Já ve své práci budu užívat Norovu tezi, že místo (*loci*) je zároveň obrazem (*imagine*) a má asociativní potenciál – paměť ulpívá na místech tak, jak historie ulpívá na událostech.³³

1. 2. Prostor – reflexe, koncepty, přístupy

Prostor představuje jeden ze základních existenciálních rámců, a současně myšlenkových kategorií, jež utvářejí základ lidského života. Vztah člověka a prostoru není jednosměrný: prostor, jeho struktura a organizace, není pouze statickým a pasivním dějištěm, v němž se odehrává život člověka a s ním spojené sociální interakce – je současně i jejich vlastním produktem. Ve vztahu k dějinám tvoří pojetí prostoru jednak východisko při uvažování nad minulostí, na druhé straně i představa člověka o prostoru se však v průběhu času mění.³⁴ Pro mne bude takovým speciálním místem paměti Staroměstské náměstí a události, osobnosti, myšlenky, instituce a materializované kulturní artefakty s ním spojené, tedy další fenomény, kterým Nora přikládal význam míst paměti. Místa paměti jsou podle Nory produktem moderní společnosti, která ztratila svou někdejší schopnost pamatovat si (už není prostředím paměti),

³¹ Nora, 1998, s. 12.

³² Ibid. s. 15-17.

³³ Ibid. s. 28.

³⁴ Řezníková, Prostor, in Storchová, *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, 2014, s. 36.

ale vztahuje se k minulosti různě motivovanými individualizovanými akty historické reflexe a vytváří si sémanticky nosná místa paměti jako mnemotechnickou pomůcku při utváření své národní identity. Moderní společnost tak navázala na tradici poutních nebo posvátných míst, změnila jen jejich sémantické rámce, způsoby a akcenty medializace a organizačního zajištění, zavedla místo nich národní slavnosti a stavěla pomníky významných historických osobností, nikoli světců, které bylo třeba si pamatovat a oslavovat.³⁵

Převládající paradigma této části kapitoly, jež se budu snažit vyložit a opodstatnit na následujících stranách, je výtečně vyjádřeno v předmluvě klasického díla Christiana Norberga-Schulze, *Genius Loci*³⁶, jež vyšlo poprvé na sklonku 70. let 20. století. Východisko autorova uvažování tvoří představa, že „prostředí ovlivňuje lidské bytí“.³⁷ Pojem „prostor“ neslouží pouze jako označení fyzického místa lidského výskytu, nýbrž v sobě vždy také zahrnuje způsob uvažování nad vztahem člověka a prostředí. Podle Norberga-Schulze získává člověk oporu své identity skrze schopnost přesáhnout svou individuální situaci. Každý lidský výtvar je tak vlastně symbolem vyjádření vztahu člověka a jeho okolí, respektive pozice člověka v jeho prostředí. Jednotlivé symboly se pak společně slučují do celých systémů, jež ustanovují společný řád, neboli kulturu. Podle Norberga-Schulze je jednou ze základních potřeb člověka prožívat svoji situaci jako „významuplnou“, což je umožněno právě procesem symbolizace. „Když člověk pochopí artikulovaný symbol, zažívá akt identifikace, který tím, že ho propojuje do komplexních přírodních a lidských dimenzí, dává jeho individuální existenci význam.“³⁸

Mezi takto vymezené symboly se kromě jiného řadí i umělecká díla, architektura a urbanismus, jež společně utvářejí prostor města. Ve svých detailech i v propojenosti celku jsou prostorové prvky nositeli rozličných existenciálních, respektive kulturních významů. Vyjadřují hodnoty i potřeby společnosti, jsou skutečnými kulisami lidského života, výrazem jeho možností, a současně i hranic. Prostor, který se stal místem paměti je možné analyzovat sémanticky v jeho historickém vývoji – utváření, ale zároveň také jako prostor, ve kterém se proměňují obsahy a kulturněpaměťové praktiky.³⁹

Koncept prostoru zaujímá vůči dějinám dvojí roli: na jedné straně jsou podle prostorových představ utvářeny naše představy o minulosti (dějiny města, regionu, státu atp.),

³⁵ Hojda, *Pomník – svatyně národa*, in: Marta Ottlová – Milan Pospíšil (eds.), *Sacrum et profanum*, Praha 1998, s. 54-64.

³⁶ Norberg-Schulz Ch., *Genius Loci. Krajina, místo, architektura*, 2010 nebo také *Význam v architektuře západu*, 2019.

³⁷ Norberg-Schulz, 2010, s. 5.

³⁸ Norberg-Schulz, 2019, s. 221-23.

³⁹ Řezníková, *Místa paměti* in: Lenka Řezníková a kol., *J.A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*, Praha 2014, s. 15.

na druhou stranu jsou tyto představy podmíněny historickým proměnami. První historiografické tendence vztahovat dějiny k určitému geografickému prostoru se objevily v první polovině 20. století mezi historiky okolo francouzské školy Annales. Tento přístup byl však ve stínu druhé světové války potlačen a znovu revitalizován až s potřebou reflexe válečných událostí, stejně jako tomu bylo v případě studia paměti. Do té doby byl prostor konceptualizován spíše na abstraktnějších rovinách, a to ve své podstatě jako kategorie filozofická, sociální, estetická apod. Podle Michaela Foucaulta ve 20. století došlo dokonce k opětovnému obratu k prostoru jako k ústřednímu pořádacímu principu,⁴⁰ který „organizuje vědění a rozehrává tak současně i mocenské vztahy.“⁴¹ Prostorový obrat neboli „spacializace“ se pak během 80. let etabloval v samostatný a významný paradigmatický přístup a na přelomu 20. a 21. století se stal v opozitu vůči abstraktním osvícenským přístupům k historii jako k univerzální kategorii jedním z ústředních historických narativů.⁴²

Přístupy společenských věd k prostoru se liší. Je zkoumán buď ve smyslu teritoriálním (geografický, politický prostor) nebo v sociálním (prostor společnosti a kultury), dále se pak rozlišuje také jeho esencialistické a konstruktivistické pojetí. Za zmínku zde stojí kulturologický přístup Jurije M. Lotmana, který nahlížel prostor jako místo koncentrace rozličných sémiotických významů, které reflektují sociální, náboženské, ekonomické, politické či axiologické nastavení společnosti. V návaznosti na tyto poznatky se začala v 80. letech studována také rétorika historické kartografie, kdy mapa přestala být nahlížena jako pouhá snaha o zobrazení prostoru, nýbrž jako forma „vizuální narace“ historie, jako nástroj, jehož prostřednictvím je překreslený prostor posuzován a strukturován.⁴³

Zvýšený zájem o prostor se projevuje dále také v posuzování jeho sociálního významu, tedy ve zkoumání prostoru ve smyslu sociální instituce, tj. jako produktu prostorových mechanismů společnosti (její interakce a komunikace), jenž odpovídá jejím potřebám, nebo ve smyslu sociálního konstruktů. Z druhého ze jmenovaných hledisek je prostor podmíněn lidskou imaginací, jejímž produktem není prostor sám o sobě, nýbrž pouze představy o prostoru. V návaznosti na výzkum sociální roviny prostoru byly v 2. polovině 20. století

⁴⁰ Zatímco v předmoderní společnosti představoval centrální kategorii prostor, v období moderny ho nahradila kategorie času a ve 20. století opět prostorem (Řezníková, 2014, s. 37).

⁴¹ Řezníková, 2014, s. 37.

⁴² Ibid. s. 36-38.

⁴³ Ibid. s. 41.

rozvinuty různé prostorové teorie, mezi které se kromě konceptu „ne-míst“⁴⁴, „heterotopii“ a dalších „-topií“⁴⁵ řadí právě také teorie Pierre Nory o „místech paměti“.⁴⁶

1. 2. 1. Město, veřejný prostor a veřejný život

V případě, že hovoříme o „prostoru“ jako o místu lidského obydlí (výskytu), pak nabývá tento pojem existencionální hodnoty. Pro porozumění funkcím „existenciálního prostoru“ zavádí Norberg-Schulz dva pojmy: „prostor“, jemuž odpovídá základní psychická funkce „orientace“ a „charakter“, jenž může vést k „identifikaci“.⁴⁷

Prostor města je místem, kde se hromadí jednotlivé kulturní a historické významy. „Je historicky vzniklou podobou“⁴⁸ a „materializovanou zkušeností o řádu lidského světa, tak jak byl ve své době odhalen a akceptován.“⁴⁹ Konkrétní ztvárnění města je tedy i výrazem kulturního uspořádání, s nímž se jeho obyvatelé identifikují a který se bezprostředně podílí na utváření jejich identity.

Kulturní rovinu prostoru odpovídajícím způsobem vykresluje na příkladu střechy Petr Kratochvíl,⁵⁰ který konstatuje, že „střecha nad hlavou“ má sice původně čistě funkční význam, jelikož zajišťuje část fyziologických potřeb člověka, přesto je však v každém dějinném období jiná, a to právě proto, že reaguje na odlišné pojetí bydlení a na vždy jiné představy o činnostech, které se pod střechou odehrávají i předmětech, jež se pod ní nacházejí. Z tohoto závěru lze současně vyvodit, že kulturní aspekt prostředí do něj není otiskáván až po splnění materiálních potřeb, nýbrž že se přímo podílí na formě jeho realizace.⁵¹

V prostoru města se odehrávají činnosti tzv. všední (profánní) a sváteční (posvátné). Do „všední“ sféry spadají každodenní úkony, které zajišťují lidský život, a vyznačují se svou účelovostí. Běžná rutina je pak protkána méně častými úkony tzv. svátečními, které mají člověka ze všednosti dní vytrhnout. Účast na svátečních slavnostech byla pro příslušníky daného společenství v minulosti z různých důvodů povinná. Docházelo během ní k oslavě, a současně k ritualizované obnově a upevnění společenského vědomí. Účastí na veřejném životě v tomto slova smyslu, případně samotným vykonáváním ritualizovaného aktu, dal každý

⁴⁴ Augé, *Non-lieux : introduction a une anthropologie de la surmodernite*, Paris, 1992.

⁴⁵ Foucault, *Des espaces autres*, Paris, 1994.

⁴⁶ Řezníková, 2014, s. 43.

⁴⁷ Norberg-Schulz, 2010, s. 5.

⁴⁸ Kratochvíl, 1998, s. 73.

⁴⁹ *Ibid.* s. 76.

⁵⁰ Kratochvíl, Město jako kulturní fenomén. In: Halík, P. a kol., *Architektura a město*, 1998.

⁵¹ *Ibid.* s. 74.

z přítomných jednotlivců najevo, že je součástí dané obce a že ji přijímá. Součástí svátečních úkonů byla také často připomínka společného původu a historie či projevení úcty. Již samotný svátek se tak stával nečasovým prostorem, poukazujícím na nesmrtelnost daného společenství. I veřejný prostor, jako prostor vztahující se ke svátečnímu, tím v tomto smyslu sám nabývá posvátného významu⁵²

V návaznosti na distinkci všedního a svátečního je nutné vymezit i pojem „veřejný prostor“. Jako „veřejný“ se označuje prostor, do kterého mají za běžných okolností přístup „všichni“. Lze jej zkoumat ve třech kategoriích. Za prvé jde o prostor virtuální, v němž se odehrává lidská interakce, komunikace a přenos informací. Dále je možné nahlížet prostor z hlediska činností, jež se v něm odehrávají, kterého ho podněcují nebo které naopak vylučuje. Veřejný prostor tedy není pouze topografickou kategorií,⁵³ nýbrž místem, v němž se společnost „děje“. Lze jej tedy zkoumat i v souvislosti s jeho fyzickou podobou a zabývat se způsobem, jak se v něm zrcadlí vztah člověka a jeho prostředí.⁵⁴ V této práci jsem se zaměřila na Staroměstské náměstí v Praze a to mi umožnilo sledovat proměny veřejného prostoru a jeho užívání v čase, v tomto případě od třicetileté války po současnost.

1. 2. 2. Pomníky a památníky

V kontextu paměťových i prostorových studií Staroměstského náměstí ve sledovaném období je také zapotřebí vymezit několik pojmů, jež bývají v diskuzích mnohdy zaměňovány, pro zodpovězení výzkumných otázek této je však jejich vymezení zásadní. Při stanovení významu pojmů „pomník“ a „památník“ používám poznatky z knihy Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného *Pomníky a zapomněnky*⁵⁵ a texty Anežky Bártlové a Mileny Bartlové ve sborníku *Manuál monumentu*.⁵⁶

Výše bylo stanoveno, že veřejný prostor je vyjádřením společenského řádu, a tedy i demonstrací moci. Jako programové vyjádření moci a slávy vladařů sloužily již v antice jejich sochy a triumfální oblouky a sloupy, ve středověku pak výška sídelních věží, zdobení fasád, jezdecké sochy atp. Tyto zvláštní objekty umístěné do veřejného prostoru hrály v první řadě roli připomínky významu určité osobnosti, společnosti, instituce či události. Jejich účelem byl

⁵² Sokol, *Člověk a náboženství*, 2004, s. 35-40.

⁵³ K popisu fyzického místa je vhodnější spíše pojem „veřejné prostranství“

⁵⁴ Kratochvíl, *Veřejný prostor*, 2015, s. 12.

⁵⁵ Pokorný, Hojda, *Pomníky a zapomněnky*, 1997.

⁵⁶ Bártlová et al., *Manuál monumentu*, 2016.

přenos komunikovaného sdělení, propojující „minulost se současností“ často však „s ohledem na budoucnost.“⁵⁷

Pomníky a památníky začaly v období prudkého rozvoje měst sloužit také k organizaci veřejného prostoru jako potřebná významová těžiště, jež mají zároveň umožnit jednodušší orientaci v dějinách.⁵⁸ Devatenácté století „se svými sklony k narativnosti pomník monumentalizovalo“⁵⁹ a společenské změny související s městskou modernizací se odrazily i v pomníkových tématech nebo v typu donátorů – na fundaci se podílela města, spolky i organizace, kterým památníky sloužily k vlastní propagaci.⁶⁰ Pomníky a památníky jsou tedy ze své podstaty politickým gestem, jež však nekončí jejich vybudováním, ale promítá se i do jejich „živého provozu“. Ještě před svým zhotovením jsou často předmětem společenské diskuze, jejich odhalení provázejí oslavy, průvody, manifestace, proslovy skýtající prostor pro vyjádření politických postojů. Z účasti a chování účastníků lze posuzovat přístup k tématu, jenž pomník vyjadřuje, stejně jako k osobám, jež se podílejí na jeho vzniku, atd.⁶¹

Pro označení pamětních „symbolů“, jež mají podobu sochy nebo sousoší ve veřejném prostoru, se dnes užívají pojmy „pomník“ a „památník“. K jejich rozlišení lze přistupovat různě. Z hlediska funkce lze „pomník“ definovat jako „sochařsky či architektonicky formovaný objekt či prostor nadaný určitým posláním: někomu je určen a někomu (...) má něco připomínat“, má „udržovat paměť živou“ a současně udržovat minulé minulým. „Památník“ je podle Mileny Bártlové pojmem podružným. Jde o „pomník, který je specificky umístěn na autentické místo, kde se konkrétní událost (pravděpodobně stala)“, čímž současně zdůrazňuje „autenticitu místa“ a „důležitost připomenuté události.“⁶² Je tudíž zapotřebí zabývat se otázkou, komu je pomník či památník určen, tj. ke komu má promlouvat, kdo se s ním má identifikovat, součástí čího světa se stane. Právě recepce pomníku (památníku) je často problematická: způsob, jakým je objekt veřejností vnímán se často liší od idey, kterou měl původně vyjadřovat.⁶³

Dále lze významu objektů rozumět podle podnětů, jež stojí za jejich realizací. Zatímco pomníky připomínají události a osobnosti, které bychom neměli zapomenout, tak památníky naopak upozorňují na to, co si pamatovat chceme. Mnohdy je ale těžké tuto distinkci rozpoznat. Naléhavost památníků je však z podstaty jejich významu menší, a musí tudíž o své místo ve

⁵⁷ Bártlová, Lipus, 2016, s. 7.

⁵⁸ Pokorný, Hojda, 1997, s. 16.

⁵⁹ Rovinu pamatování a připomínky nahradil moment napomínání, pokárání (Bártlová, 2016, s. 43-4).

⁶⁰ Kuthanová, *Metamorfózy politiky*, 2013, s. 12.

⁶¹ Pokorný, Hojda, 1997, s. 18.

⁶² Bártlová, Lipus, 2016, s. 17.

⁶³ Pokorný, Hojda, 1997, s. 17.

veřejném prostoru oproti pomníkům sloužícím jako důležité memento více „bojovat a prokázat, že jsou schopny tento úkol [být památníkem] plnit“, a to i na rovině estetické, která má u pomníků naopak až sekundární význam. Zejména u památníků je tedy na místě posuzovat i jejich vizuální podobu.⁶⁴ Esenciální kvalitou pomníku či památníku je „časovost s ambicí ‚věčnosti‘“, již předpokládá materiál (kámen či bronz) použitý k výstavbě, patrná nákladnost, monumentalita a umístění objektu. Jejich prostřednictvím dochází k navození dojmu vznešenosti.⁶⁵

S vizuální rovinou se pojí i téma uměleckosti. Lze pomník či památník, jehož prvním záměrem je přetrvání „navěky“, vyjádřit v aktuálním uměleckém stylu, který by sice povaze sdělení odpovídal nejlépe, ale sám se v čase vyvíjí? Podle Bártlové není „umělecká“ kvalita pomníku totožná s jeho kvalitou „vývojovou“.⁶⁶ Pomník se stává skutečně kvalitním uměleckým dílem, je-li schopný „zviditelnit neviditelné a umožnit rekonfiguraci zkušenosti recipienta,“ a to i v době, kdy jeho sdělení přestává být aktuální. Ztráta nebo absence této schopnosti nakonec může vést k jeho odstranění z veřejného prostoru.⁶⁷

⁶⁴ Bártlová, 2016, s. 19.

⁶⁵ Ibid. s. 45-6.

⁶⁶ Tj. příslušností díla ke stylu, který vyjadřuje stav společenského bytí a myšlení v současnosti (Bártlová, 2016, s. 49-50).

⁶⁷ Ibid. s. 51-3.

Historická část

2. Od tržiště k náměstí. Kulturně historický a urbanistický význam místa

Popsat komplexní urbanistický a významový vývoj Staroměstského náměstí od jeho samotného vzniku, navíc pak v kulturně-historickém kontextu Starého Města pražského, posléze pražských měst a Prahy jako celku, je ambicí, jež dalece přesahuje možnosti i potřeby této práce. Pro správné pochopení vzniku a úlohy náměstí v širším městském komplexu je ovšem vhodným výchozím bodem stručná charakteristika polohy Prahy.

Osídlení městského typu se pod Pražským hradem na pravém břehu Vltavy, v prostoru současného Staroměstského náměstí, na křižovatce dálkových obchodních cest a vltavského brodu utvářelo postupně od 9. století. V těchto místech se setkávaly cesty z dnešního Rakouska, Ukrajiny a Polska, a po překročení řeky pokračovaly do Německa, Saska a Pruska.⁶⁸

První zmínka o Praze je datována rokem 965 a byla uvedena ve zprávě arabsko-židovského kupce Ibrahima Ibn Jakuba, který v této době místo navštívil.⁶⁹ Pojem „Praha“ sloužil až do poloviny 12. století jako jiné označení pro Pražský hrad, pod nímž leželo podhradí nebo také území „mezi hrady“.⁷⁰ Sídliště ležící na pravém břehu Vltavy⁷¹ nevznikalo prvoplánově, nýbrž postupným zahušťováním. Přítomnost člověka je v této oblasti doložena nálezy o praxi pohřbívání pocházejícími již z přelomu 9. a 10. století, doklady o osídlení jsou pak datovány do 12. až 13. století.⁷² První obytné domy byly stavěny okolo obchodních cest, které z Pražského hradu směřovaly na Vyšehrad. V prostoru dnešního Starého Města postupně vzniklo několik tržišť, jako například trh Uhelný, Ovocný, Zelný (dnes Havelský), Vaječný (v dnešní Rytířské ulici). V centru pravobřežního osídlení, na místě současného Staroměstského náměstí, to byl trh nazývaný nejdříve „Velký“.⁷³

⁶⁸ Norberg-Schulz, 2010, s. 85.

⁶⁹ „*Město Frága je vystavěno z kamene a vápna a je největším městem co do obchodu. Přichází sem z města Kráková Rusové a Slované se zbožím. A z krajin Turků muslimové, židé a Turci rovněž se zbožím a obchodními mincemi. Ti vyváží od nich otroky, cín a různé kožišiny. Jejich země je nejlepší zemí severu a nejzásobenější v potravinách. Prodává se tam za jeden karát tolik pšenice, že vystačí člověku na měsíc a za tutéž cenu tolik ječmene, kolik vystačí jezci na 40 dní a dále za tento kirát deset slepic. V městě Frága vyrábí se sedla, uzdy a tlusté štítí, kterých se užívá v těchto zemí. V zemi Bújima zhotovují se též lehké šátky z tenké tkaniny v podobě sítky, které neslouží k ničemu. Cena těchto je u nich stálá: 10 šátků za jeden karát. Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. to je jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku, koně, zlato, stříbro a všechno ostatní. Zvláštní je, že obyvatelé země Bújima jsou snědí, černých vlasů, zatímco světlý typ je u nich řídký.*“ (L. Niederle, Slované starožitnosti, Díl III: Původ a počátky Slovanů západních, 1927, s. 198)

⁷⁰ Klápště, *Proměna českých zemí ve středověku*, 2005, s. 340.

⁷¹ Ležící v prostoru dnešního Starého Města.

⁷² Podliska, *Staroměstské náměstí a památky skryté pod jeho dlažbou*, NPÚ, 2017.

⁷³ Státníková, *Zmizelá Praha: trhy a tržiště*, 2010, s. 9.

Toto hlavní tržiště mezi hradem nad levým břehem Vltavy, který od 9. století sloužil jako sídlo českých knížat, a Vyšehradem, druhým knížecím hradem, jehož stavba započala v druhé polovině 10. století, postupně nabývalo na významu.⁷⁴ Oba hrady s podhradím a posléze i pravobřežní osídlení společně tvořily tzv. Mezihrady, které pojil dohromady brod a posléze most, o němž se dozvídáme ze svatováclavských legend z poloviny 10. století.⁷⁵ V letech 1158-1172 zde byl zhruba v místech původního mostu vybudován kamenný most Juditin, nazván podle ženy českého krále Vladislava I. Most byl postaven v návaznosti na komunikační spojení s Velkým tržištěm, ve 14. století byl nahrazen mostem, jenž nechal postavit Karel IV.⁷⁶ Velké tržiště mimo dosah běžných povodní a mimo pobřežní bažiny, se stalo centrem obchodu.⁷⁷ Původně sloužilo ke směně zboží, postupně se sem však přesunulo těžiště místního i dálkového obchodu, pro jehož provoz si zde obchodníci budovali i odpovídající zázemí. Pravidelně zde probíhaly i týdenní trhy a dvakrát do roka také trhy výroční (jarmarky), pořádané na základě privilegií udělovaných panovníkem.⁷⁸

K označení tržiště se v různých obdobích používaly rozličné výrazy. V latinsky psaných pramenech bylo nazýváno *Forum*, v německých *Platz* nebo také *Ring*, podle tradičního kruhovitého obvodu náměstí. Ačkoliv tomuto tvaru Velké tržiště na Starém Městě nikdy neodpovídalo, přejaté označení *rynk* se však udrželo až do konce 19. století.⁷⁹ Právě nepravidelný tvar vypovídá o starém původu a organickém vývoji prostoru, jehož hlavní osu tvořila osa z osady Poříčí, přes dnešní Dlouhou třídu a Mariánské náměstí, skrze pozdější Klementinum ke Karlovu mostu a přes něj až k Pražskému hradu.⁸⁰

Na tržišti postupně vznikaly stánky pevné i přenosné (dřevěné) i stálé, postavené ze dřeva a později i z kamene, kolem tržiště se stavěly měšťanské domy s obchody a dílnami v přízemí. Tak se utvářel prostor náměstí v širším sídelním celku městského typu. Domovní zástavba z 11.-12. století (v textech archeologů označovaná jako „románská“) má vstupy pod úroveň současného terénu náměstí a její výzkum částečně ukazuje na původní tvar tržiště.⁸¹ Domy o maximálně jednom patru byly stavěny nahodile po krajích náměstí, až později byla

⁷⁴ Tzv. Mezihrady (Líbal in Vlček, *Umělecké památky Prahy. Staré město, Josefov*, 1996, s. 17).

⁷⁵ Líbal, *Staré město pražské*, 1996, s. 19.

⁷⁶ Fiala, *Staroměstské náměstí v proměnách času*, 2012, s. 16.

⁷⁷ Herain, *Staroměstský rynek v Praze*, 1908, s. 2.

⁷⁸ Bedrníček, *Náměstí, rynky a náměstíčka historické Prahy*, 2007, s. 99.

⁷⁹ Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních: Purkyňova ulice – Žofín*, 1904, s. 988.

⁸⁰ Klápště, 2005, s. 352.

⁸¹ Podrobnější popis původní románské zástavby viz Líbal, Dobroslav a Jaroslav Muk. *Staré město pražské*, 1996, s. 24-26.

jejich průčelí propojena do jedné linie. V blízkosti tržiště a v dosahu panovnického sídla se usazovali a stavěli své domy zejména majetní kupci⁸² a příslušníci šlechty.⁸³

Význam pravobřežního velkého tržiště potvrdilo v polovině 12. století založení Týnského dvora (Ungeltu) při jeho východní straně. Bylo to sídlo panovnické instituce pro správu trhu a výběr celních poplatků. Název dvora je odvozený ze slova „otýnit“ neboli „opevnit“ a poukazuje k původní podobě týnského areálu, jenž vznikl jako uzavřená tvrz obehnaná zdmi a příkopem.⁸⁴ Součástí Ungeltu byl také kostel zasvěcený Panně Marii, špitál, několik stájí a hostinců. Starší stavba kostela Panny Marie byla později nahrazena raně gotickou stavbou. Na protější severní straně tržiště si postavili kostel němečtí kupci, původně usedlí na Poříčí, kteří přesídlili blíže k tržišti. Kostel zasvětili sv. Mikulášovi, patronovi kupců. Po vybudování staroměstských hradeb ve 30. letech 14. století se kostel sv. Mikuláše stal hlavním farním chrámem. Byl obklopen malým hřbitovem a až do založení staroměstské radnice v polovině 14. století současně sloužil jako hlavní shromaždiště městské obce.⁸⁵

Nadnárodní význam velkého tržiště pod Pražským hradem určoval i etnické složení a vztahy obyvatel tohoto prostoru. Již od 10. století se zde formovaly určité rysy městského sídla, charakter skutečného „města“ získaly jednotlivé pražské aglomerace na pravém i levém břehu Vltavy až ve 13. století, kdy byly postupně vybudovány městské hradby a udělena městských privilegií.⁸⁶ Plánovitá městská výstavba na Starém Městě je spojena se založením Havelského Města⁸⁷ u kostela sv. Havla. Promyšlená urbanistická koncepce měla propojit Petruskou čtvrť u kostela sv. Petra (mj. poříční kupecké osady) a Újezd u kostela sv. Martina. To vše se uskutečnilo ve 30. letech 13. století a došlo tak k přerodu předchozího rostlého typu osídlení v plánovité gotické město.⁸⁸ Středověké utváření pražských měst bylo završeno založením Nového Města v roce 1348 a rozšířením městských hradeb až k Vyšehradu.⁸⁹

Autonomie města a jeho obyvatel plynoucí z finanční prosperity se však zpočátku rozvíjela nezávisle na moci královské, a panovníci se z toho důvodu dlouho snažili omezovat pražská města v potenciálu jejich samosprávy. Jako zástupce hlavy státu a šlechty byl do čela města vybírán rychtář, který společně s dvanácti, králem zvolenými konšely z řad městského patriciátu, hájil vrchnostenské zájmy. Jako sídlo staroměstské správy sloužila nejdříve rychta

⁸² Jako první se v severozápadním rohu tržiště usadili kupci židovského původu a založili zde židovskou enklávu (Josefov).

⁸³ Ježková, *Karel IV. a jeho Praha*, 2016, s. 22.

⁸⁴ *Ibid.* s. 22.

⁸⁵ Bedmíček, 2007, s. 120.

⁸⁶ Ledvinka, *Praha*, 2000, s. 109-112.

⁸⁷ Nebo také „Nové město u sv. Havla“ atp. (Líbal in Dragoun, *Staroměstská radnice*, 1996, s. 17.)

⁸⁸ Líbal in Vlček, 1996, s. 17.

⁸⁹ Viz příloha č. 1.

(rychtářův dům), která se nacházela na rohu ulice Rytířské a Na Můstku. S rozvojem a růstem města však stoupala i potřeba odpovídajícího sídla pro činnost čím dál většího počtu úředníků a sluhů, a za tím účelem se obec koncem 13. století obrátila na krále Václava II. s žádostí o výstavbu vlastního radního domu po vzoru německých měst. Král však s obavou příliš velké moci města své svolení pro výstavbu neposkytl.⁹⁰

Povolení ke zřízení městského domu poskytl staroměstským konšelům teprve Jan Lucemburský v roce 1338, který byl obci zavázán významnými půjčkami, tak vznikla na Starém Městě první radnice v českém království, zřízena v domě u Volflina od Kamene na rohu Velkého tržiště (v těch místech i pozdější a současná radnice), který radní k těmto účelům zakoupili. Časem byla rozšířena o další dům a kapli.⁹¹ S výstavbou radnice došlo také k postupné regulaci trhů, jež se časem přesunuly na jiná staroměstská prostranství. S nimi z náměstí zmizely i dočasné stánky a tržní boudy, ponechány byly pouze kupecké krámký vlivných řemesel, jež byly vybudovány přímo pod staroměstskou radnicí. Kamenné obchody zde vydržely až do konce 40. let 19. století.⁹²

Staré Město bylo sídelním královským městem a jako takovému mu náležela patřičná práva i povinnosti, které ztělesňovala právě staroměstská radnice. Z toho důvodu se snažili radní v kontextu narůstající moci města pozdvihnout úlohu i radnice jako nového centra království oproti Pražskému hradu. Před staroměstskou radnicí byly hlasateli na vědomost dávány vyhlášky, oznámení i příkazy a z původního místa obchodu se tak postupně stal veřejný prostor, v němž se odehrávaly společenské události nejrůznějšího charakteru. Radnice plnila i funkci reprezentační: sloužila při návštěvách panovníka či při obřadech spojených s obnovováním městské rady, okolo procházely korunovační průvody. Na prostranství před radnicí se pořádaly oslavy církevních svátků i panovníckých jubileí, odehrávaly se na něm i různé rytířské turnaje a šermířské zápasy, několikadenní oslavy masopustu spojené s převleky, tancem, závody a především vysokou konzumací alkoholu, i další představení světského i církevního charakteru a příležitostně i popravy.⁹³ Na rynku se ovšem nacházel pranýř v podobě sloupu, k němuž byli provinilci přivázáni a vytrestáni pohrdlivými pohledy kolemjdoucích.⁹⁴

⁹⁰ Vojtíšek, *Staroměstské náměstí*, 1937, s. 9-12.

⁹¹ Vojtíšek, *Staroměstská radnice a její památky*, 1929, s. 6-7.

⁹² Ledvinka, 2015, s. 198.

⁹³ Většinou se jednalo o popravy různých zlodějů, lapků nebo vrahů, avšak šibenice nebyla stálou součástí náměstí až do 16. století, kdy došlo k vysokému nárůstu kriminality. Na rynku se ovšem nacházel pranýř v podobě sloupu, k němuž byli provinilci přivázáni a vytrestáni pohrdlivými pohledy kolemjdoucích. (Fiala, 2012, s. 36-38).

⁹⁴ Fiala, 2012, s. 32-38.

První velkou událostí, jíž bylo náměstí svědkem a která byla písemně zachycena, byl právě příchod krále Jana Lucemburského, který zde po obsazení města roku 1310 vykonal první veřejný soud a tentýž rok přijal poctu šlechty a měšťanů.⁹⁵

Politicko-ekonomický význam Starého Města pražského přesahující rámec městské obce potvrzuje i výběr domu U zvonu, postaveného v 1. polovině 14. století v sousedství Ungeltu, za panovnickou rezidenci. Jan Lucemburský a jeho manželka Eliška Přemyslovny se zde usadili po svém příjezdu do Prahy.⁹⁶ Podle Zbraslavské kroniky ale sloužil dům na Velkém tržišti jako panovnické sídlo i v následujícím období, jelikož Pražský hrad byl důsledkem požáru neobyvatelný, a nelze vyloučit, že se zde narodil královský syn Václav, pozdější císař Karel IV.⁹⁷ Vnuk Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, král Václav IV., si nechal na Starém Městě postavit Králův dvůr (v místech dnešního Obecního domu), který jako královská residence fungoval až do roku 1484.⁹⁸

Janův a Eliščin syn Karel IV. poté, co získal v roce 1355 císařský titul, se rozhodl přenést sídlo Svaté říše římské na Pražský hrad, a proto založil Nové Město pražské a zároveň povznesl i význam Starého Města. V roce 1347-48 založil Karel první středoevropskou univerzitu se sídlem na staroměstském Havelském tržišti (Karolinum).⁹⁹ V roce 1357 zahájil panovník také výstavbu nového mostu, jenž nahradil starší kamenný most Juditin. Reprezentací jeho mocenských idejí je dodnes zachovaná sochařská výzdoba staroměstské mostní věže. V mostní věži se zhmotňovala sláva lucemburského rodu, úcta k českým zemským patronům, a současně i ke Starému Městu, při jehož říční hranici byla vybudována.¹⁰⁰ Zásadním stavebním počinem bylo ovšem založení Nového Města pražského v roce 1348, které v následujícím období výrazně proměnilo chod Starého Města i fungování prostoru tržiště v jeho středu. Nová pravidelná zástavba zachovávala původní komunikační osy a byla stavěna okolo trojce velkých veřejných rynků, trhu Dobyččího (dnešního Karlova náměstí), Koňského (Václavské náměstí) a Senného (Senovážné náměstí), jejichž osy se sbíhaly u vstupu do Starého Města, přes Můstek na Havelské tržiště.¹⁰¹

⁹⁵ Bedrníček, 2007, s. 101.

⁹⁶ Líbal, 1996, s. 150.

⁹⁷ Bedrníček, 2007, s. 127-28.

⁹⁸ Líbal in Vlček, 1996, s. 23.

⁹⁹ Ibid. s. 23.

¹⁰⁰ Ibid. s. 22.

¹⁰¹ Ledvinka, 2000, s. 143.

Panovník sice řadou opatření¹⁰² ponechal Starému Městu jeho výsadní pozici mezi královskými i pražskými městy, i přesto však staroměstský patriciát¹⁰³ pocíťoval, že by Nové Město mohlo oslabit jejich vliv konkurenci v podobě Nového Města. V roce 1360 byla staroměstská radnice rozšířena o další dům a o čtyři roky později byla zahájena výstavba navýšení radniční věže, na níž byl posléze umístěn orloj. V korpusu věže byla také v roce 1381 vysvěcena gotická kaple.¹⁰⁴ Na přelomu 14. a 15. století počalo budování východního křídla radnice a koncem 50. let pak také křídla západního. V přízemí bylo zřízeno podloubí a v prvním patře velký sál sloužící pro zasedání obce. V roce 1409 byla radniční věž doplněna o orloj sestavený královským hodinářem Mikulášem z Kadaně.¹⁰⁵ Staroměstská radnice byla v těch dobách i místem, kde probíhala jednání mezi radními a českými králi. Na stavbě kaple ve staroměstské radniční věži se podílela panovnická stavební huť, vedená v té době Petrem Parlěrem, která stavěla pro panovníka kamenný most, mostní věž i svatovítskou katedrálu. S podporou Karla IV. i jeho syna Václava IV., české dvorské šlechty a vysokého kléru se také přestavoval staroměstský farní kostel Panny Marie před Týnem. Objednavateli stavby byli staroměstští (jižní) patricijové, členové městské rady, kteří tak reagovali na výstavbu Svatovítské katedrály na Pražském hradě a chtěli také vyjádřit své postavení v království. Přestavbou týnského kostela také soupeřili s německými patriciji ze severní části staroměstského rynku, jejichž reprezentací byl kostel sv. Mikuláše na severní straně.¹⁰⁶

Za posledních Lucemburků se v celém království rozmohl prodej odpustků,¹⁰⁷ financoval se tak nákladný provoz církevních institucí. Hromadění majetku a přepychový život katolické církve, který byl zjevně v rozporu s původním učením bible, byl trnem v oku středověké společnosti. Kritici tohoto jevu byli především učitelé pražské univerzity, ti pak nacházeli ohlas u širších vrstev obyvatelstva, které byly denně konfrontovány s nepatřičně luxusním životním stylem představitelů katolické církve.¹⁰⁸ O nápravu situace v pražských městech se během své vlády pokusil již Karel IV., který pozval v roce 1363 z rakouského

¹⁰² Byl jim zajištěn volný průchod Novým Městem, dohled na dvě ze čtyř městských bran a do Nového Města se měla přesunout pouze ta řemesla, jež zatěžovala své okolí hlukem či zápachem anebo zabírala příliš prostoru (Ledvinka, 2000, s. 143).

¹⁰³ Pojem patriciát slouží ve středověkém období k označení vrstvy zámožného měšťanstva zejména na území střední a západní Evropy (Kraus, Petráčková, *Akademický slovník cizích slov*, 2000, s. 575).

¹⁰⁴ Dragoun, 2018, s. 17-18.

¹⁰⁵ Skalická et al., *Srdce města: [historický, urbanistický a architektonický vývoj Staroměstského náměstí a soutěže na přestavbu a dostavbu radnice 1899-1988]*, 2008, s. 73.

¹⁰⁶ Kalina, Architecture as a mise-en-scene of power: The Týn Church of the Virgin of Mary in Prague in the pre-hussite period. In: *Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*, 2004, s. 123.

¹⁰⁷ Finanční kompenzace za urážku Boha prostřednictvím hříchu (nebo také předběžné vykoupení se) směřující od věřících k církevním představitelům.

¹⁰⁸ Fiala, 2012, s. 39-40.

venkova potulného augustiniánského kazatele Konráda Waldhausera. Waldhauser nejprve kázal v kostele u sv. Havla na Starém Městě¹⁰⁹ a později se přesunul do kostela Panny Marie před Týnem. V návaznosti na jeho myšlenky, a zejména pak na dílo anglického reformátora Johna Wiclefa, se koncem 14. století zformovalo na Starém Městě reformátorské hnutí, jež se mezi měšťany šířilo především prostřednictvím masových kázání a z nich vzniklých zápisů. Centrem kazatelského působení se stala Betlémská kaple, jež vznikla v roce 1391 v české části Starého Města a v níž od března roku 1402 působil jako správce univerzitní mistr Jan Hus. Na jeho kázání v českém jazyce docházely do kaple příslušníci všech vrstev městského obyvatelstva.¹¹⁰

Odpor vůči kupčení s odpustky doprovázený kázáním v českém jazyce byl vnímán negativně zejména staroměstským německým patriciátem, který usiloval o větší politický vliv v městské radě. Právě němečtí radní vyjadřovali obavy z izolace Českého království na zejména ekonomické úrovni, k níž by mohlo dojít v návaznosti na prosazení reformních myšlenek a s ním souvisejícím odchodem cizinců na zahraniční univerzity.¹¹¹ Původně náboženský rozpor se tak postupně přenesl na rovinu národnostního konfliktu. Odpustkové bouře, upálení Jana Husa a Jeronýma Pražského na koncilu v Kostnici a řada dalších událostí vedly k vyhocení nepokojů v pražských městech a v roce 1419 vyvrcholily první pražskou defenestrací, během které byli stávající staroměstští radní vyhozeni z oken radnice a nahrazeni novou radou, což v konečném důsledku vedlo k posílení Čechů ve správě městské obce, ke zvýšení autority radnice a k postupnému rozvoji samostatného měšťanského stavu. Moc staroměstské městské rady se ještě upevnila po husitských nepokojích, kdy se ve stínu vyhnání německých odpůrců nyní skutečně české obce pražských měst spojily a radnice se stala místem, odkud se spravovalo Staré i Nové Město pražské. Poklidná symbióza obou měst však byla postupně narušena pokračujícími spory uvnitř husitské strany, a staroměstská radnice tak kromě jiného sloužila také jako středisko sněmů i významných teologických disputací, na nichž se setkávali čelní představitelé náboženského i národního hnutí.¹¹²

K vyostření situace v pražských městech došlo zejména po smrti krále Václava IV. v roce 1419, která v následujících letech přerostla na úroveň válečného konfliktu. V březnu 1422 byl na staroměstském radničním dvoře popraven společně s několika svými příznivci

¹⁰⁹ V roce 1369 na Starém Městě zemřel a byl pochován na hřbitově u kostela Panny Marie.

¹¹⁰ Ledvinka, 2000, s. 197-201.

¹¹¹ Velké množství cizinců opustilo pražskou Univerzitu v návaznosti na vydání dekretem kutnohorského neboli listiny, jež omezovala vliv cizinců na pražské Univerzitě, vydané 18. ledna 1409.

¹¹² Například Jan Žižka, Prokop Holý, Jan Rokycana, Jan Želivský a mnoho dalších mistrů, bojovníků nebo kněží (Fiala, 2012, s. 42-44).

radikální husitský kazatel Jan Želivský. Toto krveprolití vyvolalo bouřlivou odezvu měšťanů.¹¹³ K usmíření katolické strany v čele s králem Zikmundem se zástupci husitského hnutí došlo až v roce 1436 prostřednictvím basilejských kompaktát, které umožňovaly přijímaní pod obojí způsobou a ustavovaly tak utrakvismus jako legální směr křesťanské konfese.¹¹⁴

Ve staroměstském Týnském chrámu kázal od roku 1427 volený husitský arcibiskup Jan Rokycana, blízký spolupracovník Jiřího z Poděbrad, jemuž jako zemskému správci pražská města přislíbila věrnost v září v roce 1449. Českým králem byl kališníky i katolíky jednomyslně zvolen na sněmovním zasedání, jež se odehrálo na staroměstské radnici 2. března 1458.¹¹⁵ Jiří v té době vlastnil na Starém Městě rodový palác Pánů z Kunštátu (Řetězová ulice). Poté, co byl zvolen králem tak sídlil v Králově dvoře, který nechal postavit Václav IV. u Horské brány Starého Města (na místě dnešního Obecního domu). Jiří z Poděbrad jako panovník Panovník usiloval o povznesení pražských měst prostřednictvím potvrzení předchozích i udělení nových privilegií. V roce 1462 se také distancoval od rozhodnutí římské kurie, jež neuznala platnost kalicha a potvrdil basilejská kompaktáta.¹¹⁶ V téže době byla rovněž dokončována přes století trvající přestavba kostela Panny Marie před Týnem (v té době uváděný s titulem Matky Boží), do jehož průčelního štítu byla osazena jezdecká socha Jiřího z Poděbrad a nad ní pozlacený kalich. V roce 1471 byl v kostele pohřben utrakvistický arcibiskup Jan Rokycana a společně s ním bylo do sakristie uloženo i srdce krále Jiřího, který zemřel ve stejném roce. Tím se kostel stal církevním a královským mauzoleem. U kostela byla také zřízena utrakvistická konzistoř, takže zároveň byl i ústředím nové církve v českém království.¹¹⁷

Jiříkovým nástupcem na českém trůně byl českými stavy zvolen na zemském sněmu v roce 1471 syn polského krále Kazimíra IV., Vladislav Jagellonský. Za své sídlo si také zvolil staroměstský Králův dvůr u Horské brány, ale po husitském povstání v roce 1483 se přesunul na Pražský hrad, což pro Staré Město znamenalo velkou společenskou, a především ekonomickou ztrátu, jelikož ubytování a zásobování královského dvora se ujali měšťané z levého břehu Vltavy (Malá Strana). Tím také skončilo osobní sepejetí českých králů se Staroměstským náměstím a kostelem Panny Marie před Týnem. Současně však ustaly

¹¹³ Okolnosti smrti „revolučního kazatele“ a „bojovníka za sociální spravedlnost“ Jana Želivského připomíná pamětní deska s bustou husity umístěná na východním průčelí staroměstské radnice; Bedrníček, 2007, s. 101-2.

¹¹⁴ Ledvinka, 2000, s. 245-53.

¹¹⁵ Korunovační průvod procházel Staroměstským náměstím 7. května 1458 (Bedrníček, 2007, s. 101-2).

¹¹⁶ Ledvinka, 2000, s. 257.

¹¹⁷ Průvod k příležitosti panovníkovy smrti procházel Staroměstským náměstím 22. března 1471 (Bedrníček, 2007, s. 121-22).

Vlaslavovy snahy o ustanovení prokrálovsky a prokatolicky orientované staroměstské rady. Ke zmírnění náboženských nepokojů přispělo také uzavření mírové dohody mezi kališníky a katolíky v Kutné Hoře v roce 1485, která znamenala potvrzení rovnosti obou vyznání.¹¹⁸

Na konci 15. století přesídlil český a zároveň uherský král Vladislav z Pražského hradu na uherský královský hrad v Budíně. Poté došlo v pražských městech k utlumení společenského i ekonomického dění. To se dotklo i staroměstského rynku, kde se už bez účasti krále v zemi neodehrával tak významné slavnosti, karnevaly, rytířské turnaje a další zábavy, ale jen záležitosti obce. Jen v případě příležitostných královských návštěv v zemi se i staroměstský rynek stal místem setkání krále s jeho poddanými. Jako tržní místo se v pražských městech na přelomu 15. a 16. století začala více uplatňovat dolní část novoměstského Koňského trhu (Václavské náměstí) – Můstek a staroměstské Havelského tržiště. To vedlo ještě k dalšímu hospodářskému oslabení Velkého rynku na Starém Městě, ale i Dobyččího trhu na Novém Městě.¹¹⁹

Začátkem 16. století se pražská města semkla v boji proti aristokracii, která se za podpory krále rozhodla prostřednictvím nového zemského zřízení posílit svou politickou moc na úkor stávajících hospodářských privilegií královských měst. Pražská města se postupně sjednotila to jednoho celku, založeném na hospodářské, politické a vojenské spolupráci, jenž znamenal upevnění mocenské pozice pražského městského stavu. K dohodě a sestavení společné rady došlo v roce 1518, spojení potvrdil král Ludvík Jagellonský v roce 1523.¹²⁰ V roce 1526 byl po smrti Ludvíka na zasedání stavovského volebního sboru zvolen za nového českého krále Ferdinand Habsburský, čímž byly k dosavadní česko-uherské unii připojeny také rakouské země. Panovník postupnými kroky usiloval o oslabení samosprávy a moci královských měst ve svůj prospěch. Do správních rad pražských měst dosadil nové konšele a zrušil jejich jednotnou správu a zasahoval do jejich privilegií. Ačkoliv ve své volební kapitulaci přislíbil přesun panovnického sídla do Prahy, tak i nadále častěji pobýval spíše ve Vídni. Dohlížel však na modernizaci Pražského hradu, jako místní panovnického rezidence.¹²¹

Boj o moc mezi panovníkem, šlechtou a městy (městským stavem) byl však tématem po celé následující století a se promítal se také na úrovni náboženské a jazykové, kterou by dnes bylo možné nahlížet z hlediska problematiky národnostní. Postupné rušení a omezování městských práv vedlo společně s dalšími událostmi v polovině století k otevřenému odboji

¹¹⁸ Pešek, *Praha*, 2000, s. 277.

¹¹⁹ Ibid. s. 278, 280.

¹²⁰ Král Ludvík Jagellonský potvrdil spojení měst v roce 1523 (Pešek, 2000, s. 284).

¹²¹ Ibid. s. 286-87.

pražských měst, který však skončil jejich zdrcující porážkou a tvrdými represemi. Součástí tohoto procesu byl i příchod jezuitů, kteří byli do Prahy vysláni v roce 1556 na pokyn jejich zakladatele Ignáce z Lyoly, aby skomírajícímu katolickému náboženství v „království dvojího lidu“ dodali nový impuls, přispěli k obnově pražského arcibiskupství a napomohli k vymanění pražské univerzity z nekatolických rukou. Jejich prvním sídlem se stal dominikánský klášter sv. Klimenta na Starém Městě, který jezuitům patřil až do zrušení řádu roku 1773, a kde také založili první jezuitskou kolej v českém království, Klementinum. Odsud jim také císař napomohl rychle rozšířit vliv i do dalších částí Prahy. V následujícím období rozprostřeli jezuité svůj vliv do všech koutů království a stali se součástí života české společnosti. Nepřátelství nekatolické části obyvatelstva vůči řádu vyvrcholilo v roce 1618, tehdy museli jezuité jezuité ze země na několik let odejít.¹²²

Jistou politickou oblevu a kulturní rozkvet pak přineslo období vlády Rudolfa II., jenž byl korunován českým králem v roce 1575 a který rozhodl o navrácení panovnického dvora zpět do Prahy. V roce 1575 probíhalo současně i zemské jednání o české konfesi, v rámci kterého čeští stavové vyjádřili přání uzákonit kromě dvou tradičních konfesí i luteránství. Ačkoliv dokument České konfese nebyl panovníkem nikdy přijat, tak se stal základem reformního stavovského uvažování až do počátku třicetileté války.¹²³

Staroměstský rynek sloužil od pozdního středověku jako dějiště rozmanitých událostí, jež se otiskly do paměti Pražanů i lidí do města přicházejících. Iniciální funkci tržiště nahradila postupem času úloha náměstí jako centra společenského života, stal se místem shromažďování, politické reprezentace a manifestací. Na těchto událostech se již ve větší míře aktivně podíleli obyvatelé města nebo se jich aspoň účastnili jako svědci.¹²⁴ V té souvislosti přibylo i nové vybavení, kolem roku 1560 byla při západním křídle radnice vybudována jednopodlažní radniční strážnice¹²⁵ a při východní straně nechal koncem století purkmistr Václav Krocín z Drahojejele postavit renesanční kašnu.¹²⁶

¹²² Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*, 1995, s. 27-29, 36, 111.

¹²³ Pešek, 2000, s. 284-312.

¹²⁴ Ledvinka, 2015, s. 198. Například když se v roce 1570 vdávala Anna Habsburská za španělského krále Filipa II., uspořádal její otec, císař Maxmilián II. na staroměstském rynku velkolepou oslavu. K této příležitosti pozval do Prahy řadu důležitých hostů, na náměstí nechal přivést například živého slona a lva, a také nechal vyrobit napodobeninu hořící Etny, z níž létali krkavci a vycházely z ní postavy známé z mytologických příběhů, od řeckého Persea s hlavou Medúzy, až po bojovnici Vlastu a její družky z pověsti o dívčí válce. Podobně honosné, dokonce třídní slavnosti uspořádal na rynku v roce 1579 císař Rudolf II. k příležitosti svatby svého nejvyššího komorníka Kryštofa z Lobkovic (Bedrníček, 2007, s. 101-2).

¹²⁵ Domovní objekt strážnice byl stržen v 80. letech 18. století (Havrda, Podliska, *Archeologie Staroměstského náměstí. K problematice památkové hodnoty historického podzemí veřejného prostoru*, ZPP, 2015, s. 284).

¹²⁶ Krocínova kašna z dílny pražského kameníka Jindřicha Beránka zde stála až do roku 1862, kdy byla ve velmi zchátralém stavu po rozhodnutí magistrátu z náměstí odstraněna (viz příloha č. 2). Bezmála dva metry vysoké torzo kašny vyrobené z načervenalého sliveneckého mramoru bylo členěné do třinácti boků, jež byly zdobeny

Rudolfův majestát z roku 1609, zajistil českým stavům náboženskou svobodu a do jisté míry je chránil proti probíhající rekatolizaci. Po smrti Rudolfa v roce 1612 však opět převážilo úsilí Habsburků o eliminaci náboženské dohody, což se projevovalo cenzurou, zavíráním protestantských kostelů a dalšími formami diskriminace nekatolíků, a posléze vedlo k další defenestraci, která se tentokrát odehrála 23. května 1618 na Pražském hradě.¹²⁷ O dva dny později se k odboji oficiálně připojila i pražská města a o rok později utvořily České země po vzoru nově ustanovených Spojených nizozemských provincií konfederaci zemí Koruny české, jež zahrnovala Čechy, Moravu, Slezsko i obě Lužice. Konfederace ustanovila vládnoucí direktorium složené z rytířů, pánů a měšťanů a za krále si zvolila Fridricha Falckého, oběma náboženským táborům katolíků i protestantů byla zaručena svoboda vyznání. Volba Fridricha V., neschopnost šlechticů nalézt společně s povstaleckými skupinami vyhovující řešení a mobilizace habsburské armády za celoevropské podpory však dovedla české povstání ke krachu. Po listopadové bitvě na Bílé hoře se stavovské vojsko rozuteklo a císařská armáda opět obsadila Prahu a město během několika dnů nemilosrdně vyplněno.¹²⁸

Událostmi Bílé Hory počalo v zemích Koruny české období habsburského vyrovnání. V březnu 1621 přijela do Prahy císařská exekuční komise, jež k účastníkům stavovského odboje přistupovala ve třech kategoriích: byli rozděleni na osobnosti, jež setrvaly v království, na emigranty a na ty, kteří padli během povstání. Čelní představitelé hnutí, členové Direktorია, správcové a další byli vyslýcháni a na konci měsíce převezeni na Hrad, kde stanuli u soudu, byli obviněni a nakonec odsouzeni k smrti. Jejich majetek byl postoupen císařské Koruně. Soud pod vedením knížete Karla Lichtenštejna, císařského místodržícího v Praze, rozhodl celkem o 33 popravách, z nichž bylo 27 vykonáno.¹²⁹ Staroměstský rynek jako historicky nejvýznamnější veřejný prostor pražských měst byl vybrán jako místo poprav. Popraviště bylo umístěno před kaplí radnice, tedy přímo proti Týnskému chrámu, symbolu českého

girlandami, ovocnými věnci a dvanácti kartušemi zobrazujícími znamení zvěrokruhu, v čele byl Krocínův erb a znak Starého Města. Nárožní pole byly osázeny ženskými postavami křesťanských a oběanských ctností a sloup ve středu kašny zachycoval bohy čtyř živlů, polobohy a mořské panny. Součástí kašny byla i socha mořského boha Neptuna směřující k radnici, usazená na čtyřech delfínech (Skalická, 2008, s. 41).

¹²⁷ Z oken Pražského hradu byli tentokrát vyhozeni císařští místodržící Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata (Pešek, 2000, s. 324).

¹²⁸ Pešek, 2000, s. 322-25.

¹²⁹ Mezi popravené patřili: pán Jáchym Ondřej Šlik z Holiče, Václav Budovec z Budova, Kryštof Harant z Polžic a Bezdručic, rytíři Kašpar Kaplír se Sulevic, Prokop Dvořecký z Olbramovic, Fridrich z Bílé, Jindřich Otta z Losu, Diviš Černín z Chudenic, Vilém Konecchlumský z Konecchlumi, Bohuslav z Michalovic a měšťané Valentin Kochan z Prachové, Tobiaš Štefek z Koloděj, Ján Jesenský, Kryštof Kober z Koberšperku, Jan Šultys z Felsdorfu, Maxmilián Hošťálek z Javořice, Leander Ruppel z Ruppachu, Jiří Hauenšild z Fürstenfeldu, Jan Kutnauer ze Sonnenštejna, Simeon Sušický ze Sonnenštejna, Nathanael Vodňanský z Uračova, Václav Mašterovský z Jizbice, Jindřich Kozel z Peclinovce, Ondřej Kocour z Votína, Jiří Řečický, Michal Witmann a Simeon Vokáč z Chyš (Petráň, *Staroměstská exekuce*, 1985, s. 9-19).

království i utrakvismu. Během několika dnů bylo postaveno vyvýšené pódium o rozměrech 16 metrů čtverečních. Tribuna, určená pro představitele soudu, císařské hejtmany, rychtáře a delegace vznikla pod věží radnice. 21. června 1621 za doprovodu bubnů a jezdeckého troubení s'al pražský kat Jan Mydlář během čtyř hodin hlavu mečem nejprve třem členům panského stavu, sedmi rytířům a dvěma měšťanům. Dalších patnáct měšťanů bylo popraveno oběšením. Několik mečem usmrčených pánů bylo následně rozčtvrceno a hlavy dvanácti nejvýznamnějších představitelů povstání byly umístěny v drátěných koších na staroměstskou mosteckou věž tak, aby byly pro všechny dobře viditelné. Šest párů očí směřovalo k české kanceláři, zbylých šest k jezuitské koleji. Sejmuty byly z věže až na začátku 30. let po návratu emigrantů v návaznosti na saskou okupaci. Hlavy pak byly uloženy do označených krabic a pohřbeny ve společné rakvi neznámo kde. Obřad vedl pražský kazatel, Mistr Samuel Martinius z Dražova, který popravené prohlásil za „mučedníky církve české.“¹³⁰ Dobové rytinové letáky zobrazující exekuci prozrazují, že události se kromě světských hodnostářů a několika vojenských formací účastnili i běžní obyvatelé města.¹³¹

Kromě poprav yůdců staroměstského povstání se však v průběhu třicetileté války odehrála i řada dalších exekucí. Na místě popraviště před radniční kaplí zde byl například v roce 1631 popraven také katolický farář Vavřinec Nižburský, jenž prodával zpovědní lístky protestantům, nebo o dva roky později vojenští dezertéři Valdštejnovy armády, kteří se pokusili o útek během bitvy u Lützenu v roce 1632. „Staroměstské náměstí se jakožto nejdůležitější veřejný prostor Prahy stalo místem, na němž státní moc okázale manifestovala svou autoritu.“¹³²

Císař Ferdinand II. zároveň vykázal nekatolické duchovní a vydal nový zemský zákoník, Obnovené zřízení zemské, podle kterého se katolické vyznání stalo jediným přijatelným, a nekatolíci si tak museli zvolit mezi konverzí a emigrací. Nastala proto druhá vlna emigrace (první se odehrála bezprostředně po Bílé hoře), během níž opustilo české země až 30 000 lidí, jejichž nemalou část tvořilo také množství vzdělanců a politicky angažovaných osobností. Nový zákoník zároveň zaručoval Habsburkům dědičnost na českém trůnu, omezil pravomoci českých stavů i měst, a naopak rozšířil pole působnosti císařského rychtáře a hejtmána. Němčina byla zrovnoprávněna s češtinou, jež byla až do té doby jediným úředním jazykem. Rekatolizace částečně polevila až koncem 30. let s příchodem švédské armády a s nástupem méně nábožensky horlivého Ferdinanda III. na trůn. Obrana města Pražany proti

¹³⁰ Fiala, 2012, s. 56-58.

¹³¹ Viz příloha č. 3.

¹³² Vlnas, *Mariánský sloup a jeho náměstí (poznámky o smyslu místě)*, ZPP, 2015, s. 219.

protestanské armádě Švédů na konci čtyřicátých let není příliš překvapivá. V přední frontě bojů stála nyní nová, katolicky vychovaná generace, která navíc nechtěla dopustit vydrancování vlastního města. Univerzitní studentstvo napomohlo k ubránění Karlova mostu, v důsledku čehož se Švédům nepodařilo dostat z Malé Strany na Staré Město a pokračovat v invazi.¹³³ Pražané si obranou města vysloužili mimo jiné uznání panovníka, který prohlásil dluh za císařskou zpronevěru při stavovském povstání za splacený a obnovil privilegované postavení obou největších pražských měst mezi ostatními městy v království, potvrdil jejich privilegia i finanční rozpočet, řadě měšťanům byl udělen šlechtický stav.¹³⁴

2. 1. Místa paměti

V době, pro kterou nemáme živě zachovanou paměť nám mohou k rekonstrukci dění v prostoru Staroměstského náměstí posloužit jako místa paměti významné objekty, které si zasloužily uznání památek a pozornost odborníků. Zdůvodnění jejich zařazení mezi památky, již dohledané písemné a ikonografické prameny, analýzy a interpretace staveb, včetně jejich dobového vybavení v historiografických přehledech podají svědectví i o širším dění na sledovaném v místě. Staroměstské náměstí bylo jako veřejná plocha zapsáno do seznamu kulturních památek v roce 1964, od roku 1971 je součástí městské památkové rezervace,¹³⁵ od roku 1991 jako součást historického centra Prahy je v seznamu UNESCO.¹³⁶ Má tedy uznání a právní statut památky. Jako dodnes viditelná místa paměti předbělohorského Velkého trhu Starého Města pražského můžeme analyzovat celnici Ungelt, dům U kamenného Zvonu, kostel Panny Marie před Týnem a to, co se dochovalo ze staroměstské radnice, případně palác Pánů z Kunštátu.¹³⁷

Týnský dvůr (Ungelt), původně celnice, byl jako areál s několika objekty zařazen do seznamu nemovitých kulturních památek Československa v roce 1964.¹³⁸ Archeologické nálezy potvrzují vznik Ungeltu jako opevněného dvorce ve 12. století, tedy v souladu s písemnými prameny, které se o něm zmiňují a potvrzují jeho roli „svědka“ nejstarších dějin podhradí Pražského hradu.¹³⁹ Ungelt je tedy potvrzeným jádrem nejstarší zástavby v prostoru

¹³³ Fiala, 2012, s. 58.

¹³⁴ Pešek, 2000, s. 335.

¹³⁵ Praha (právní ochrana), č. ÚSKP 1028, Památkový katalog NPÚ [online].

¹³⁶ Historické centrum Prahy (právní ochrana), č. ÚSKP 1, Památkový katalog NPÚ [online].

¹³⁷ Nebudu se v té souvislosti zabývat výsledky archeologického průzkumu náměstí a jednotlivých objektů, protože je nepovažuji za součást obecně sdílené paměti, ale „pouze“ odborného diskurzu.

¹³⁸ Historické centrum Prahy (právní ochrana), č. ÚSKP 1, Památkový katalog NPÚ [online].

¹³⁹ Procházka, *Ladislav Hrdlička: Týnský dvůr a středověká Praha*. Archeologický výzkum 1976–1986, 2005. s. 361-362.

Staroměstského náměstí. V době kdy přestal sloužit jako celnice byl přestavěn k obytným účelům.

Dům U kamenného zvonu byly v roce 1958 zařazen so seznamu kulturních památek Československa¹⁴⁰ jako středověký dům s nárožním věžovým palácem, který byl součástí velké královské rezidence z 1. pol. 13. století. Prošel stavebními úpravami v roce 1775, poté v závěru 19. století, kdy byl upraven ve stylu novobaroka. V letech 1980-88 proběhla na základě stavebně historického průzkumu regenerace domu, kdy došlo k restaurování kamenné fasády, obnovení původního patrování a navrácení dlátové střechy. Od té doby využívá dům jako výstavní prostor a knihkupectví Galerie hlavního města Prahy. Během restaurátorských prací byly objeveny kamenné sochy v okenních nikách (nyní v expozici uvnitř domu) a na rohu pod římsou prvního patra kamenný zvon, který měl od 16. století funkci domovního znamení. Dům je tématem odborného diskurzu¹⁴¹ a jeho středověká podoba je spojovaná především s Janem Lucemburským a Eliškou Přemyslovnou, zejména s jejich sňatkem. Toto téma se připomíná i v expozici uvnitř domu. V paměti Staroměstského náměstí tedy připomíná sepjetí místa s panovnickou moci přinejmenším už od 13. století.

V roce 1964 byl do seznamu nemovitých kulturních památek zařazen i kostel Panny Marie před Týnem.¹⁴² K paměti místa přispívá nejen jako stavební památka budovaná od poloviny 14. století, která vznikala na místě staršího románského kostela, ale i místo významných událostí. Do poloviny 19. století dokonce panovalo obecné přesvědčení, že je to nejstarší kostel v Praze. Byl založen knížetem Bořivojem v souvislosti s Ungeltem, který byl považován za původní sídlo českých knížat.¹⁴³ Původně se jednalo špitální kostel, který náležel ke kupeckému Týnskému dvoru a byl v patronátu vyšehradské kapituly. Poté, co se začala stavět Staroměstská radnice, tak se začal na místě staršího kostela stavět nový, který měla v patronátu správě měšťanská rodina Velfoviců. Tato změna patronátu je zajímavá i z pohledu vývoje společenského postavení měšťanů, jejich politických ambic a ekonomické síly.

¹⁴⁰ Dům u Kamenného zvonu (právní ochrana), č. ÚSKP 38694/1-334, Památkový katalog NPÚ [online].

¹⁴¹ BENEŠOVSKÁ, Klára; VŠETEČKOVÁ, Zuzana. Dům „U Kamenného zvonu“. In: VLČEK, Pavel a kol. Umělecké památky Prahy. Staré Město – Josefov. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 639 s. ISBN 80-200-0563-3. S. 405–410. BENEŠOVSKÁ, Klára. Dům u Kamenného zvonu jako městská královská rezidence. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310. Editor Klára BENEŠOVSKÁ. Praha: Gallery, 2010, 589 s. BLAŽEJ, Jiří. Cesta za podobou soch z průčelí domu U kamenného zvonu. In: Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče. 62, č. 4, (2002), s. 73–116. LÍBAL, Dobroslav. Období vrcholné gotiky za Jana Lucemburského. In: POCHE, Emanuel. Praha středověká: čtvero knih o Praze: architektura, sochařství, malířství, umělecké řemeslo. 1. vyd. Praha: Panorama, 1983, 780 s., [16] s. obr. příl. Pragensia (Panorama).

¹⁴² Kostel Matky Boží před Týnem (právní ochrana), č. ÚSKP 11728/1-28, Památkový katalog NPÚ [online].

¹⁴³ Karel V. Zap, Týnský chrám, hlavní farní kostel Starého města Pražského, Památky archeologické a místopisné 1, 1854, s. 9n. Podle Hájkovy kroniky jako nejstarší kostel uváděn už v roce 1723.

Měšťané pak působili i ve funkci *magistri fabricae*, tedy ekonomických ředitelů stavby a financovali ji z darů jednotlivců a rodin (nikoli městské rady). Ředitelé a přispěvatelé zřejmě určovali i podobu a velikost kostela, takže analýza formální povahy kostela odhaluje jejich potřeby a cíle. Milena Bartlová v té souvislosti upozorňuje, že kněžiště je krátké, po stranách má dvě apsidy, ale střední loď nedlouhého bazilikálního trojlodí vysoce převyšuje poměrně široké boční lodi.¹⁴⁴ Znamená to, že větší pozornost se věnovala prostoru pro náboženskou obec a tomu, aby v něm všichni měli srovnatelné podmínky vidět a slyšet. Stavba měla značně přesáhnout střešní hladinu měšťanských domů, reprezentovat stavebníky a uspokojit liturgické potřeby městské farní obce. V dvojvěžovém západním průčelí bylo prolomeno vysoké okno zaklenuté lomeným obloukem a s bohatou kružbou. Bartlová cituje ústní sdělení Kláry Benešové, že: „užité architektonické formy patří do repertoáru huti Matyáše z Arrasu, jejíž někteří členové po jeho smrti (1352) a převzetí stavby katedrály Petrem Parlěrem asi z Pražského hradu odešli. Subtilní a zároveň relativně konzervativní charakter těchto forem vyhovoval jak potřebě vysokých reprezentačních nároků farní obce staroměstských patricijů, tak zároveň i typickému umírněnému tradicionalismu měšťanského prostředí.“¹⁴⁵ Prameny doložená skutečnost, že oltáře v kostele byly zakládány mezi lety 1381-1388-1417 potvrzuje, že kostel v té době už byl liturgicky funkční, ale stará stavba byla stržena až v roce 1410. Z toho vyplývá, že Konrád Waldhauser, kterého pozval k tomuto kostelu Karel IV. (1359 nebo 1363?) kázal ještě ve starém kostele, ale zakládání nových oltářů se shoduje s dobou, kdy si v blízkosti kostela u Horské brány nechal Václav IV. přestavět palác Těmy z Koldic na tzv. Králův dvůr a dům králové Václav IV., v němž pobýval od roku 1384. Význam Velkého rynku jako místo královské rezidence, dnes připomíná deska umístěná na stěně Obecního domu, nacházejícího se v místech bývalého Králova dvora.¹⁴⁶

O vztahu Václava IV. k Týnskému kostelu by mohla svědčit sochařská výzdoba tympanonu severního portálu, datovaná mezi lety 1380-1400, kterým se vstupuje do kostela z Týnské uličky, tedy z cesty od králova dvora a také sochařská výzdoba obou sedilí v apsidách. Milena Bartlová sice tuto spojitost popírá¹⁴⁷ (kvůli neexistenci přímých pramenů a nesouladu s programem patricijů), ale Jaromír Homolka ikonografickým rozbořením a analogiemi ji naopak potvrzuje.¹⁴⁸ Ve velkém ukřižování v tympanonu severního portálu

¹⁴⁴ Milena Bartlová, *Chrám Matky Boží před Týnem v 15. století*, Marginalia Historica IV., Sborník Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, 2001, s. 113.

¹⁴⁵ Ibid. s. 113

¹⁴⁶ Deska současně připomíná i osobnost a období vlády krále Jiřího z Poděbrad, jenž zde během své vlády přebýval.

¹⁴⁷ Ibid. s. 117.

¹⁴⁸ Homolka, *Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách*, 1976, s. 55-97.

Homolka ztotožňuje s Václavem a jeho pojetím zbožnosti, které bylo nakloněno českému reformnímu hnutí druhé poloviny 14. století, postavu konvertujícího setníka, kterého interpretuje jako sv. Longina (podle Janova evangelia, které se stalo východiskem legendy sv. Longina a jeho kopí, jehož hrot byl součástí Karlova říšského pokladu). Na portálu jsou vyobrazeny také erby s českým lvem a říšskou orlicí, které Homolka také interpretuje jako doklad Václavovy přímé účasti na přípravě sochařského programu. Václavovy emblémy, které se objevují jak na Staroměstské mostní věži nebo v iluminovaných rukopisech, které si objednal, jsou i pod bustami Václava IV. a jeho manželky na konzolách severního sedile Týnského kostela, pod bustou krále je postava divého muže s kyjem a pod bustou královny postava horníka.¹⁴⁹ Homolka svou tezi formuloval dříve než Bartlová, opřel ji o důkladnou srovnávací ikonografickou analýzu. Ovšem vyplývá z ní otázka, měli by staroměstští patricijové důvod na svém kostele použít tak složitou a vyloženě osobní královskou ikonografii bez účasti Václava IV. na výstavbě kostela? Za Václava IV. se na výstavbě Týnského chrámu podílela parléřovská svatovítská huť. Velké západní okno navazuje na vzorec kružby v Martinické kapli ve Sv. Vítu. Václavova smrt (1419) a husitské bouře stavbu 1419/1420 přerušily.

O Václavově bratrovi, Zikmundovi Lucemburském, se díky Hájkově kronice traduje, že v roce 1437 použil trámy připravené na krov kostela, na postavení šibenice pro Jana Roháče z Dubé a jeho druhy na Staroměstském náměstí. K této popravě však nedošlo na Staroměstském náměstí, ale na Šibeničním vrchu za městem, východně od Horské brány.¹⁵⁰ A odpověď na otázku, zda se i Zikmund se na stavbě kostela podílel, je problematická. Týnský kostel byl už od přelomu roku 1415/16 místem významných akcí kališníků, měl kališnickou duchovní správu, byli v ní zastoupeny významné osobnosti hnutí. V lednu roku 1417 v kostele vystoupil Jakoubek ze Stříbra s kázáním proti obrazům, patronátní právo po odchodu německých patricijů z Prahy vykonávali kališníci. Představa, že by Zikmund přistoupil na spolupráci s kališníky je dost nepravděpodobná, i když se asi nevzdal podacího práva ke kostelu. Krov kostela byl udělán až v roce 1457 a podle pramenů ze dřeva, které bylo připraveno na taneční podium pro oslavu svatby Zikmundova nástupce, Ladislava Pohrobka, ke které však nedošlo, protože během jejích příprav v Praze zemřel.¹⁵¹

V letech 1437 – 1448 byl týnským farářem Jan Papoušek ze Soběslavi, profesor a rektor Pražské univerzity, umírněný kališník. Během jeho působení vznikly pro kostel dodnes *in situ*

¹⁴⁹ Homolka, 1976, s. 67-8.

¹⁵⁰ Čornej - Zylinskyj, *Jan Roháč z Dubé a Praha*, in: Pražský sborník historický, 1987, s. 35-60.

¹⁵¹ Bartlová, 2001, s. 118.

dochované významné artefakty, které jsou dílem řezbáře s pomocným jménem Mistr Týnské Kalvárie. Působil v Praze mezi lety 1390-1420 a navazoval na kvalitu parléřovského sochařství a dnes se považuje za nejlepšího sochaře té doby.¹⁵²

Zřejmě pro archu hlavního oltáře vytvořil Mistr Týnské Kalvárie dřevěnou sochu Trůnící Panny Marie s dítětem (v. 171 cm). Milena Bartlová datuje sochu do roku 1440 a interpretuje ji jako, v našem prostředí první monumentální sochu v liturgickém prostoru, jejíž tvůrci a objednatelé odmítli barevnou polychromii. Holé dřevo mělo evokovat projev názorně předvedené skromnosti, jako symbolické hodnoty. Sochu spojuje s teologickým myšlenkovým rámcem Matěje z Janova, který zdůrazňoval, že sochy nejsou ničím jiným než kusy dřeva opracované lidskýma rukama.¹⁵³ Přesto ji Jan Rokycana po svém návratu do Týnského chrámu v roce 1448 nechal odstranit z hlavního oltáře a „postavit do kouta“,¹⁵⁴ snad pro to, aby těžištěm úcty byl sám Kristus. V tomto roce se Rokycana stal za Jiříka z Poděbrad znovu farářem Týnského kostela, byl zvolený utrakvistickým arcibiskupem (bez souhlasu papeže) a působil jako administrátor strany podobojí, takže Týnský kostel se stal faktickým centrem kališnické církve. Za přispění krále se pokračovalo v dostavbě a vybavení kostela.¹⁵⁵ Jiří byl sice korunován v katedrále na Pražském hradě, ale slavnostní *Te Deum* bylo v Týnském kostele a následovalo Rokycanovo kázání.¹⁵⁶ Vztah Jiřího z Poděbrad ke kostelu potvrzují zemské znaky Čech, Moravy a Slezska z roku 1463 a reliéf kalicha s nápisem *veritas dei vincet*, pod které byla umístěna mramorová socha korunovaného muže s mečem v jedné a kalichem v druhé ruce. Bartlová podle analýzy vedut Prahy ze 16. a 17. století soudí, že šlo o stojící postavu krále Jiřího a považuje to za pyšnou výjimečnost v případě ještě žijící osoby.¹⁵⁷ Další symboly kalicha byly i v 60. letech na dostavěné severní věži. Jiří měl ke kostelu i osobní vztah, nechal zde pohřbít své vnitřnosti, jeho hrobka byla vedle náhrobku Jana Rokycany v jižní chórové kapli. Rokycanovy ostatky a pravděpodobně i vnitřnosti (srdce) krále Jiřího a ostatky světícího utrakvistického biskupa Augustia Liciana z Mirandoly nechal Ferdinand II. exhumovat a ostentativně na Staroměstském náměstí spálit v roce 1624. Při té příležitosti byly z kostela odstraněny i symboly kalicha.

Jiříkův nástupce, Vladislav Jagellonský, jako katolík neměl o kostel zájem, i když potvrdil, aby platy plynoucí z kostelních pozemků kostelníci dále vybírali, ale stavba se

¹⁵² Bartlová, *Mistr Týnské kalvárie, Český sochař doby husitské*, 2004.

¹⁵³ Bartlová, 2001, s. 123.

¹⁵⁴ Ibid. pozn. 37.

¹⁵⁵ Památky na toto období byly v době rekatolizace v procesu *damnatio memoriae* zničeny.

¹⁵⁶ Urbánek, *Věk poděbradský* 3, s. 239.

¹⁵⁷ Bartlová, 2001, s. 124, pozn. 49.

zpomalila. Jižní věž byla dokončena až v roce 1511 a vizuálně byla sjednocena s gotickými věžemi radnice, mosteckých věží a Horské brány. Mezi jinak ne příliš umělecky kvalitním vybavením kostela je výjimečným dílem vyřezávaný renesanční retábl s reliéfem Kristova křtu pro oltář sv. Jana Křtitele od mistra s monogramem IP, z druhé dekády 16. století. I když mezi faráři kostela byly v průběhu 16. století někteří stoupenci obrazoborectví, pro kostel vznikaly obrazy, nástěnné malby, malované epitafy i sochařsky zpracované náhrobky (1601 zde byl pohřben Tycho de Brahe).

Při úpravách kostela v roce 1624 byly zničeny jen ty symboly, nápisy, obrazy, sochy a náhrobky, které byly vysloveně spojeny s kališníky a nemohly by sloužit v katolickém liturgickém provozu. V roce 1679 však chrám vyhořel, takže k jeho výraznější barokizaci došlo až poté. Vždy to ale byl kostel, který ztělesňoval sebevědomí staroměstských patricijů, jejich vztahy s některými panovníky, zejména s Jiřím z Poděbrad a po určitou dobu byl i místem, kde působila hlava české utrakvistické církve, i když konzistoř byla zřízena spíš na Pražské univerzitě a ne zde.¹⁵⁸

Spolu se Staroměstským náměstím a kostelem Panny Marie před Týnem je od roku 1964 jako památka chráněná i Staroměstská radnice.¹⁵⁹ Byla založena v roce 1338 jako první radnice v českém království, skládala se z několika domů a postupně byla rozšiřována, ale také redukována požáry. Definitivně byla zasažena požárem v roce 1945 během Pražského povstání, tehdy vyhořela věž a novogotické východní křídlo z roku 1848. Chráněna je jako soubor několika budov,¹⁶⁰ z hlediska architektonického významu není tedy srovnatelná s hodnotami Týnského kostela, ale přesto některé zachované části včetně vybavení dokládají, že tyto dvě stavby měly řadu společných znaků a významů. Předně kaple v prvním patře radniční věže byla po dostavbě v roce 1381 zasvěcená Panně Marii. Stavěla ji také parlérovská huť od Sv. Víta. Před každým zasedáním městské rady se zde konaly bohoslužby, sloužila i vězňům z městské šatlavy a odsouzeným na smrt před jejich popravou. Během husitských válek zpustla, ale za Vladislava Jagellonského byla obnovena. Vladislav zde nechal vybudovat novou královskou oratoř, v jejíž ose byl umístěn znak uherského království jako manifestace moci

¹⁵⁸ Bártlová, 2001, s. 129.

¹⁵⁹ Staroměstská radnice (právní ochrana), č. ÚSKP 11731/1-35, Památkový katalog NPÚ [online].

¹⁶⁰ Wolflinův dům – původní jádro radnice pořízené roku 1338 na rohu náměstí. Věž radnice vybudovaná před rokem 1364. Pozůstatek novogotického křídla (na severu) – v roce 1838–1848 nahradilo starší budovu, zničeno. 1945. Gotický arkýř (na východě) – radniční kaple vysvěcená roku 1381. Staroměstský orloj (na jihu) – pořízený roku 1410. Dům s pozdně gotickým portálem – rozšíření radnice ve 14. století. Křížův dům – s renesančním oknem „Praga caput regni“. Mikšův dům – město získalo v roce 1458, novorenesančně přestavěn.

krále česko-uherského. Tím konkurovala ikonografii starší Staroměstské mostecké věže nebo západnímu průčelí Týnského chrámu.

3. Staroměstské náměstí a Praha v Habsburské monarchii jako srdce Evropy? Veřejný prostor po třicetileté válce

Bezprostředně po Bílé hoře došlo také k opětovnému návratu Jezuitů, kteří byli z českého království v době stavovských bouří vykázáni. Jezuitům byl již během války postupně navrácen jejich majetek, v roce 1622 předán dohled nad pražskou univerzitou a svěřena obnova katolické výzdoby kostelů. Praha se v roce 1623 vyčlenila jako samostatná česká jezuitská provincie a o rok později byl vydán císařský patent, který povoloval pouze katolické vyznání. Jezuité se ujali úlohy eliminovat protestantské vyznání a rekatolizovat obyvatele českého království. Do chrámu Matky Boží před Týnem se vrátili katoličtí duchovní, sochy husitského krále a kalichu ze štítu odebrány, kalich byl nahrazen 2,7 m vysokou sochou Madony a místo po soše krále zůstalo navzdory plánu dosadit sem sochu císaře Ferdinanda II. prázdné. Veškeré ostatky Jana Rokycany, nejspíš i s ostatky Jiřího z Poděbrad, byly z hrobky vyjmuty a na náměstí spáleny.¹⁶¹

Habsburští panovníci sice oslabili moc českých měst. O Pražský hrad jako hlavní město českého království nejevili soustavný zájem. Avšak v rámci rekatolizace usilovali aspoň skrze Prahu ukázat, že se české země vrací do katolické Evropy. Velkými pomocníky v rekatolizačním úsilí jim byli jezuité, v pražských městech měli své koleje na Starém Městě v Klementinu a na Novém Městě na Dobytčím trhu. Jezuitská škola ve staroměstském Klementinu byla v roce 1616 povýšená na univerzitu, aby mohla konkurovat utrakvistické pražské univerzitě, která pak byla po roce 1626 svěřena jezuitům do správy a také rekatolizovaná. V Klementinu jezuité provozovali i tiskárnu. V roce 1677 vyšlo dílo jezuitského historika Bohuslava Balbína *Epitome rerum Bohemicarum seu Historia Boleslaviensis* (Výtah z dějin království českého aneb historie boleslavská), před první stranu byl zařazen mědiryt „Bohemia Rosa“,¹⁶² mapy Čech ve tvaru růže (385 x 260 mm) z roku 1668, jejímž autorem je Kristián Vetter (1575-1650). Pod latinským nápisem „Iustitia et Pietate“¹⁶³ zde na stonku, jenž vyrůstá z Vídně vykvétají české země ve tvaru růže s Prahou a Staroměstským náměstím v jejím středu. Celou květinu ozařují paprsky slunce, jehož kruh vyplňuje královská koruna a žezlo. Na pravé straně je dvouocasý lev, v dolních rozích mapy je kromě seznamu vyobrazených krajů také latinský nápis odkazující k válkám, jimiž si české země v minulosti prošly, a současně vyjadřující naději na jejich poklidnou budoucnost. Mapa

¹⁶¹ Bedrníček, 2007, s. 122.

¹⁶² Viz příloha č. 4.

¹⁶³ „Spravedlností a úctou“

měla vyjadřovat očekávaný rozkvět českých zemí v jejichž středu, tedy v srdci Evropy, je město Praha a Staroměstské náměstí.¹⁶⁴ Toto Balbínovo dílo lze zařadit mezi hagiotopografie. S pomocí mariánského kultu rekonstruoval politickou a vlasteneckou identitu českého království, ale překročil běžný rámec habsburského rekatolizačního programu, v němž Panna Maria měla po třicetileté válce klíčovou roli, Balbínova hagiotopografie byla zároveň příspěvkem i odpovědí na dobovou katolickou obnovu i na měnící se ústavní a geopolitické postavení českého království a stala se tak součástí celoevropského intelektuálního trendu.¹⁶⁵

Tolik idea. V každodenním životě však byli obyvatelé pražských měst i českého království v 70. letech 17. století postiženi epidemií dýmějového moru, který byl do Prahy zavlečen z Vídně. Další pohromou, která zasáhla pražská města v červnu roku 1689 byl rozsáhlý požár, který zničil východní části Starého Města a židovské čtvrti. Požáry však současně znamenaly impuls pro novou výstavbu. Období kolem roku 1680 bylo v českých zemích i začátkem nové historické epochy a uměleckého stylu – baroka. Dá se i říci, že také ztrátou kolektivní paměti na dobu před třicetiletou válkou.¹⁶⁶

Život pražského barokního člověka však za běžných okolností provázelo také množství oslav, divadelních představení, hudebních produkcí a průvodů konaných u příležitosti pravidelných katolických svátků, ale také při korunovaci, narození či úmrtí panovníka. Tyto průvody procházely Staroměstským náměstím a po Královské cestě směřovaly k Hradu, provázely je ohňostroje, množství světel ve věžích i v ulicích¹⁶⁷, střelba z děl, chorálový zpěv atp.¹⁶⁸

Na památku úspěšné obrany pražských měst před Švédy přikázal císař Ferdinand III. v roce 1650 vztyčit na Staroměstském náměstí po vzoru Vídně mariánský sloup.¹⁶⁹ Umístění sloupu de facto i symbolicky určilo za střed (srdce) Evropy právě Staroměstské náměstí v Praze.¹⁷⁰ Dílo sochaře Jana Jiřího Bendla fundované magistrátem Starého Města bylo za

¹⁶⁴ Pánek a Tůma, *Dějiny českých zemí*, 2018, s. 245.

¹⁶⁵ Anna-Marie Pípalová, Bohuslav Balbín a vlastenecká rekonceptualizace Čech, c. 1650–1675. *The Historical Journal*, First View. Cambridge University Press: 6. června 2022, s. 1–23. doi:10.1017/S0018246X22000115 [cit. 2022-06-22].

¹⁶⁶ Pešek, 2000, s. 360-66, 393-98.

¹⁶⁷ Jež současně byly někdy příčinou městských požárů.

¹⁶⁸ Muk, 1996, s. 286-87.

¹⁶⁹ Viz příloha č. 18.

¹⁷⁰ Na vídeňském náměstí Am Hof stál od roku 1647 Mariánský sloup zhotovený k poděkování za obranu města před švédskými vojsky během třicetileté války (Šroněk, 2020, s. 197-99).

přítomnosti císaře i jeho syna Ferdinanda IV. o dva roky později, 13. července 1652, slavnostně vysvěceno.¹⁷¹ Jednalo se v pořadí o čtvrtý mariánský sloup v Evropě.¹⁷²

K Immaculatě na jeho vrcholu se měli obracet s modlitbami ti, jež potřebovali útěchu a přímluvu v beznadějných situacích po skončení války, v době živelných pohrom, vln morových epidemií. Jezuité a další zástupci katolických řeholních řádů a církevních institucí pořádali procesí a organizovali mariánské litanie i další pobožnosti k příležitosti mariánských svátků, kterých se podle možností zúčastňovali i panovníci a příslušníci dvora. Postupně se mariánský sloup stal i místem individuální zbožnosti obyvatel pražských měst a poutním místem lidí z venkova. Konaly se zde i mimořádné a exemplární události jako např. pohřební tryzna za židovského chlapce Šimona Abelese v roce 1694, kterého zavraždil vlastní otec pro jeho konverzi ke křesťanství. Pohřební průvod, jenž putoval Starým Městem, byl zakončen před mariánským sloupem představením zesnulého Panně Marii jako nového mučedníka.¹⁷³

Rekatolizace a barokizace pražských měst (a celého království) postupovaly ruku v ruce. Během několika desetiletí v závěru 17. a na počátku 18. století byly v pražských městech postaveny kostely, kaple, v ulicích, na náměstích a na mostě vztyčeny sochy svatých. Katolická církev tak demonstrovala a upevňovala svůj vliv ve městě.¹⁷⁴

Na Staroměstském náměstí stavěl architekt Kilián Ignác Dientzenhofer v letech 1732-1737 pro řád benediktinů klášter a nový kostel sv. Mikuláše. Původní farní kostel staroměstských Němců převzali po roce 1620 do správy strahovští premonstráti, kteří v sousedních domech zřídili kolej pro řádové studenty teologie. Premonstráti však museli po několika letech přenechat kostel nově příchozím španělskému řádu benediktinů, během jejichž působení se objekt dočkal raně barokní přestavby¹⁷⁵ a počátkem 18. století i vybudování kláštera při severní straně.¹⁷⁶

Nový kostel sv. Mikuláše byl vysvěcen v roce 1737, byl orientován netradičně směrem k západu, jeho hlavní průčelí však směřovalo na jih do malého prostranství, nazývaného nejdříve Kurný trh (prodávala se zde drůbež) a později podle kostela také Mikulášský plac. Ačkoliv byl kostel postaven na diagonální ose náměstí jako protiváha kostela Matky Boží před Týnem, tak pohledově byl od Staroměstského náměstí oddělen křídlem staroměstské radnice a

¹⁷¹ Šroněk, 2020, s. 199.

¹⁷² Předtím již v Říme (1614), Mnichově (1638) a ve Vídni (1647)(Royt, Mariánský sloup na Staroměstském náměstí, *Dějiny a současnost*, 1994, s. 25-26).

¹⁷³ Mikulec, Katolická zbožnost a náboženské rituály v pobělohorské době, in Jakubec, Suchánek, *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze: počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*, 2020, s. 168-77.

¹⁷⁴ Hruža, Zajíc, *Vývoj urbanismu I.*, 1995, s. 181-83.

¹⁷⁵ Autorství se tradičně přikládá Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi, ale v poslední době panuje názor, že autorem základního projektu byl František Maxmilián Kaňka (Muk, 1996, s. 339).

¹⁷⁶ Bedrníček, 2007, s. 132-33.

Krennovým domem. Tyto stavby tvořily západní frontu náměstí.¹⁷⁷ Před Krennovým domem, který na Staroměstském náměstí byl přinejmenším již v době staroměstské poprav¹⁷⁸ (má však starší gotické jádro) byla v severozápadním koutě náměstí hlavní městská zbrojnice.¹⁷⁹ Podle archeologických výzkumů došlo k likvidaci zbrojnice na konci 30. let 19. století.¹⁸⁰

Význam Staroměstského náměstí potvrdilo ve 20. letech 18. století zřízení prvního veřejného osvětlení v pražských městech. Okolo Mariánského sloupu a dále podél Královské cesty až k Pražskému hradu bylo umístěno 330 olejových luceren.¹⁸¹ Staroměstské náměstí bylo až do začátku druhé poloviny 18. století místem nepřetržitého obchodního ruchu. Kromě každodenních trhů se zde konaly pravidelné týdenní trhy. Za panování Marie Terezie byl v roce 1754 stánkový prodej v otevřeném prostoru náměstí zcela eliminován a prodejci se museli přesunout do domů či podloubí. Na náměstí se však až do konce 19. století konaly organizované trhy.¹⁸²

3. 1. Místa paměti

Poválečná doba byl obdobím ustanovování nového, habsbursko-katolicky orientovaného společenského řádu, dobou přepisování paměti. Obnovené zřízení zemské¹⁸³ zajistilo Habsburkům dědičné právo na český trůn a jejich loajálními pomocníky byla římskokatolická církev, řeholní řády, zejména jezuité. Za účelem získat si a udržet poslušnost většinou nekatolického obyvatelstva představitelé státních i církevních institucí společně prosazovali mocenskými i kulturními (často i podprahově působícími) prostředky své cíle.

Součástí tohoto úsilí bylo i *damnatio memoriae*, proces „zatravování paměti“, který se projevuje kromě jiného také ničením relikvií minulosti. V kontextu rekatolizace 18. století lze hovořit také o cíleném překrývání jejich významu katolickým narativem – *interpretatio Christiana*.¹⁸⁴ V prostoru Staroměstského náměstí se tato tendence ve sledovaném období projevila odebráním jezdecké sochy krále Jiřího z Poděbrad a zlatého kalicha Týnského chrámu, a posléze jejich nahrazením sochou Madonny.

¹⁷⁷ Viz příloha č. 5.

¹⁷⁸ Viz příloha č. 3

¹⁷⁹ Viz příloha č. 2.

¹⁸⁰ Havrda, Podliska, 2015, s. 248.

¹⁸¹ Bedrníček, 2007, s. 104.

¹⁸² Ibid. s. 99.

¹⁸³ 1627 pro Čechy, 1628 pro Moravu. Platilo do roku 1848.

¹⁸⁴ Proces se netýká pouze katolické části křesťanstva, k podobným praktikám se v době reformace uchýlovali i reformační směry; Nodl, *Memoria et damnatio memoriae ve středověku*, 2014, s. 7-13.

Exekuce dvaceti sedmi vůdců českého stavovského povstání na staroměstském rynku, gestem, jež sdělovalo a jasně ustanovovalo svrchovanost Habsburské monarchie. Událost stavovské popravy dnes připomíná zejména dvacet sedm bílých křížů, jež byly vyznačeny do dlažby Staroměstského náměstí na začátku 20. století přímo na místě, kde se poprava odehrála společně s pamětní deskou umístěnou na východním průčelí radnice (tj. nad místem popraviště), na nichž jsou uvedeny jména dvaceti sedmi „mučedníků“, kteří obětovali „život svůj na hájení svobody království českého.“ Na stavovskou popravu dnes odkazuje také soubor modrých litinových patníků českých umělců Karla Nepraše a Pavla Kupky, umístěných před Lichtenštejnským palácem na horní části Malostranského náměstí v roce 1992. Prvoplánovým záměrem autorů bylo vytvořit galerii hlav s otevřenými ústy, jež by kromě funkce patníků také symbolicky odkazovaly na palácový koncertní sál. Jejich počet a umístění před palácem knížete Karla z Lichtenštejna, jenž byl v době stavovské exekuce zemským místodržícím, a chrámem sv. Mikuláše, hlavní jezuitskou dominantou Malé Strany, je však vedlo k rozvinutí původně zamýšleného významu. Nápad však vznikl až dodatečně. „Křik a zpěv mají k sobě hodně blízko, i když nejsou totéž.“¹⁸⁵ Událostmi Bílé Hory počalo v zemích Koruny české období habsburského vyrovnání.

Poprava vůdců stavovského povstání znamenala počátek nastolování nového habsbursko-katolického řádu, jež probíhalo zejména činností jezuitů. Ti zajišťovali přístup ke vzdělání chlapcům bez ohledu na náboženskou tradici jejich rodin, podmaňovali si mysl a emoce lidí prostřednictvím hudby, divadla, výtvarného umění, všemi dostupnými audiovizuálními prostředky šířili při náboženských obřadech a svátcích nové příběhy z dějin země a legendy svatých. K těmto účelům využili a rozvinuli barokní sloh, který vznikl kolem roku 1600 v Římě, ale v českých zemích se výrazněji uplatnil až po skončení války. Baroko se stalo účinným nástrojem katolické propagandy. Ambice a síla katolické církve se v Praze zhmotnila v monumentálních stavbách kostelů, klášterů a vzdělávacích institucí. Poučné biblické příběhy i legendy svatých měly pronikat do každodenního života, proto bylo ve veřejném městském prostoru „inscenováno“ *theatrum mundi* v monumentálním měřítku v podobě působivých sochařských programů, jako se to například dělo od roku 1680 na Karlově mostě.¹⁸⁶ Barokní kolonizace byla v případě Prahy podmíněna již ustanovenou středověkou konfigurací města. Symetrická preciznost barokní architektury zasazená do nepravidelného základu středověkého prostoru vedla k vytvoření nevidaného napětí. Ze své

¹⁸⁵ Nepraš et al., *Kupka, Nepraš: Setkání v Architektuře* 2004, s. 22.

¹⁸⁶ Neubert, Kořán, Suchomel, *Karlův most*, 1991.

podstaty tak barokní architektura v prostorách Prahy poukazuje k historické mnohoznačnosti, jež je zde zachycena.¹⁸⁷

Zásadní manifestací moci habsburského státu byl zejména mariánský sloup,¹⁸⁸ vztyčený nejen v pohledovém, nýbrž také ideovém středu staroměstského rynku. Výběr místa nebyl náhodný. Sice se také uvažovalo o prostranství před staroměstskou jezuitskou kolejí v Klementinu a jezuitským kostelem sv. Salvátora,¹⁸⁹ v blízkosti Karlova mostu. Císař sám nakonec rozhodl, že sloup bude na Staroměstském náměstí. Mariánský sloup měl v době rekatolizace převrstvit paměť tohoto významného náměstí, kde byl po husitských válkách obsazen utrakvisty kostel Panny Marie před Týnem a u něj zřízena utrakvistická konzistoř. Sloup protnul osu vycházející na jedné straně z kaple staroměstské radnice, kde byl Jiří z Poděbrad zvolen českým králem, až k Týnskému chrámu. Mariánský sloup byl současně vybudován jako gnómon: v poledne vrhal stín na osu pražského poledníku a udával tak čas i dění v celé střední Evropě. Sloup měl pražská města a s nimi české země znovu zakotvit v římskokatolické mapě křesťanského světa, zajistit jim ochranu, respektive dohled Panny Marie, tedy církve, kterou personifikovala.

Ačkoliv byl tedy mariánský sloup na Staroměstském náměstí formálně vztyčen jako „projev díky Panně Marii za úspěšnou obranu Prahy před švédskými vojsky“¹⁹⁰ a jistě tento význam do jisté míry také skutečně nesl, tak současně není pochyb o tom, že již v momentu jeho vzniku se v něm nahromadila i řada politicko-náboženských obsahů, zejména triumfálního charakteru.

Panna Marie zaujímala v katolické zbožnosti specifické postavení, jelikož dodávala maskulinně koncipovanému náboženství element ženskosti a mateřské ochrany. Od 16. století byl šířen především kult Neposkvrněného početí Panny Marie, v rámci kterého představovala Panna Marie, zbavená prvotního hříchu, v opozitu vůči reformaci, symbol čistého „národního náboženství“.¹⁹¹ Kult byl propagován jezuity za podpory habsburských panovníků jako součást Pietas Austria, která představovala „formu okázalé zbožnosti“ jako „efektivní nástroj lidové disciplinace“ řízený panovníkem.¹⁹² Rekatolizační mariánská zbožnost měla programově sjednocovat křesťanskou Evropu a staroměstský mariánský sloup měl reprezentovat střed její

¹⁸⁷ Hruža, Zajíc, 1995, s. 182.

¹⁸⁸ V této části práce označuji pojmem „mariánský sloup“ nebo pouze „sloup“ barokní objekt, jenž stál na Staroměstském náměstí až do roku 1918, kdy došlo k jeho stržení a byl z náměstí odstraněn.

¹⁸⁹ Po vzoru vídeňského mariánského sloupu, jenž byl vztyčen před jezuitským kostelem Am Hof.

¹⁹⁰ Pamětní listina současného Mariánského sloupu, 2020, viz příloha č. 21.

¹⁹¹ V roce 1647 císařem Ferdinandem III. prohlášena za ochránkyni Rakouska (Catalano, Pražský Mariánský sloup a pobělohorská restaurace katolicismu v Čechách, in Jakubec, Suchánek, *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze: počátky rekatolizace v Čechách v 17. století* 2020, s. 50).

¹⁹² Catalano, 2020, s. 46, 55.

duchovní celistvosti. Kromě mapy Bohemia Rosa, lze tento záměr vyčíst například také z mědirytiny,¹⁹³ již podle předlohy Karla Škréty vyryl v roce 1661 Melchior Küssel, a na které založil svou univerzitní tezi pražský arcibiskup Jan Fridrich z Valdštejna. Staroměstskému sloupu se ve vyobrazení klanějí všechny země Evropy, včetně těch, které v 16. století přijaly reformaci, sbor svatých i zemských patronů, kteří prostřednictvím pásek s nápisy ve svých jazycích vzývají k pozdravení Matky Boží.¹⁹⁴

Na tesání sloupu se podílela sochařská skupina v čele s Janem Jiřím Bendlem, není však známé, podle čí předlohy. Ikonografie sloupu¹⁹⁵ je rozdělená do tří sfér: nebeskou, reprezentovanou Pannou Marií Immaculatou,¹⁹⁶ pozemskou, v níž čtveřice andělů bojuje proti alegoriím zla a „patriotickou“, vyjádřenou obrazem Panny Marie Rynecké,¹⁹⁷ umístěné do zamřížované niky v bázi sloupu.¹⁹⁸ Monumentální sochařské dílo bylo ukázkovou barokní inscenací. Socha Panny Marie na vrcholu sloupu, umístěná zády k té době již rekatolizovanému chrámu Matky Boží před Týnem, shlížela na místo pobělohorského popraviště před staroměstskou radnicí. V prostředním patře se mezitím odehrával souboj andělů se silami zla v podobě d'áblů, kteří byli v době svého vzniku personifikací nejen války a nemocí, ale také hereze. V kontextu protireformace byli d'áblové chápáni jako političtí nepřátelé Habsburků, tj. poražení kacíři, respektive nekatolické české stavy.¹⁹⁹

Obraz Madony Rynecké měl v duchu barokního historismu a zemského patriotismu poukazovat na dlouhou tradici mariánské úcty v českých zemích. Současně šlo pravděpodobně i o odkaz na Staroboleslavské palladium, jemuž byl obraz podobný a které bylo během saského obléhání nepřátelskou armádou zneuctěno. V legendách pojednávajících palladium vystupuje staroboleslavský obraz jako pojící prvek celé historie českých zemí. Konečný triumf katolicismu, k jehož obnovení v českých zemí došlo po Bílé Hoře, zhmotňuje na vrcholu sloupu socha Immaculaty, která byla v habsburském protireformačním pojetí ztotožňována s Pannou Marií Vítěznou, vyjadřující vítězství rakouského „Religio Immaculata“, neposkvrněného (čistého) náboženství.²⁰⁰ Na podstavci byl v kartuši vytesán latinský nápis

¹⁹³ Viz příloha č. 17.

¹⁹⁴ Mikulec, 2020, s. 166.

¹⁹⁵ Více k ikonografii sloupu viz např. Royt (1994) Vlnas (2015), Šroněk (2020).

¹⁹⁶ „Neposkvrněná“; ke kultu Immaculaty viz např. Royt, 1994, s. 27-28.

¹⁹⁷ České baroko bylo charakteristické úctou ke středověkým sochám a obrazům, jejichž stáří měl připomínat kontinuitu katolického náboženství (Royt, 1994, s. 25).

¹⁹⁸ Ibid. 26.

¹⁹⁹ Memorandum k obnově Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, 4. 7. 2019. Viz příloha č. 21.

²⁰⁰ Royt, 1994, s. 26-28.

„VirgInI genItrICI sIne orIgInIs Labe ConCeptæ propVgnatæ et Liberatæ VrbIs ergo Cæsar
pIVs et IVstVs hanC statVaM ponIt.“²⁰¹

Do života člověka v době baroka se nové městské objekty ve veřejném prostoru dostávaly jejich užíváním. Život se odehrával v cyklech, jejichž opěrnými pilíři byly v první řadě pravidelné náboženské svátky a také oslavy spojené s významnými okamžiky individuálního lidského života od narození až po smrt. Katolická církev se podílela na organizaci průvodů spojených s narozením, svatbou či úmrtím panovníka, stejně jako na průvodech korunovačních. Náležitá účast na průvodech byla současně vyjádřením sociálního postavení, majetkové i kulturní prestiže. Podobně se přistupovalo také k financování stavebně-umělecké činnosti katolické církve, přijetí funkce v zádušním fondu kostela nebo členství v některém z církevních bratrstev.²⁰²

Mariánský sloup na Staroměstském náměstí se skutečně postupem doby stal novým ohniskem veřejného života, nejen v této části města, ale jako poutní místo i v širším regionu. Kolem něj jezuité usilovně utvářeli síť mariánského kultu českého království.²⁰³ K Immaculatě od chvíle vztyčení sloupu putovala procesí organizovaná nejdříve různými řádovými domy a později metropolitní kapitulou se sídlem u svatovítské katedrály. V srpnu 1651 založil císař fundaci, jež zajišťovala pravidelné konání pobožností u staroměstské Immaculaty, jejichž základem byla loretánská litanie²⁰⁴ zpívaná s doprovodem svatovítských hudebníků, po které následovalo zpívání antifony²⁰⁵ „*Pod ochranu svou*“. První litanie se odehrály bezprostředně po vysvěcení sloupu v červenci 1652 a měly být opakovány pravidelně každou sobotu (den zasvěcený Panně Marii) nebo o mariánských svátcích. Významnějších mariánských svátků²⁰⁶ se účastnili také vysoce postavení církevní hodnostáři a příležitostně i pražský arcibiskup a panovník se svojí družinou.²⁰⁷ Procesí s litaniemi se podle možností fundace u mariánského sloupu konaly po následujících 130 let,²⁰⁸ postupně však ztrácely na oblibě a současně omezovaly provoz staroměstského rynku, který byl významným obchodním uzlem.²⁰⁹ Procesí procházela Staroměstským náměstím směrem na Pražský hrad už dříve, ale od té doby, co zde

²⁰¹ „Panně Rodičce bez poskvrny prvotní počaté za obhájení a osvobození města zbožný a spravedlivý císař tuto sochu postavil“; Národní listy, 1941, 81(120), s. 7.

²⁰² Pešek, 2000, s. 353

²⁰³ Viz Bohuslav Balbín, *Epitome rerum Bohemicarum seu historia Boleslaviensis*, Praha: 1677

²⁰⁴ Prosebná modlitba obrácená k Panně Marii, při které církevní obec odpovídá na prosby předříkávajícího stále stejnými zvoláními (Berger, 2008, s. 245).

²⁰⁵ Liturgický verš v jehož zpěvu či recitaci se střídají kněz se sborem nebo dva sbory (Berger, 2008, s. 50).

²⁰⁶ Zejména svátku Nanebevzetí (15. srpna) a Neposkvrněného početí (8. prosince)(Mikulec, 2020, s. 171).

²⁰⁷ Procesí se účastnil např. císař Leopold I. na podzim 1657, v září 1673 a opakovaně i mezi lety 1679-1680, nebo jeho syn Karel VI. v roce 1723 a 1732 (Mikulec, 2020, s. 172-74).

²⁰⁸ K jejich zrušení došlo za vlády Josefa II. v rámci josefínských reforem.

²⁰⁹ Mikulec, 2020, s. 172-74.

byl postaven mariánský sloup, tak získala tato cesta další symbolický význam. Do jejího ideového programu byl zapojen i kostel sv. Mikuláše,²¹⁰ který od roku 1635 patřil monserratským benediktinům z kláštera Na Slovanech na Novém Městě pražském, jezuitský kostel sv. Salvátora na staroměstské straně Karlova mostu, sochy objednané jezuity, cisterciáky a dalšími donátory na Karlově mostě a jezuitský kostel sv. Mikuláše na Malé Straně.²¹¹ Tyto objekty současně tvořily protiváhu ke starším městským stavbám. Na určitou dobu byl omezen význam mariánského sloupu jako poutního místa za vlády Josefa II., kdy nejdříve byly zakázány poutě na větší vzdálenost (1781) a o něco později (1784) vydán dekret o všeobecném zákazu poutí.

Ideová i vizuální proměna Staroměstského náměstí jako veřejného prostoru měla převrstvit paměť místa a nabídnout nová témata a scény k zapamatování divákům, jak stálým uživatelům i občasným návštěvníkům tohoto prostoru. Působivá barokní kultura se snažila systematicky stimulovat emoční prožitek člověka, získat jeho pozornost, zaujmout ho, vtáhnout do „posvátného“ děje. Poselství vizuálních obrazů nevyžadovalo literární gramotnost a jenom jejich samotná přítomnost tak měla daleko širší dosah.²¹² V nové podobě náměstí a města se připomínalo z minulosti to, co bylo hodno paměti, odstraňovalo nebo převrstvilo to, co bylo hodno zapomnění a zdůrazňovalo to, co mělo v tomto novém historickém narativu perspektivu. Nová podoba města navozovala a potvrzovala nový vztah člověka k jeho okolí, a tím proměňovala i jeho způsob orientace se v městském prostoru, respektive jeho (sebe)identifikace. „Lidský intelekt totiž (...) nejlépe porozumí skrze sílu obraznosti, která dává uchopit smysl naráz.“²¹³ Jak dále uvidíme, tak tato barokní strategie byla i z dnešního pohledu úspěšná.

²¹⁰ V letech 1650–1660 probíhala první barokní přestavba gotického kostela pod vedením benediktinského stavitele Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka..

²¹¹ Hruža, Zajíc, 1995, s. 181-83.

²¹² Čornejová, 1995, s. 148-9.

²¹³ Bronková-Kofroňová, Ideální předobrazy a sakrální architektura období baroka. In: *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740 : Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*, 2004, s. 315.

4. Staroměstské náměstí po sjednocení pražských měst a v době českého národního hnutí. Proměny a funkce veřejného prostoru na cestě od provinčního zemského města k evropské metropoli

Důsledky centralistických opatření Josefa II.²¹⁴ iniciovaly architektonickou a urbanistickou proměnu Staroměstském náměstí. V roce 1785 byl zrušen benediktínský klášter při kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí.²¹⁵ Budovy konventu včetně kostela odkoupil v roce 1792 pražský magistrát a během napoleonských válek sloužily ke skladu obilí a nábytku, kostel měla k dispozici vojenská posádka.

V roce 1784, po reformě městského soudnictví, která proběhla začátkem 80. let 18. století a znamenala konec městské samosprávy, byla 12. února čtyři pražská města (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany) sloučena do jednotně spravovaného celku. Zároveň probíhala diskuze o přestavbě Staroměstské radnice. V čele nového společného magistrátu se sídlem na Starém Městě stáli purkmistr a dva vicepurkmistři, určovaní každé čtyři roky. Doživotní zástupce magistrátu volil čtyřicetičlenný měšťanský výbor,²¹⁶ jehož členy byli jednotlivci, kteří obstáli ve zkouškách zeměpanských orgánů a českého gubernia, tj. nejvyššího správního zemského úřadu. Magistrát sestával z dvaceti osmi hodnostářů, kteří působili v politickém, judiciálním nebo kriminálním senátě, a byli placeni ze státní pokladny.²¹⁷

Městská správa koncem 20. let 19. století začala vykupovat domy mezi staroměstskou radnicí a kostelem sv. Mikuláše²¹⁸ a v roce 1838 je nechala zbořit současně s východním křídlem radnice, aby mohla být přestavěna a rozšířena stávající budova radnice. Zároveň se pracovalo na projektu nové radnice, který radní zadali staviteli městského úřadu Johannu Schöbloví, ale České místodržitelství objednalo projekt u zemského stavebního úřadu, konkrétně u jeho zaměstnance Josefa Esche. Všechny veřejné zakázky v té době musely být schváleny zemským stavebním úřadem, který podléhal generálnímu stavebnímu ředitelství ve Vídni. Jeho ředitelem byl v té době uznávaný vídeňský architekt Peter (Pietro) Nobile. Nobile však z moci svého úřadu v roce 1834 zamítl tři Schöblovy i jeden Eschův projekt a prosadil

²¹⁴ Pešek, 2000, s. 414-15. Kromě válečných nepokojů spojených s obranou habsburského trůnu bylo totiž 18. století především obdobím implementace řady reforem, jejichž cílem bylo posílení a modernizace státu v podobě organizační unifikace napříč všech úrovní a oblastí státního aparátu

²¹⁵ Líbal in Vlček, 1996, s. 36.

²¹⁶ Staré Město mělo třináct členů, Nové Město dvanáct, Malá Strana po deseti a Hradčany po pěti členech (Bělina, *Dějiny Prahy. II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, 1998, s. 15).

²¹⁷ Bělina, 1998, s. 15.

²¹⁸ Benediktínský klášter byl za Josefa II. zrušen a kostel sv. Mikuláše se stal majetkem městské obce a sloužil jako sklad, archiv, později byl pronajímán k různým účelům.

svůj vlastní, na kterém pracoval v letech 1834-44.²¹⁹ Všechny návrhy radnice byly v novogotickém slohu, který byl v té době, na počátku historismu, v habsburské monarchii vnímán jako německý národní sloh, který je vhodný pro sakrální stavby, reprezentativní veřejné státní budovy (radnice, parlament) nebo v případě přestaveb či dostaveb historických objektů. V Praze však styl projektů Staroměstské radnice vyvolal širší veřejnou diskusi a kritiku, které se zúčastnily i Společnost vlasteneckého muzea a Společnost vlasteneckých přátel umění. Pražští měšťané proti tomuto záměru dlouhodobě protestovali, jelikož plány na přestavbu se jim zdáli jako strohé, ohrožující starožitný ráz radnice i gotický charakter Staroměstského náměstí. Přestavba byla zastavena na příkaz císaře Ferdinanda v roce 1841 v reakci na petici památkářských institucí,²²⁰ v níž formulovaly požadavek zachování dobře konzervovaných částí radnice a uvedení těchto částí v soulad s novostavbou.²²¹ Plány vídeňského architekta Petra Nobileho byly přepracovány Paulem Sprengerem a vztahovaly se pouze na přestavbu východního křídla určeného pro zasedání pražského krajského soudu. Přestavba byla dokončena v roce 1848.²²² Pod radniční okna novostavby byly v návaznosti na galerii českých panovníků dosazeny hraběcí erby Chotka, Thuna, Kolovrata, Deyma, Mittrovského a Salma, arcibiskupa Schrenka a dalších knížat a rytířů, a stala se tak jakýmsi pomníkem pokolení „čelných magistrátních úředníků a šlechtických zemských představitelů, kteří v předbřeznových desetiletích ovlivňovali osudy města, pomníkem ducha onich let.“²²³ Postupně byl také vyrovnán povrch náměstí, zrušena Krocínova kašna a stávající měšťanské domy byly navyšovány o podkrovní patra, a jejich fasády upraveny v historizujících slozích. Staroměstské náměstí se také postupně vyvíjelo jako uzel veřejné městské dopravy. Nejdříve to byla jen zastávka osobních nosítek (počátek 18. století), které pak nahradil systém číslovaných fiakrů (na konci 18. století). Od roku 1829 to byl větší omnibus,²²⁴ který jezdil již podle stanoveného jízdního řadu.²²⁵

Proces proměny náměstí dovršila koncem století velká asanace, která zasáhla především severní část Starého Města.²²⁶

²¹⁹ Petrasová, Od ideje osvícenského klasicismu k takzvané úřednické architektuře (1780-1840) in: kol. autorů, *Velké dějiny země Koruny české*, Architektura, Praha: Paseka 2009, s. 554-5.

²²⁰ Společnost vlasteneckých přátel umění a Společnost vlasteneckého muzea v Praze (Pavel, 1975, s. 192).

²²¹ Pavel, 1975, s. 188-92.

²²² Vlček, 1996, s. 139.

²²³ Pešek, 2000, s. 448.

²²⁴ Místo kočáru se za koňský potah připojil jakýsi vagón (Fiala, 2012, s. 94).

²²⁵ Fiala, 2012, s. 96.

²²⁶ Ledvinka, 2015, s. 199.

Součástí modernizačního a absolutistického úsilí byla i snaha posílit moc státu na úkor katolické církve a vymanit se z jejího vlivu. V roce 1773 byl zrušen jezuitský řád a počalo období zestátnování církevního majetku a rušení církevních objektů.²²⁷

I přes neblahou hospodářskou situaci způsobenou revolucí ve Francii a s ní související imigraci, inflaci, opakující se epidemie atp., dokázal pražský magistrát s dostupnými prostředky nakládat efektivně a první polovina 19. století tak byla současně dobou budování městské pravobřežní kanalizace, rozvodu pitné vody do městských kašen, významného rozšíření sítě veřejného osvětlení nebo vybudování železnice v roce 1841.²²⁸

Až v 60. letech 19. století byly prostory chrámu upraveny jako koncertní sál, velice záhy však došlo k jeho pronajmutí pravoslavné církvi. Benediktinský klášter byl zbourán v roce 1897 v rámci asanačního procesu.²²⁹

V polovině 19. století také postupně docházelo ke změně v pražském politickém klimatu. Na Staroměstském náměstí se odehrálo několik dělnických protestů a demonstrací tiskařů kartounů.²³⁰ Mladí zástupci pražské česko-německé inteligence založili v roce 1844 tajný politický spolek Repeal, následující rok požádala početná skupina Pražanů český zemský sněm o přidělení městu divadelního privilegia a později o zavedení češtiny do škol. Volání Pražanů po větší míře svobody a národnostní rovnosti se během následujících let čím dál víc radikalizovalo a konkrétní požadavky týkající se samosprávy českých zemí byly nakonec formulovány na lidovém shromáždění, které se bez povolení magistrátu sešlo 11. března 1848 na novoměstském Dobyčím trhu a hned následující den předneseny zvoleným Svatováclavským sněmem na ustavující chůzi, jež zasedala rovnou na staroměstské radnici. Revoluční snahy vedly k přijetí tzv. oktrojované ústavy v březnu roku 1849 a vyhlášení prozatímního obecního zákona, jenž zajišťoval obcím svobodnou volbu zástupců z řad občanů v obecní samosprávě, právo přijímat do obce nové občany a umožňoval samostatnou správu majetku i veřejných záležitostí obce. I přes své nedlouhé trvání se ale především stal základem na podzim téhož roku přijatého pražského obecního řádu, jenž se i navzdory komplikovanému budoucímu politickému vývoji uvnitř říše stal opěrným pilířem reformy pražského městského zřízení.²³¹ Období politického rozkvětu bylo ukončeno přijetím silvestrovských patentů, respektive opětovným posílením absolutismu na konci roku 1851. Platnost ústavy i občanských práv byla ukončena, byl zakázán politický i periodický tisk, stejně jako veškeré politické

²²⁷ Jen v Praze bylo zrušeno 63 kostelů a kaplí (Fiala, 2012, s. 80).

²²⁸ Pešek, 2000, s. 442-43.

²²⁹ Vlček, 1996, s. 98.

²³⁰ Např. 18. 10. 1948, 26. 4. 1849 (Míka, *Dějiny Prahy v datech*, 1988, s. 179-80).

²³¹ Pešek, 2000, s. 451-57.

spolky. K jejich obnovení i dalším volbám do městského zastupitelstva došlo až po politické oblevě, kterou sebou přinesl říjnový diplom vydaný 20. října 1860.²³²

Praha nezůstávala pozadu ani v kontextu probíhající industrializace a v druhé polovině století postupně měnila svou tvář tak, aby odpovídala parametrům moderní průmyslové metropole. Na Staroměstském náměstí se od začátku 18. století nacházela první zastávka předchůdce městské hromadné dopravy, osobních nosítek, které na konci století nahradil systém číslovaných fiakrů. Později tudy vedla koňská dráha, jejíž činnost zase ukončil provoz elektrické tramvaje. Linka, která vedla od Prašné brány Celetnou ulicí na Staroměstské náměstí a pokračovala ulicí Pařížskou k řece nebo dál na Malé náměstí, byla zrušena až v roce 1960.²³³

Modernizační proces vedl i ke změnám ve využívání veřejného prostoru. Zatímco dříve uspokojoval velkou část praktických potřeb svých obyvatel, kteří tak byli na jeho využívání nezbytně odkázáni, tak v moderní době, která proměnila fungování společnosti a umožnila přenos řady každodenních úkonů do privátní sféry, se stalo využívání veřejného prostoru nejen Staroměstské náměstí dobrovolnou volbou. Veřejné prostory tak musely o přízeň uživatel ve větší míře „bojovat“, což se projevilo znásobením nabídky aktivit spojených se zábavou, konzumem a rekreací.²³⁴

Náměstí bylo v 2. polovině 19. století i nadále dějištěm velkých slavností, přehlídek, uvítacích ceremonií a dalších událostí. V roce 1871 byl na staroměstské radnici oddán první pár. Avšak postupné utváření občanské společnosti, nástup tzv. „nových“ lidí mezi společenskou elitu habsburské monarchie a vyostření vztahů mezi Čechy a Němci v Čechách, zejména v Praze vedla i ke změnám v utváření a využívání veřejného prostoru ve městě. Na pražském magistrátu po zavedení rozšířené samosprávy bylo více radních, kteří se hlásili k češství, v roce 1871 byl zvolen i česky mluvící starosta. Po dlouho vyžadovaném zboření městských hradeb v roce 1866 došlo i k plánování výstavby nových nájemních domů, veřejných a reprezentativních budov – divadel, peněžních ústavů, nádraží, škol, obchodního domu – s jejichž výstavbou se mohlo začít po překonání hospodářské krize 70.let. Tyto nové, většinou novorenesanční, stavby utvářely kulisy nových pražských bulvárů, které vznikaly na místě již v po roce 1784 zbouřených hradeb a zasypaného příkopu mezi Starým a Novým Městem. Tyto nové široké bulváry tvořily tzv. Hradební korzo – nový typ veřejného prostoru, který sloužil jako promenáda. Od Řetězového mostu (1841-1898) to bylo české korzo s lipovou alejí, tehdy Ferdinandova třída (dnešní Národní), dále navazovalo německé korzo s kaštanovou

²³² Pešek, 2000, s. 466.

²³³ Fiala, 2012, s. 96.

²³⁴ Kratochvíl, 2015, s. 25.

alej, tehdy Kolowratská třída (dnes Na Příkopě). Na Můstku se korzo křížilo s Koňským trhem, na kterém byla po zboření Koňské brány (1875) vysazena lipová alej a také sloužil jako promenáda, která se pak v roce 1891 završila stavbou Musea království Českého. Tato nová urbanistická a společenská osa Prahy oslabila význam Staroměstského náměstí jako ústředního veřejného prostoru, odpovídala společenským a politickým změnám, ke kterým došlo ve druhé polovině 19. století nejen v habsburské monarchii, ale i v Evropě, zároveň také reflektovala urbanistické proměny evropských metropolí.

V rámci proměny provinční Prahy v evropskou metropoli, na které se shodli zástupci politických stran staročechů a mladočechů na pražském magistrátu, bylo rozhodnuto roku 1893 o asanaci Josefova, pražského Židovského Města, sahajícího až k severní straně Staroměstského náměstí. V návaznosti na útlum pražského stavebního ruchu a na špatné hygienické podmínky, jež v této části Prahy panovaly, byly v roce 1893 přijaty tzv. asanační zákony,²³⁵ jež měly umožnit změny, jejichž prostřednictvím by se Praha mohla přiblížit na úroveň ostatních evropských metropolí. Historická zástavba středověkého půdorysu sestávající z barokně-klasicistních staveb tak byla postupně demolována a nahrazována po vzoru Paříže a Vídně secesními bulváry. Na počátku 20. století byl kromě severní strany Staroměstského náměstí zbourán také Krennův dům,²³⁶ čímž došlo k otevření této strany náměstí a k začlenění kostela sv. Mikuláše do fronty náměstí. Barokní chrám se stal dominantním prvkem prostoru, který sloužil jako měřítko pro posuzování dalších zde plánovaných objektů.²³⁷ Vzhledem k tomu, že podoba barokního chrámu byla komponovaná pro uzavřený prostor někdejšího Kurného trhu, tak po stržení Krennova domu a proražení Pařížské třídy bylo zapotřebí uvést stavbu do harmonického vztahu s otevřeným prostranstvím. Za tím účelem bylo nároží a fasáda upraveno podle projektu Rudolfa Kříženeckého v novobarokním stylu a při jeho východním rohu byla v roce 1906 vybudována kašna ve tvaru trojlístku se třemi delfíny obtočenými okolo sloupku v jejím středu.²³⁸ Prolomení Mikulášské řady (dnes Pařížské) v roce 1906 mezi Staroměstským náměstím a nově postaveným (1905-1908) mostem Svatopluka Čecha²³⁹ podle projektu Jana Kouly mělo náměstí spojit s vltavským nábřežím a dále s plánovanou zástavbou Letné na druhém břehu, ale hlavně také s Hradebním korzem, tím mělo dojít ke

²³⁵ Asanační zákon č. 22 přesně vymezoval hranice asanačního obvodu a. zákon č. 23 propůjčoval pražské obci vyvlastňovací právo vůči nemovitostem v tomto obvodu na dobu deseti let. Kromě Starého Města zasáhla asanace i Malou Stranu (Bečková, ASANACE – zatracovaný i obdivovaný projekt obce pražské. Příspěvek k dějinám asanace, 1993).

²³⁶ Viz příloha č. 6.

²³⁷ Bečková, 1993.

²³⁸ Sousoší s delfíny je pravděpodobně dílem sochaře Jana Štursy, který je vyhotovil podle návrhu Milana Krejčího (Ededer, 2004, s. 175-74).

²³⁹ Čechův most, Jan Koula – František Soukup, 1905-1908.

sjednocení pražských měst do jednoho celku. Záměrem bylo učinit ze Staroměstského náměstí s novou radnicí centrum velkoměsta, do kterého by paprscitě ústily nové bulváry. Z nich byla realizována pouze Mikulášská třída. Podobně měly být trasovány a rozšířeny ulice mezi Týnským chrámem a kostelem sv. Jakuba na východní straně náměstí a Železná ulice na straně západní.²⁴⁰

V souvislosti s tímto záměrem bylo Staroměstské náměstí vybráno pro umístění pomníku Jana Husa. V roce 1903 pak byl uprostřed severní strany náměstí položen základní kámen tohoto pomníku²⁴¹ a v roce 1904 bylo v místě, kde bylo popraveno dvacet sedm českých pánů popraviště v dlažbě osazeno dvacet sedm bílých křížů.

Tato rozhodnutí je nutno číst v kontextu politické situace českého státu v habsburské monarchii. O významu Jana Husa v českých dějinách se diskutovalo nejen v odborných historických, jazykovědných nebo církevních kruzích, ale i na zemském sněmu, kde výbor projednával v kontextu dokončení stavby Musea království Českého.²⁴² Bylo to tedy téma nejenom odborné, ale i politické. Na průčelí muzea měly být umístěny pamětní desky sedmdesáti dvou významných osobností českého národa. Přestože se Hus při hlasování na seznam těchto velikanů nedostal, pro politické zástupce mladočeské strany, která prosazovala emancipaci českého národa, se jako myslitel vystupující proti katolické církvi (symbolu rakouské nadvlády) stal ideální metaforou národního útlaku. Z původně náboženského mučedníka se v programu mladočechů stal mučedníkem národním a tento ideologický posun se projevil i v ikonografii dobových pomníků.²⁴³

O zřízení pomníku se jednalo už od roku 1890, kdy byl ustanoven Spolek pro zbudování pomníku Mistra Jana z Husi v Praze, který se myšlenkou umístění pomníku na Velké náměstí právě z důvodu přítomnosti sloupu zpočátku vyhýbal. Uvažovalo se i o jiných místech, např. před Betlémskou kaplí. Avšak již o pět let později se na spolkovém zasedání projednávalo, že kdyby se z náměstí odstranila mariánská statue, respektive přesunula na jiné místo, tak by zde mohl být Husův pomník. Účastníci odborné ankety pořádané městskou radou v roce 1896, rozhodli o umístění pomníku na Staroměstské náměstí. Spolek si byl dobře vědom historického významu Staroměstského náměstí i jeho úlohy „středu křesťanstva“ a vybudovat Husův pomník právě zde bylo zcela zásadní.²⁴⁴

²⁴⁰ Muk, 1996, s. 444.

²⁴¹ Viz příloha č. 7.

²⁴² Dnes Národní muzeum.

²⁴³ Zita, Boj o pomník Jana Husa v Praze v období 1889 – 1903, in: *Husitský tábor: Sborník muzea husitského revolučního hnutí Tábor*, č. 14 2004, s. 113-146.

²⁴⁴ Vlnas, Popis jednoho zápasu o veřejný prostor, in: Kuthanová, et al. *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století*. 2013, s. 111.

Pomník Mistra Jana Husa z dílny sochaře Ladislava Šalouna byl odhalen v roce 1915. Ačkoliv slavnostní odhalení nebylo monarchií ze strachu z manifestací, a navíc v kontextu probíhající války povoleno, tak uvedení pomníku přesto provázela poklidná demonstrace, v rámci které přicházely k sousoší davy lidí, aby zde položily květiny.²⁴⁵

Staroměstské náměstí se na přelomu 19. a 20. století stalo i místem lidových demonstrací za sociální a politická práva. V závěru století zde proběhla veřejná schůze, v rámci které došlo k založení strany „národních dělníků“.²⁴⁶ V roce 1904 zde pražští dělníci a studenti protestovali proti ruskému carismu a militarismu.²⁴⁷ Na konci listopadu roku 1905 se zde sešlo dvě stě tisíc demonstrantů usilujících o volební právo. Během první světové války se zde protestovalo proti nezaměstnanosti, hladu, zdražování atp.,²⁴⁸ během kterých docházelo ke srážkám s policií. V lednu 1918 zde demonstrovalo bezmála osm tisíc žen za mír a zlepšení zásobovacích poměrů. Při prvomájových oslavách téhož roku byly na dělnických shromážděních, jichž se u Národního divadla, na Střeleckém ostrově a na Staroměstském náměstí účastnilo až sto tisíc osob, formulovány požadavky samostatnosti českého státu a socializace průmyslu a během října tudy procházely spontánně utvořené davy Pražanů, kteří vyšli do ulic po oznámení uznání samostatného Československa na základě přijetí mírových podmínek Dohody Rakouskem-Uherskem.²⁴⁹ Kromě demonstrací se zde odehrávaly i slavnosti, například k ukončení sokolských sletů.²⁵⁰

4. 1. Místa paměti

Dlouhé 19. století bylo dobou formování českého národního vědomí, národní paměti a také nového historického narativu v evropském kontextu. Tyto procesy se odrážely i v utváření, vybavení a fungování veřejného prostoru. Staroměstské náměstí ztrácelo význam tržiště, obchod se přesunul na jiná, méně významná místa a do kamenných obchodů. Na konci století byla postavena v Rytířské ulici Staroměstská tržnice (1894-1896). Ještě v polovině 19. století probíhaly v blízkosti mariánského sloupu příležitostné pobožnosti. Velká slavnost se zde konala 24. března 1855 při příležitosti přijetí dogmatu o neposkvrněném početí papežem Piem

²⁴⁵ Fiala, 2012, s. 106.

²⁴⁶ Ibid. s. 96.

²⁴⁷ Míka, 1988, s. 228-230

²⁴⁸ Na Staroměstském náměstí např. 18. a 21. 1. 1903, 8. 9., 17.-18. 11. 1907, 17. 9. 1911, 22.-23. 5. 1917 (Míka, 1998, s. 228-243).

²⁴⁹ Míka, 1988, s. 243-44.

²⁵⁰ Např. v roce 1912, viz příloha č. 8.

IX., v kresbě ji zachytil Adolf Kosárek.²⁵¹ V srpnu téhož roku byl uzavřen konkordát mezi apoštolskou stolicí v Římě a vídeňským arcibiskupem, který uvolnil vztah habsburského „trůnu a oltáře“, ale pro většinu Čechů byla katolická církev stále příliš těsně spojená s monarchií, tedy se svazkem, ve kterém chtěli dosáhnout lepšího postavení nebo se z něj dokonce uvolnit, a proto se i k mariánskému sloupu vztahovali spíše negativně. V té souvislosti²⁵² např. návrhy pražského radního Josefa Františka Friče, který již v roce 1848 požadoval stržení a nahrazení sloupu objektem připomínajícím stavovskou exekuci.²⁵³ Podle Víta Vlnase jde o doklad toho, že mariánský sloup na Staroměstském náměstí, tj. veřejného prostoru „překypujícího historickou symbolikou“, byl v očích českých liberálů v první řadě symbolem národní „poroby“ a „hanby“.²⁵⁴ Svou nespokojenost se pak nezdráhali vyjádřit vždy v době společenského uvolnění, které otevíralo prostor diskuzi.²⁵⁵ V tomto období je začíná docházet ke zdůrazňování osobnosti a odkazu Jana Husa. Reformátor i celá husitská doba se v národotvorném procesu stali součástí příběhu o národní velikosti.²⁵⁶

Diskuze²⁵⁷ o významu veřejného prostoru, jež hýbaly společnostmi v Čechách ve 2. polovině 19. století, byly spojené s národní otázkou, s dobovým pomníkovým boomem a v případě Staroměstského náměstí byly reakcí na okázalou slavnost, jež se u sloupu konala u příležitosti přijetí dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie v roce 1855. V těchto debatách se projevila i různorodost v přístupech a výkladu české minulosti, a tedy i národní podstaty, promítly se do nich „existující politické a náboženské rozpory uvnitř české společnosti.“²⁵⁸

Nakonec se ale otázka odstranění mariánskému sloupu řešila jako technická záležitost. V roce 1884 byla na zasedání městské rady projednávána možnost snesení mariánskému sloupu kvůli jeho špatnému stavu. Katoličtí kněží a zároveň kunsthistorikové Ferdinand Lehner a František Eckert iniciovali na základě těchto jednání veřejnou sbírku na záchranu sloupu. Z té se financovala výměna jeho korintské hlavice sloupu o dvacet let později, ale celková oprava byla naplánována na rok 1919.²⁵⁹

²⁵¹ PViz příloha č. 9.

²⁵² Ke kontextu například V. Vlnas, *Mariánský sloup a jeho náměstí (poznámky o smyslu a místě)*, ZPP, 2015; P. Blažek, V. Pokorný, *Duchovní střed Evropy*, 2020.

²⁵³ J. V. Frič, *Paměti J. V. Friče*, 1939, s. 166.

²⁵⁴ Národní listy, 1918, 58(123), s. 3.

²⁵⁵ Vlnas, 2015, s. 223.

²⁵⁶ Šebek, *Jan Hus – velké téma českých dějin*, 2015.

²⁵⁷ Viz např. V. Vlnas, 2013, s. 106-117.

²⁵⁸ Pokorný, Hojda, 1997, s. 79.

²⁵⁹ Vlnas, 2013, s. 108.

Mezitím radní mladočeské strany na pražské radnici od konce 80. let plánovali také výstavbu pomníku Jana Husa v Praze. Ke zrodu myšlenky nového staroměstského pomníku přispěl radikální projev prince Karla IV. ze Schwarzenbergu na zemském sněmu konaném v listopadu 1889. K projednání otázky přítomnosti Jana Husa na jedné z pamětních desek tvořících fasádu budoucího národního muzea dal ve svém zapáleném projevu impuls poslanec Josef Šíl.²⁶⁰ Přestože se Hus při hlasování na seznam těchto velikánů nedostal, pro politické zástupce mladočeské strany, která prosazovala emancipaci českého národa, představoval jako myslitel vystupující proti katolické církvi (symbolu rakouské nadvlády) ideální metaforu národního útlaku. Z původně náboženského mučedníka se tak Jan Hus v programu mladočechů stal mučedníkem národním.²⁶¹

Vrcholem bouřlivé debaty, jež po Šílově proslovu následovala, byla právě reakce Karla Schwarzenberga, který se proti tomuto návrhu ostře vymezil, učení husitů označil za „komunismus 15. století“ a vůdci hnutí přisoudil vinu za veškeré náboženské nepokoje, s nimiž se české země během následujících staletí potýkaly. Často skloňované je především jeho označení husitů za „tlupu lupičů a žhářů“, jež bylo ocitováno v reportu ze zasedání zveřejněného v Národních listech hned následující den. „Takovou urážku a k tomu veřejně v zastupitelstvu království českého nevrhl dosud nikdo ve tvář národu našemu.“²⁶² Noviny v úvodníku reflektovaly rovnou i politickou rovinu této roztržky, ve které se jednoznačně přikláněly na stranu podpory osobnosti a významu Jana Husa nesenou zástupci mladočechů: „teď vidí lid náš, jací jsou spojenci Staročechů“, kteří „v zaslepenosti strannické zaprodávají zájmy národa našeho.“²⁶³ Podpora Husova kultu i následná kampaň za jeho pražský památník představovaly pro mladočechy politickou zbraň v boji proti staročechům, které zastupovaly na základě spolupráce s českou historickou šlechtou často konzervativně a katolicky založené osobnosti.²⁶⁴

V roce 1890 byl ustanoven Spolek pro zbudování pomníku Mistra Jana z Husi v Praze, jehož předsedou se stal Vojta Náprstek.²⁶⁵ Výstavba nového pomníku byla v Praze vnímána pozitivně, jak dokládají seznamy nových drobných i velkých donátorů, uveřejňované denně v Národních listech. Nejprve se uvažovalo nad vztyčením pomníku na Malém náměstí na Starém Městě, kudy však měla v budoucnu vést tramvajová linka, a zástupci Spolku navíc

²⁶⁰ Průběh diskuze i následné politické kampaně detailně mapuje J. Galandauer, 6. 7. 1915: pomník Mistra Jana Husa, 2008.

²⁶¹ Zita, 2004, s. 113-146.

²⁶² Národní listy, 1889, 29(327), s. 5.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Galandauer, 2008, s. 23.

²⁶⁵ Pokorný, Hojda, 1997, s. 81-2.

nebyli s žádným z odevzdaných soutěžních návrhů stoprocentně spokojeni.²⁶⁶ Následně se proto jednalo o možnost umístit pomník na Svatováclavské náměstí, považované v té době za nejreprezentativnější část Prahy, nebo Betlémské náměstí, jež je s osobností Jana Husa historicky provázáno.²⁶⁷ Současně však vznikala jezdecká socha sv. Václava z dílny sochaře Josefa Václava Myslbeka, jež měla být umístěna do horní části novoměstského náměstí. Odborné anketa nakonec v roce 1896 rozhodla o neslučitelnosti obou pomníků a poprvé doporučila umístit pomník na Staroměstské náměstí. Spolek se myšlenkou umístění pomníku z důvodu přítomnosti mariánského sloupu zpočátku vyhýbal, ale později navrhl na spolkovém zasedání vyřešit tento problém odstraněním mariánské statue z náměstí, respektive jejím přesunem na jiné místo. Spolek si byl dobře vědom historického významu Staroměstského náměstí i jeho úlohy „středu křesťanstva“ a vybudovat Husův pomník právě zde bylo zcela zásadní.²⁶⁸ I přesto, že výsledek ankety vedl k dalšímu podnícení úvah o přesunu mariánského sloupu, odhlasovala městská rada v lednu 1899 jeho zachování a návrhy odevzdané v soutěži na nový pomník v následujícím roce byly z toho důvodu koncipovány v prostorové i ideové vazbě na mariánský sloup.²⁶⁹ Náboženské rituály konané kolem Immaculaty nabyly po rozhodnutí umístit pomník do blízkosti mariánského sloupu významu politického protestu, jenž se projevil obnovením pravidelných oslav v den svátku Nanebevzetí Panny Marie. Davy katolíků k soše každoročně proudily až do roku 1914.²⁷⁰

Projekt měl své odpůrce. Proti budování Husova pomníku se od začátku ostře vymezovala Mariánská kongregace, podle které „bludař“ Hus „hlásal učení zvrhlé“ a bojoval proti autoritě a tradici, což podle ní neměla ani současná společnost zapotřebí si připomínat, navíc v blízkosti katolických chrámů.²⁷¹ Příznivci sloupu zdůrazňovali podstatu mariánské statue jako oslavy míru, který by byl vybudováním Husova pomníku narušen.²⁷² Spolek byl obviňován z využívání osobnosti Jana Husa pro agitační mladočeské zájmy, jejichž součástí ve skutečnosti vůbec není touha vybudovat kazateli pomník.²⁷³ Osobnost Jana Husa posloužila mladočeské straně na konci dlouhého 19. století jako ideální prostředí pro vyjádření myšlenky národního útlaku a tento posun ve vnímání Husa jako nikoli náboženského, nýbrž jako národního mučedníka, se projevil také v ikonografii staroměstského pomníku. Již Palacký „v

²⁶⁶ Galandauer, 2008, s. 41-2.

²⁶⁷ Ibid. s. 42.

²⁶⁸ Vlnas, 2013, s. 111.

²⁶⁹ Vlnas, 2015, s. 223-25.

²⁷⁰ Vlnas, 2013, s. 106-7.

²⁷¹ Národní listy, 1891, 31(87), s. 2.

²⁷² V podobném duchu se vyjádřil také Tomáš Garrigue Masaryk, který doporučil umístit nový pomník Jana Husa na Betlémské náměstí, aby jeho vznik nevedl k dalším rozostření konfliktu (Národní listy, 1896, 36(211), s. 1).

²⁷³ Národní listy, 1896, 36(187), s. 3.

rozdvojení světa na katolicism a protestantism vůli božské prozřetelnosti, která chtěla, aby obě církve vzájemným na sebe působením vedly lidstvo ku pravé lásce křesťanské²⁷⁴ a na tuto ideu navázala v propagování Husova pomníku mladočeská strana. Podle titulního článku srpnového vydání Národních listů z roku 1896 který pojednává zřízení Husova pomníku jako „nejslavnější zadostiučinění“, hýbe „zápas o místo pro pomník Husův v Praze hluboce a mocně (...) myslmi všeho lidu českého a to právem.“²⁷⁵ Politického gesta českého národního symbolu si byli vědomi i zástupci vídeňské vlády, jak je patrné z vídeňských novin: „Úmysl postavit Mistru Janu Husovi pomník jest o sobě docela nezávadný, jako jest nezávadno, když přírodozpytec nosí chrpu v knoflíkové dírce – ale když takovými věcmi chce demonstrovati, musí politický úřad zakročiti“.²⁷⁶

V druhé vypsané soutěži obdrželi první cenu sochař Ladislav Šaloun (1870-1846) a architekt Antonín Pfeifer (1879-1938).²⁷⁷ Porota návrh ocenila pro jeho snahu nekonkurovat mariánskému sloupu výškou, nýbrž tvořit spíše jeho horizontální protiváhu. Zároveň pouze v Šalounově návrhu byla postava Husa pojata jako „zkamenělý živý obraz“, zatímco v ostatních odevzdaných návrzích byl Hus zobrazen jako trpící mučedník.²⁷⁸ Pro sochaře Ladislava Šalouna představovala postava reformátora metaforu českých dějin, jež v tu dobu vrcholily bojem proti národnímu útlaku.²⁷⁹ Jan Hus, jenž je zachycen na staroměstském pomníku, není „osoba reální, nýbrž obrovský, duchovitý zjev.“²⁸⁰ Úloha symbolu byla zdůrazněna umístěním Husovy monumentální statue vprostřed kompozice, tvořící tak pomyslný střed ve víru českých dějin, představující „nejvyšší vzepětí duchovní i tělesné naší mohutnosti, lesk i slávu našich dějin i smrtelný téměř pád.“²⁸¹ Význam postavy Jana Husa pro český národ byl podpořen také monumentálním piedestalem, který v podobě oltářních schodů jakoby vyzýval k uličním ceremoniím, a dvojicí figurálních skupin, jež kazatele po stranách obklopují. Na východní straně se nachází „vysoce dramatická skupina života, představující lid český, povstalý do boje

²⁷⁴ Čas, roč. 3, č. 49, 30. 11. 1889. Cit. podle BOROVIČKA, Michael. Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889, in: Husitský tábor: *Sborník muzea husitského revolučního hnutí Tábor*, č. 9., s. 265 – 266.

²⁷⁵ Národní listy, 1896, 36(211), s. 1.; k podrobnému výkladu zápasu o prostor viz V. Vlnas, Hus versus Panenka. Popis jednoho zápasu o veřejný prostor, In: K. Kuthanová et al. *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století*, 2013, s. 106-117.

²⁷⁶ Pokorný, Hojda, 1997, s. 82.

²⁷⁷ Ibid. s. 86.

²⁷⁸ P. Wittlich, Pomník a město, in: *Město v české kultuře 19. století*, s. 278.

²⁷⁹ K utváření podoby pomníku viz např. P. Šamal, Od podobizny k podobám symbolu. Pomníková tvorba Ladislava Šalouna do první světové války, In: K. Kuthanová et al. *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století*, 2013, s. 95-105.

²⁸⁰ Citát ze zápisků Ladislava Šalouna, uložených v Archivu Národní galerie (Foltýnová, *Pomník Mistra Jana Husa stoletý*, ZPP, 2015, s. 107).

²⁸¹ Citát ze zápisků Ladislava Šalouna, uložených v Archivu Národní galerie (Foltýnová, 2015, s. 107).

za reformační a národní myšlenkou Husovou“,²⁸² obracející se směrem k chrámu Matky Boží, historickému pražskému centru kališnické církve. Na západní straně pak směrem k radnici, respektive k místu stavovského popraviště, pohlíží skupina pobělohorských vyhnanců. Fénix vylétávající z popela pod hlavní skupinou a postavou Husa má symbolizovat opětovný zrod českého národa či potvrzení konečného vítězství Husova odkazu.²⁸³

Pomník tedy představoval symbolickou reflexi základních témat české minulosti, které byly v kontextu dobového národního úsilí o emancipaci jeho prostřednictvím přeneseny do současnosti.

Již s instalací modelu pomníku v roce 1907 se začaly ve větší míře ozývat negativní ohlasy. Sám Ladislav Šaloun od začátku poukazoval na nešťastné řešení náměstí ve formě otevření jeho severní části náměstí prostřednictvím proražení Pařížské třídy. Na něj navázali nyní vedle katolíků také představitelé památkářských, historických a umění znalých společností,²⁸⁴ kteří se začali obávat možnosti narušení intimního prostoru historického náměstí, a současně si připouštět také primární rozměr pomníku jako politického prohlášení.²⁸⁵

Pražský starosta Jan Podlipný ujišťoval znepokojené katolíky, že nový pomník bude zobrazovat Husa především jako českého vlastence, nikoliv jako náboženského reformátora, což bylo potvrzeno i při hlasování městské rady v lednu roku 1899. Podobný narativ měl i projev, jenž starosta pronesl při položení základního kamene 5. července 1903, při němž kladl důraz na ideu náboženského (národního) smíření v prostoru Staroměstského náměstí, nikoliv Husův reformační odkaz.²⁸⁶

Přestože měl pomník Mistra Jana Husa sehrát roli objektu, jenž vyrovná historické a náboženské ideové rozpory vyjádřené v prostoru Staroměstského náměstí, tak jeho odhalení v roce 1915 postupně spíše přililo olej do ohně probíhajícího zápasu o prostor. Dramaticky rozvlněný pomník Jana Husa, jenž potvrzoval životnost Husova kultu, obnoveného na přelomu 19. a 20. století a budovaného jako místa národní paměti, ještě více zdůraznil přítomnost mariánského sloupu, jenž v očích svých odpůrců představoval symbol národního ponížení. Téma Jana Husa nicméně tvořilo klíčový moment pro vznik republiky. Například za počátek českého odboje proti Rakousku se považuje projev Tomáše Garrigue Masaryka v Ženevě, který

²⁸² Národní listy, 1901, 41(12), s. 2.

²⁸³ Foltýnová, 2015, s. 108-11.

²⁸⁴ Klub za starou Prahu, Historický klub a Umělecká beseda (Vlnas, 2013, s. 14).

²⁸⁵ Vlnas, 2013, s. 114-15.

²⁸⁶ Ibid. s. 112-14.

přednesl 6. července 1915. Zahraniční odboj se odehrával ve znamení odkazu Jana Husa, jako symbolu národní emancipace.²⁸⁷

Pomník Mistra Jana Husa byl zapsán do seznamu kulturních památek Československa v roce 1964 jako bronzové dílo tvořící neodmyslitelnou součást centra Prahy.²⁸⁸

²⁸⁷ Šebek, *Jan Hus – velké téma českých dějin*, 2015.

²⁸⁸ Pomník Mistra Jana Husa (právní ochrana), č. ÚSKP 38167/1-11, Památkový katalog NPÚ [online].

5. Staroměstské náměstí po vzniku Československa. Proměny a funkce veřejného prostoru v hlavním městě demokratického státu

Období první republiky je dobou, již na poli hospodářského, obchodního i zábavního centra začíná na úkor Staroměstského náměstí plně dominovat Václavské náměstí na Novém Městě. Právě sem se postupně přesouvá nejen činnost bankovních domů a obchodních prodejen, ale také se zde zakládá množství divadel, kabaretů, tančíren, kaváren a dalších volnočasových prostor. Zatímco z novoměstského náměstí se tak stává jádro moderní Prahy, Staroměstského náměstí se poprvé stává „srdcem Prahy historické.“²⁸⁹

Politická emancipace Československa v roce 1918 znamenala i změnu v postavení Prahy, z níž se se vznikem státu stalo nové hlavní město, a současně i centrum politického, hospodářského i kulturního dění. Vznik ČSR se jednak odvíjel od vítězství západních impérií na jedné straně a Velkou říjnovou socialistickou revolucí a zrodem prvního dělnického státu na straně druhé. Od habsburské monarchie převzala Praha kromě rozvinutého průmyslu také společenskou strukturu se silným zastoupením dělnické a střední třídy a rozrůstající se vrstvou buržoazie. Ačkoliv se zrod Československa odehrál pod dohledem demokraticky orientované buržoazie, tak v meziválečném období nadále posilovala také strana pražského dělnictva, mohutnící v následujících letech pod velkou ekonomickou krizí i expanzí nacionalisticky zaměřeného Německa.²⁹⁰

Třetí listopadový den 1918 došlo ke stržení sloupu Neposkvrněné Panny Marie, který s koncem Habsburské monarchie – navíc v kontrastu s poměrně nedávno postaveným pomníkem Mistra Jana Husa – představoval pro část obyvatel města symbol rakouské a katolické nadvlády.²⁹¹ Náboženské akce, jež se k mariánskému sloupu vztahovaly, nabývaly od 90. let v kontextu snah o zbudování pomníku Jana Husa čím dál více politického, respektive protestního rozměru. Jako středisko takového dění byl sloup trnem v oku pražských liberálů a antikleriků, kteří nehleděli na jeho historicko-uměleckou hodnotu a několik dní po založení samostatné Československé republiky byl sloup stržen davem vracejícím se ze vzpomínkové manifestace na Bílé hoře organizované pražským Sokolstvem.²⁹² Skupina mužů uvolnila sloup v základech, upevnila na něj provaz, za který následně několikrát zatáhla až sloup praskl, socha se uvolnila a celá statue padla k zemi. Proces „exekuce“ mariánskému sloupu, jak událost

²⁸⁹ Fiala, 2012, s. 118.

²⁹⁰ Míka, 1988, s. 245-46.

²⁹¹ Vlnas, 2013, s. 106-7.

²⁹² Národní listy, 1918, 58(120), s. 2.

symbolicky označily Národní listy, skončil asi o půl sedmé večer. Zbytky padlého sloupu si někteří přihlížející odnesli domů na památku a ostatní části byly z místa následně odklizeny.²⁹³

Staroměstské náměstí bylo i nadále reprezentativním prostorem Prahy i českého národa a sloužilo při uvítání velkých osobností. V roce 1919 zde starosta města JUDr. Karel Baxa přivítal nového prezidenta Tomáše Masaryka.²⁹⁴ V Praze byly po válce pompézním způsobem vítány navracející se legionářské pluky. Vojenské uvítací procesy za účasti předních politických osobností i lidových mas provázela bohatá květinová výzdoba i lidové výstupy v tradičních krojích.²⁹⁵ Například 1. února 1920 pro vojenské zásluhy i symbolické jméno oddílu vítala Praha „se slávou nevídanou ve svém středu [Staroměstském náměstí] sibiřské bojovníky“ prvního pluku Mistra Jana Husa.²⁹⁶ Téhož roku se zde zastavoval průvod několik dnů trvajících VII. všesokolského sletu. Další slety se potom odehrály ještě v letech 1926, 1932, 1938 a po válce i v roce 1948. Pod staroměstskou radnicí, kde průvod končil, jej vítali vážení hosté z řad pražských sokolů i delegace z Paříže, Londýna a jiných měst, členové československé vlády a poslanecké sněmovny, jejich hosté a zástupci armády.²⁹⁷ V roce 1925 se také dočkal skutečných oslav pomník Mistra Jana Husa u příležitosti desetiletého výročí jeho odhalení. Mohutnému večernímu shromáždění na náměstí předcházela slavnost ve velké síni staroměstské radnice, zahájena vystoupením pěveckého chóru a proslouvy archiváře J. Prokeše a starosty vnitřní Prahy J. Rotnágl, kteří vzpomenuli dobu vztyčení pomníku i osobnost a morální odkaz Jana Husa.²⁹⁸

Kostel sv. Mikuláše byl v lednu 1920 pražskou obcí pronajat nově vzniklé reformačně orientované církvi Československé,²⁹⁹ a současně i spolku Volná myšlenka, který se začal nejen v českých zemích formovat již v 2. polovině 19. století jako jedno z hnutí propagujících sekularizovaný způsob života, jinými slovy šlo o jakési organizované bezvěrectví.³⁰⁰

Období rozvoje bylo na sklonku 20. letech utlumeno vypuknutím hospodářské krize a s ní souvisejícím ekonomickým propadem a vyostřením národnostních otázek, a především s expanzivní politikou nacistického Německa. Myšlenka udržení samostatnosti Československé republiky byla hlasitě vyjádřena v X. všesokolském sletu v červenci roku 1938, jehož ústřední heslem byla k příležitosti 20. výročí od vzniku republiky slova „budovat

²⁹³ Národní listy, 1918, 58(120), s. 2.

²⁹⁴ Viz příloha č. 10

²⁹⁵ Fiala, 2012, s. 115.

²⁹⁶ Langer, *Pamětní kniha 1. střeleckého pluku Jana Husi*, 1920, s. 80.

²⁹⁷ Národní listy, 1920, 60 (178), s. 2.

²⁹⁸ Národní listy, 1925, 65 (27), s. 1.

²⁹⁹ K jeho odkupu církvi došlo až v roce 1958.

³⁰⁰ K vývoji a ideologii Volné myšlenky např. A. Kudláč, *Příběh(y) Volné myšlenky*, 2005.

a bránit.³⁰¹ Již o pár měsíců později se však po uzavření mnichovské dohody staly české země součástí nacistického Německa jako nově ustanovený Protektorát Čech a Moravy.

Ještě v říjnu 1939 zde byly při příležitosti samostatné republiky potlačeny demonstrace proti okupační armádě a v roce 1943 začala na být budována požární nádrž jižní straně Husova pomníku, k jejímuž odstranění došlo až v 70. letech.³⁰² Na Staroměstském náměstí pořádali Němci v období okupace vojenské přehlídky,³⁰³ přísahy, manifestace a shromáždění, na nichž byli Pražané veřejně vyzýváni k materiální podpoře nacistické armády na východní frontě.³⁰⁴

Již od počátku století se také uvažovat nad přestavbou východního křídla staroměstské radnice a mezi lety 1901-1987 bylo pořádáno celkem osm architektonických soutěží.³⁰⁵ Myšlenka přestavby pak nabyla naléhavé aktuálnosti zejména koncem druhé světové války, během které bylo východní křídlo v roce 1945 při povstání proti německé okupaci, jež proběhlo ve dnech 5.-9. května, zapáleno. Povstání, v němž na obranu Prahy padlo přes dva tisíce 691 českých vlastenců a 436 sovětských vojáků ukončil příjezd sovětských tanků 9. května 1945.³⁰⁶ 13. května se pak na staroměstské radnici odehrála komemorativní slavnost k památce těch, kteří padli během povstání.³⁰⁷ Stav vypálené radnice zachytil v následujících dnech fotograf Josef Sudek, který se v protektorátním období zabýval mimo jiné proměnou válkou zasažených měst. Z fotografií, které zachycují vyhaslé ruiny radnice a současně téměř prázdnou požární nádrž lze soudit, že nádrž během požáru skutečně posloužila svému účelu. V roce 1948 rozhodla Rada Ústředního výboru hl. města Prahy o jejich stržení zachovaných obvodových zdí, jež byly fixovány proti zřícení.³⁰⁸

5. 1. Místa paměti

Stržení mariánského sloupu předznamenalo vývoj Staroměstského náměstí pro celé období první republiky. Vláda katolické církve nad veřejným prostorem náměstí byla odstraněním statue a změnou ve fungování kostela sv. Mikuláše ukončena. Náboženský kult ustoupil do pozadí na úkor budování národní paměti, z husitství se stala národní tradice, kterou na náměstí vyjadřoval a legitimizoval pomník Jana Husa. Společně se staroměstskou radnicí představoval

³⁰¹ Dvořáček, *Všesokolský slet roku 1938 a jeho ohlas ve společnosti*, 2008, s. 29

³⁰² Viz příloha č. 12.

³⁰³ Viz příloha č. 11

³⁰⁴ Fiala, 2012, s. 129.

³⁰⁵ K historii soutěží na přestavbu a posléze dostavbu staroměstské radnice např. Z. Dragoun et al., *Staroměstská radnice*, 2018.

³⁰⁶ Míka, 1988, s. 289.

³⁰⁷ Viz příloha č. 12.

³⁰⁸ Dragoun, 2018, s. 98-100, 127.

ústřední dominantu náměstí, oba objekty sloužily k vyjádření národní paměti a velikosti. V jejich blízkosti se odehrávaly uvítací slavnosti významných osobností a vojáků vracejících se z války nebo velkolepé sokolské slety. Tereza Frýbertová³⁰⁹ uvádí, že sokolské oslavné putování Prahou a symbolické ukončení průvodu před tribunou představitelů státu (prezidenty T. G. Masarykem a později Edvardem Benešem) přihlížejících dění na náměstí, bylo v přeneseném smyslu i cestou „k hodnotám, jež [představitelé] symbolizují, byla pro sokoly identifikačním aktem. Reprezentanti republiky veřejným přijetím projevené sokolské úcty za přítomnosti občanů vzájemně stvrdili, že vyznávají tytéž hodnoty – jednalo se tedy o legitimizační rituál.“³¹⁰

Stržení sloupu však neznamenal konec zápasu o prostor. Dennímu tisku v posledních měsících roku 1918 dominovaly zprávy o končící válce, události stržení sloupu se věnoval pouze okrajově. 5. listopadu bylo v Národních listech uveřejněno prohlášení Národního výboru, který se k likvidaci sloupu stavěl jednoznačně negativně a proti postojům „strhovatelů“ hájil podstatu sloupu jako památníku obrany Prahy před švédskou invazí i jeho význam barokní památky. Současně upozorňoval, že za nejvyšší morální statek československého národa považuje zachování úplné svobody ve věcech smýšlení a víry všech jeho složek.³¹¹ Odstranění sochy představovalo velkou ránu pro příslušníky římskokatolické církve, s ohnivým vyjádřením podpory naopak přišla Socialistická rada, která třetí listopad popisovala jako den, kdy „statisíce příslušníků národa socialistického (...) definitivně zúčtovali s minulostí“ a „psychologická nutnost vykonala tu prostě svoje dílo.“³¹²

Podle Zdeňka Hojdy³¹³ však nebylo stržení sloupu „spontánním výbuchem ‚lidového hněvu‘, nýbrž dobře načasovanou a promyšlenou akcí (...) žižkovského bohéma Franty Sauera a jeho kamarádů. (...) Technické stržení sloupu (...) sice provedli žižkovští hasiči, ale časová koordinace této akce s návratem dělníků a sokolů z bělohorského tábora lidu umožnila, aby celý podnik přerostl ve skutečně masovou demonstraci.“³¹⁴

V následujících letech postoj pražské veřejnosti vyjádřený v denním tisku nabývá anti-mariánský ráz, který snahy o znovuzřízení sloupu jednoznačně neguje. Ještě ve 20. letech je původní sloup příležitostně zmiňován ve člancích pojednávajících výročí určitých historických událostí (upálení Mistra Jana Husa, konec války a vznik republiky atp.), postupně však toto

³⁰⁹ Frýbertová, *Nedáme si diktovat, koho máme milovat(?) O sletovém průvodu v roce 1948*, 2014.

³¹⁰ Frýbertová, 2014, s. 53.

³¹¹ Národní listy, 1918, 58(123), s. 3.

³¹² Právo lidu, 1918, 27(258), s. 2.

³¹³ Pokorný a Hojda, *Pomníky a zapomněny*. 1997.

³¹⁴ Ibid. s. 30. K podrobnému popisu stržení sloupu viz zpráva z následujícího dne v Národních listech.

téma v souvislosti s probíhajícími politickými událostmi ustupuje do pozadí. V roce 1923 v předvečer výročí upálení Jana Husa se na Staroměstském náměstí uskutečnila oslava mučednickovy památky, v rámci které se české studentstvo zavázalo k životu podle Husových ideálů jako příslušníků národa, který „nestrpí, aby po druhé mohl býti nad národem postaven Mariánský sloup, jak troufají veřejně prohlašovat (...) klerikálové.“³¹⁵ V roce 1924 se z Národních listů dozvídáme o sbírce, již uspořádal redaktor amerického katolického týdeníku „Hlasu“ Hynek Dostál, který výtěžek ve výši dvou tisíc korun zaslal pražskému arcibiskupovi za účelem výstavby nové sochy „Svobody“ v Praze. „Jak patrně, trapná záležitost Mariánského sloupu není ještě zcela odbyta“, okomentoval zprávu autor článku.³¹⁶ Ve stejné době probíhala také celonárodní sbírka pořádaná novým Odborem pro rekonstrukci Mariánského sloupu, založeným při Lidové straně. Výtěžek z obou sbírek byl nakonec použit na výstavbu několika kostelů v okolí Prahy.³¹⁷

Postoj redaktora lze vyčíst i z únorového článku téhož roku, zpravujícím o zastavení trestního stíhání účastníků stržení sloupu v roce 1918. Autor příspěvku uvádí, že *quieta non movere* se v tomto případě nevztahuje na „mariánský sloup někdejší“, nýbrž na stav, k němuž došlo jeho likvidací.³¹⁸ V květnu byl pak městskou radou zamítnut návrh poradního katolického sboru na obnovu sloupu na Staroměstském náměstí, byl ale přijat k projednání návrh na jeho nahrazení pamětní deskou.³¹⁹ Fejeton z roku 1925 na téma pražských památníků pojednává mariánské sloupy, mezi které řadí i sloup Staroměstský, jako „morové sloupy, připomínající pohromu minulých dob,“ které již nepoutají pozornost současného diváka, jelikož „hovoří řečí cizí srdci dnešního člověka.“³²⁰

V době okupace byly postava i odkaz Jana Husa vymazávány z národní paměti, pomník však na náměstí zůstal a zůstal odhalen. Současně se ovšem k Husovi hlásily české odbojové skupiny³²¹ nebo také komunisté, což napomohlo k růstu jeho národního významu.³²²

³¹⁵ Národní listy, 1923, 63(183), s. 1.

³¹⁶ Národní listy, 1924, 64(36), s. 2.

³¹⁷ Šorm, Krajča, 1936, s. 36-7.

³¹⁸ Národní listy, 1924, 64(45), s. 3.

³¹⁹ Umístění desky navrhl len městské rady Lacina. Na desce se měl nacházet nápis: „Zde stál sloup, postavený Ferdinandem III. na znamení vítězství Vídňě a Říma nad husitským národem českým. Ve dnech převratu, 3. listopadu 1918, stržen byl nadšeným lidem českým.“; Národní listy, 1924, 64(136), s. 3.

³²⁰ Národní listy, 1925, 65(163), s. 1.

³²¹ Jan Hus byl v některých případech součástí názvu partyzánských skupin.

³²² Šebek, Jan Hus – velké téma českých dějin, 2015.

6. Staroměstské náměstí v poválečné Praze. Proměna a funkce veřejného prostoru na cestě od demokratických nadějí k totalitě

V poválečných letech 1945-1948 se na Staroměstském náměstí konala řada národně orientovaných událostí, stejně jako oslav vzdávajících úctu osvoboditelům Rudé armády a sovětskému svazu.

Hned v květnu 1945 se na Staroměstském náměstí konala vojenská přehlídka 1. československého armádního sboru vedeným generálem L. Svobodou,³²³ 6. června zde proběhlo „vítání maršálů“ Rudé armády, v předvečer výročí upálení Jana Husa se odehrála slavnost k uctění jeho památky, v rámci které přítomní přísahali věrnost „Husově pravdě“. Téhož roku se zde také ke slavnostnímu pochodu seřadily vojska americké a české armády, kdy na slavnostním shromáždění americký generál odevzdal velení generálovi českému a v srpnu pak proběhla také slavnostní přehlídka československého letectva. 24. května 1946 se zde uskutečnilo veřejné předvolební shromáždění pražských komunistů, kde vystoupil například i pozdější prezident Antonín Zápotocký.³²⁴

6. 1. Místa paměti

V prvních letech po konci války lze i ve veřejném prostoru Staroměstského náměstí zaznamenat snahy o vyrovnání se s válečnými událostmi. Jako nejvýraznější připomínka války sloužily až do roku 1948 zbytky Nobil-Springerova křídla Staroměstské radnice, jehož obvodové zdi byly fixovány proti zřícení. Na hlavní průčelí Staroměstské radnice byla v roce 1946 umístěna pamětní bronzová deska, jež připomínala květnové osvobození ukrajinskou frontou Rudé armády vedené maršálem I. Š. Koněvem.³²⁵ Na východní radniční průčelí byla umístěna bronzová pamětní deska s nápisem „DUKLA 1944“ na památku oběťm druhé světové války. Na dům č.p. 932 byla také z iniciativy Ženské národní rady již v listopadu roku 1945 umístěna deska na památku její zakladatelky a československé senátorky Františky Plamínkové, která v domě žila a která se byla za otevřenou kritiku přístupu německých naci stů nejdříve deportována do Terezína a následně popravena. V květnu 1947 byla také na stranu

³²³ Viz příloha č. 13.

³²⁴ Rudé právo, 1946, 26 (122), s. 1.

³²⁵ Deska byla v rámci rekonstrukce staroměstské radnice sejmuta v roce 2019. Po otevření se již na původní místo nevrátila a nyní je v péči Národního muzea (ČTK, 2019).

čelní fasády kostela sv. Mikuláše umístěn jeden z odlitků bronzové ruky od sochaře Karla Pokorného s nápisem „Věrní zůstaneme.“³²⁶

³²⁶ Další desítky odlitků jsou rozmístěny po celé Praze i dalších městech na památku těch, kteří padli v květnovém povstání. Gesto ruky má vyjadřovat odhodlání vzdorovat násilí (Vojenský historický ústav Praha).

7. Staroměstské náměstí v socialistické Praze. Proměny veřejného prostoru v době uvolnění a normalizace

Po roce 1948 na dlouhou dobu ovládly veřejný prostor města pouze události, které byly připravovány či schváleny komunistickou stranou, pod jejímž řízením sloužilo Staroměstské náměstí tak především sloužilo k demonstracím stranické moci a sovětské propagandě.³²⁷

Přerod poválečné národně demokratické revoluce v revoluci socialistickou byl potvrzen přijetím nové Ústavy 9. května 1945. Této události však předcházelo období politického odporu zástupců buržoazie i postupného vyhocení třídních rozporů v reakci na nepříznivou hospodářskou situaci. Je nutné také přiznat, že příklon ke komunistické straně a Sovětském svazu byl po válce motivovaný i vděčností většiny obyvatel Československa za osvobození a jejich zaslepenou důvěrou v narativ, který se k tomu účelu ve veřejném prostoru šířil. 21. února 1948 proběhla na Staroměstském náměstí demonstrace na podporu komunistů, byli k tomu účelu svezeni do Prahy lidé z celých Čech, hlavně z Kladna,³²⁸ aby byla jistota, že vyjádří podporu komunistickému směřování republiky. Na shromáždění vystoupil předseda vlády Klement Gottwald, který mimo jiné vyzval k vytvoření akčních výborů Národní fronty.³²⁹ O týden později se zde konala přehlídka Lidových milic (SNB).³³⁰ V červnu téhož roku se zde uskutečnil XI. všesokolský slet.³³¹ Účastníci pochodu ukončeného tradičně na Staroměstském náměstí před tribunou politické reprezentace provolávali při průvodu jméno zesnulého prezidenta Edvarda Beneše,³³² ale také jeho prvorepublikového předchůdce Masaryka či tradičních představitelů Sokola Tyrše nebo Fügnera, zatímco Gottwaldovo jméno davem nerezonovalo. Je patrné, že představa kontinuity „dobrého vládnutí“ byla v pounorové společenské atmosféře přerušena.³³³

Již v září 1945 bylo na zasedání Ústředního národní výboru hlavního města Prahy otevřeno téma vybudování pomníku generálu Josefu V. Stalinovi.³³⁴ Slavnostní odhalení sochy proběhlo až dva roky po smrti vůdce na prvního máje 1955 na Letné.³³⁵ Monumentální pomník

³²⁷ Fiala, 2012, s. 139.

³²⁸ O komunistické demonstraci v únoru 1948, vzpomínky Hany Mařanové, Paměť národa, Post Bellum <https://www.pametnaroda.cz/cs/maranova-hana-1929?> [cit. 2022-06-27].

³²⁹ Rudé právo, 1948, 28(45), s. 1.

³³⁰ Rudé právo, 1948, 28(51), s. 1.

³³¹ K XI. všesokolskému sletu viz T. Frýbertová, *Nedáme si diktovat, koho máme milovat(?) O sletovém průvodu v roce 1948*, 2014.

³³² E. Beneš odstoupil z funkce 2. června 1948 a 14. června zvolilo novým prezidentem dosavadního předsedu vlády Klementa Gottwalda (Míka, 1988, s. 302).

³³³ Frýbertová, 2014, s. 75.

³³⁴ K dějinám podmínku J. V. Stalina viz např. J. Pokorný a Z. Hojda, *Pomníky a zapomínky*, 1997, H. Píchová, *Případ Stalin*, 1994.

³³⁵ Sochař pomníku Otakar Švec spáchal sebevraždu několik dní před jeho odhalením.

nad Čechovým mostem tak tvořil vertikální dominantu na moderní horizontální ose města, kde současně vyjadřoval přirozený triumf socialistického režimu na ose českých dějin.³³⁶ Ovšem jinak, než zamýšleli její autoři na počátku 20. století. I když byl Stalinův pomník po kritice kultu osobnosti a odhalení jeho zločinů v roce 1962 stržen, tak Staroměstské náměstí pro svůj historický význam i nadále sloužilo v následujících dekádách především jako místo propagandy komunistické strany a sounáležitosti se Sovětským svazem. Konala se zde každoroční oslavná shromáždění k výročí Velké říjnové socialistické revoluce. V roce 1967 vystoupil před stovkou tisíc Pražanů, kteří se na náměstí k příležitosti oslav 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, sovětský velvyslanec v Československu S. V. Červoněnko.³³⁷ O rok později za zde konalo shromáždění Lidových milic a sboru Národní bezpečnosti promluvil první tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček, prezident Antonín Novotný i bývalý prezident Klement Gottwald.³³⁸

I v období tzv. Pražského jara se shromáždění těch, co doufali, že socialismus by mohl mít lidskou tvář, konaly na tomto náměstí. 3. května 1968 zde proběhla veřejná diskuze k aktuálním otázkám politického a veřejného života. Události pod názvem „Manifestace za podporu demokracie mládeže v této zemi“ se účastnilo přes 4 000 mladých Pražanů.³³⁹

Tyto naděje se ukázaly jako marné po invazi sovětských vojsk do Československa v srpnu roku 1968. Nastalo období normalizace a Staroměstské náměstí opět sloužilo jako platforma reprezentantů režimu pro komunikaci a manipulaci s veřejností. V květnu roku 1970 se zde oslavovalo výročí osvobození od nacistické okupace slavnostní shromážděním armády, na kterém promluvil první tajemník ÚV KSČ promluvil Gustav Husák.³⁴⁰ Oslavoval se zde pravidelně i mezinárodní den dětí pod heslem „Praha patří pionýrům“ a svázely se sem děti z celé republiky. Podle Rudého práva se této akce například v roce 1974 zúčastnilo 55 000 dětí.³⁴¹ Konaly se zde i slavnostní vojenské přísahy.³⁴²

Tradičně bylo náměstí místem oslav komunistického puče (z pohledu komunistů vítězného Února 1948), při kterých sem napochodovali příslušníci všech represivních složek výkonné moci, Lidových milic, Československé armády i Sborů národní bezpečnosti a za jejich účasti a povzbuzování zněly projevy vrcholných představitelů komunistické strany a vlády.

³³⁶ Pokorný a Hojda, 1997, s. 205-15.

³³⁷ Co zažilo Staroměstské náměstí. In: *Česká televize* [online]. 2014 [2022-06-21]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/214411058210006/cast/307411/>.

³³⁸ Co zažilo Staroměstské náměstí. In: *Česká televize* [online]. 2014 [2022-06-21]. Viz příloha č. 15.

³³⁹ Rudé právo, 1968, 48-49(123), s. 3.

³⁴⁰ Rudé právo, 1970, 50-51(108), s. 1.

³⁴¹ Rudé právo, 1974, 54-55(129), s. 1-2.

³⁴² Co zažilo Staroměstské náměstí. In: *Česká televize* [online]. 2014 [2022-06-21].

Naposledy se tak stalo v roce 1988.³⁴³ V průběhu 80. let postupně sílily veřejné demonstrace odpůrců a kritiků režimu, které se však většinou konaly na větším Václavském náměstí a v listopadu roku 1989, kdy došlo k politickému převratu se velké davy protestujících sešly na Letenské pláni.³⁴⁴

7. 1. Místa paměti

Staroměstské náměstí spadá pod památkovou ochranu od 3. května 1958, do státního seznamu kulturních památek bylo zapsáno 22. prosince 1964 jako nejvýznamnější prostranství Starého Města pražského i celé Prahy. Součástí památkového areálu Staroměstského náměstí tvoří staroměstská radnice, Týnský chrám s Týnskou školou, hlavní budova paláce Kinských, uliční trakty domů obklopující náměstí a prostor náměstí s přílehlým vyústěním ulic Celetné a Železné.³⁴⁵

Prohlášení Staroměstského náměstí kulturní památkou lze nahlížet jako formální uznání jeho historické hodnoty, které veřejnému prostoru současně zajišťuje citlivější zacházení a určitou kontinuitu. Tento moment také umožňuje přistupovat k prostoru náměstí i k jednotlivým objektům, které se v jeho prostoru nacházejí, jako k místům paměti, přestože nejsou produktem moderní společnosti, jíž Pierre Nora budování míst paměti přisuzuje. Prohlášení těchto míst za „památky“ lze také považovat za „budování“ míst paměti, jelikož z nich tento krok činí místa, která je žádoucí zachovat a chránit, protože zpřítomňují dobu minulou, připomínají okamžiky, k nimž paměť současného člověka již nedosahuje a nemá tak možnost se k nim vztahovat jinak, než prostřednictvím obecně dostupných míst paměti, jež minulost „překládají“ již jako historii.

Stejně tak umožnilo zařazení náměstí na seznam kulturních památek socialistickému režimu legitimizovat v prostoru nyní formálně uznaného „nejvýznamnějšího prostranství Prahy“ i okamžiky, jež sloužily k ukotvení kýžené paměti a ideologických hodnot. Období socialismu znamenalo ustanovování nové národní identity nyní v kontextu všeobjímající vítězné bolševické revoluce. Československo bylo včleněno do Svazu sovětských socialistických republik a tato příslušnost měla tvořit základní pocit každého z občanů, determinovat lidský život ve všech oblastech.

³⁴³ Rudé právo, 1988, 68-69(47), s. 1.

³⁴⁴ Fiala, 2012, s. 160.

³⁴⁵ Staroměstské náměstí (právní ochrana), č. ÚSKP 38169/1-16, Památkový katalog NPÚ [online].

Tímto způsobem pracovali představitelé socialistického zřízení například s událostmi spojenými s únorovým pučem. Místem paměti poválečného Staroměstského náměstí a celého Československa se stal projev Klementa Gottwalda začínající slovy „právě jsem se vrátil z Hradu“, se kterým předseda vlády vystoupil 21. února při demonstraci na Staroměstském náměstí. V médiích se dodnes každým rokem událost připomíná, už však není pojednávána v kontextu významu převratu, nýbrž jde spíše o uvádění některých souvislostí, které byly v rámci ideologicky založeného místa paměti překryty, na pravou míru. Vedle Gottwalda stál na tribuně také Vlado Clementis, který byl však po svém odsouzení a popravě na začátku 50. let z oficiálně distribuované fotografie vyretušován.³⁴⁶ Na základě tohoto projevu bývá převrat spojován se Staroměstským náměstím, ačkoliv o přijetí demise prezidentem Benešem a sestavení vyhovující vlády informoval Klement Gottwald až o čtyři dny později na Václavském náměstí a teprve toto shromáždění bylo skutečně zlomové, jelikož na něm došlo de facto k vyhlášení diktatury. V historickém vědomí a paměti je však tato změna režimu spojena se Staroměstským náměstím. V roce 1953 byla na domě čp. 606 osazena deska ze sliveneckého mramoru s textem, že zde 21. února 1948 promluvil k pražskému lidu. Byla odstraněna až po roce 1989.

V komunistickém režimu nebyl problém s místem paměti, jaké představoval Jan Hus, respektive jeho pomník na Staroměstském náměstí. Nešlo o jediný případ, kdy se dala paměť upravit a využít. Z náboženského myslitele se stal bojovník za chudé a zastánce sociální spravedlnosti. Např. Klement Gottwald ve svých rozhlasových projevech z Moskvy často připomínal význam Jana Husa jako mučedníka, jako člověka, který bojoval za svou pravdu. Opravdu se v té době stal součástí komunistického pohledu na české dějiny i stranického diskurzu. Jméno Jana Husa už za války měly některé partyzánské skupiny, které bojovaly proti nacistickým okupantům. Pro komunisty představoval Hus i husitské tradice potvrzení toho, že jsou vyvrcholením národních dějin. Husovy myšlenky, samozřejmě interpretované v komunistickém duchu, a husitské hnutí se staly součástí pokrokových tradic.³⁴⁷

V roce 1958 byl Šalounův pomník Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí prohlášen za kulturní památku.³⁴⁸ Ve zdůvodnění bylo mimo jiné uvedeno: Monumentální secesní výtvarné dílo v centru Staroměstského náměstí je neodmyslitelná součást centra Prahy.

³⁴⁶ Viz příloha č. 14.

³⁴⁷ Velký vliv na šíření tohoto nového významu Jana Husa měl také film, který mezi lety 1948-1954 natočil režisér Otakar Vávra v titulní roli Jana Husa se Zdeňkem Štěpánkem; Šebek, *Jan Hus – velké téma českých dějin*, 2015.

³⁴⁸ Pomník Mistra Jana Husa (právní ochrana), č. ÚSKP 38167/1-11, Památkový katalog NPÚ [online].

V 60. letech začaly vycházet objektivní historiografické studie o Janu Husovi a husitství od Františka Šmahela.³⁴⁹ V roce 1965 byla uspořádaná výstava v Betlémské kapli s titulem: Světové kulturní výročí : M. J. Hus, 1415-1965,³⁵⁰ na které se podílely Národní výbor hlavního města Prahy, Československá akademie věd, Československý výbor obránců míru, Československá komise pro spolupráci UNESCO.³⁵¹ K příležitosti této události byl také Šalounův pomník na Staroměstském náměstí poprvé restaurován.³⁵²

Památková ochrana Staroměstského náměstí po jeho prohlášení za rezervaci neznamenal, že by se nějak výrazně investovalo do obnovy a údržby jednotlivých objektů, pouze omezovala další výstavbu nebo necitlivé zásahy. Fasády objektů tvořící kulisu náměstí ani prostor jako takový neprošly v této době nějakou zásadní vizuální proměnou, ani nejnnutnější opravy nemohly zvrátit dojem, že dochází k postupnému chátrání domů. V době komunistického režimu byla řada domů původním majitelům zabavena a přešla do kolektivní správy, nejčastěji státního bytového podniku a ten neměl zájem ani prostředky na údržbu a inovaci.

Stejně jako usiloval totalitní režim o dohled nad veškerým praktickým fungováním člověka, tak si chtěl podmanit i jeho duchovní uvažování, které vedle pospolitosti může představovat jeden ze základních zdrojů lidského odporu. Komunistická strana navíc potřebovala ovládnout veškeré nástroje, jež měly vliv na politický vývoj společnosti a katolická církev v tomto ohledu představovala jejího hlavního nepřítele. Od převratu tak režim usiloval o čím dál větší omezení její moci i náboženské svobody,³⁵³ což ovlivnilo i vztah k místům paměti. Kostely sice jako kulturní památky spadaly pod památkovou ochranu, to ovšem neznamenal, že státu na jejich údržbu, která byla pro církev, jež přišla o svůj majetek i velkou část příspěvků věřících, poměrně problematická. V tomto kontextu nepřekvapí, že oslabilo také úsilí o obnovu mariánského sloupu. I po roce 1948 se sice jednalo o jedno z hlavních politických témat Československé strany lidové, ale její pozice v Národní frontě nebyla pro prosazení tohoto zájmu dostatečná. V druhé polovině století bylo toto úsilí řízeno z exilu.³⁵⁴

³⁴⁹ Bibliografii prací Františka Šmahela z let 1956 - 1994, in *Husitství - Reformace - Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, sv. III*, 1994, s. 1059 - 1129

³⁵⁰ Světové kulturní výročí : M.J. Hus, 1415-1965 : výstava v Betlémské kapli červen - září 1965.

³⁵¹ Rudé právo, 1965, 45-46 (171), s. 6.

³⁵² Foltýnová, 2015, s. 111.

³⁵³ Hanuš, Stříbrný, 2000, s. 34.

³⁵⁴ K podrobnému výkladu o snahách o znovuzřízení mariánského sloupu viz např. K. Kavička et al., *Mariánský sloup v Praze*, 2021 nebo P. Pokorný a V. Blažek, *Duchovní střed Evropy*, 2020.

Socialistický deník Rudé právo hodnotil pád mariánského sloupu i jeho následující nepřítomnost v podstatě již od svého počátku i v období první republiky pozitivně,³⁵⁵ zmiňován byl zejména v příspěvcích tematizujících vztah státu a církve.³⁵⁶ V roce 1988 je zmiňován v kontextu jednoho z návrhů na dostavbu Staroměstské radnice. Michal Brix, autor návrhu, by podle článku uvítal obnovení mariánského sloupu jako kompozičního ohniska veřejného prostoru náměstí.³⁵⁷ Mariánský sloup tedy nebyl prezentován jako místo náboženské nebo církevní paměti, ale jako urbanistická komponenta, případně jako umělecká nebo historická památka.

Ačkoliv v období socialismu bylo střediskem společenského života spíše Václavské náměstí na Novém Městě, zejména jeho hlavní místo paměti pomník sv. Václava, v jehož blízkosti docházelo ke spontánním protirežimním demonstracím v závěru komunistické éry, tak Staroměstskému náměstí byl ponechán význam nejvýznamnějšího historického prostoru Prahy, ve kterém byla i nadále programově ukotvována paměť českého, v té době socialistického národa v návaznosti na „vítězství“ bolševické revoluce. Samozřejmě, že se v té době utvářely i neoficiální (undergroundové) společenské proudy, ve kterých hrála roli i náboženská a církevní tematika. Místa paměti, jež vznikaly a byly udržovány v rámci takových proudů však v té době nemohly být trvale ukotveny ve veřejném prostoru.

³⁵⁵ Např. Rudé právo, 1921, 4(96).

³⁵⁶ Např. Rudé právo, 1949, 29-30(191)

³⁵⁷ Rudé právo, 1988, 68-69(60), s. 5.

8. Staroměstské náměstí v polistopadové Praze. Proměny a funkce veřejného prostoru

Se změnou politického režimu souvisí i proměna v pojetí a fungování veřejného prostoru. Veřejný prostor města v demokratickém státu by měl nabízet „příležitost k sebevyjádření všech sociálních skupin a prostředek k posílení sociální soudržnosti.“³⁵⁸ Staroměstské náměstí prostřednictvím událostí, jež se na něm v posledních dekadách odehrávají i ve způsobech, jakými se Pražané, ale i občané z jiných míst České republiky a další návštěvníci Prahy, k tomuto prostoru vztahují, této definici výborně odpovídá.

Staroměstské náměstí je pro svou ústřední polohu v historickém srdci jádru města a pro své historické a umělecké kvality vyhledávaným turistickým cílem. Této nové úloze se přizpůsobila infrastruktura i řád fungování náměstí jeho okolí. Místo každodenního života usedlíků zde našly uplatnění hotely, penziony, byty ke krátkodobému pronájmu, restaurace, bary, kavárny, ale i komerční prostory se specifickou nabídkou zboží pro turisty. Samozřejmě, že i zavedené kulturní instituce využívají této situace o nabízejí tu své stálé umělecké expozice, pořádají výstavy, koncerty apod. V paláci Kinských je to Národní galerie, v domě U kamenného zvonu Galerie hlavního města Prahy, v kostele sv. Mikuláše Církev československá pořádá koncerty. Turismus zde oživil i tradici fiakrů a drožek z 18. století, které staví před parkem, kde se dřív nacházelo novogotické křídlo radnice. a založil nové tradice vánočních trhů s rozsvíceným velkým vánočním stromem, případně velikonočních trhů nebo řemeslných jarmarků.³⁵⁹ V průběhu roku se zde konají benefiční koncerty, oslavy masopustu, folklorní dny atd., Náměstí a přilehlé ulice fungují jako pěší zóna. Zůstalo jen málo stálých obyvatel, vytěsnil je hluk a ruch, vysoké nájmy a úbytek běžné občanské vybavenosti a služeb.

Turisté a Pražané se na náměstí baví také při událostech sportovního nebo kulturního charakteru. V červenci 1996 uspořádal pražský magistrát oslavy k vítězství českého fotbalového týmu na evropské soutěži EURO 96 v Anglii, jehož součástí bylo kromě bohatého kulturního programu i slavnostní přivítání hráčů.³⁶⁰ O dva roky později na Staroměstské náměstí dorazily desítky tisíc Čechů z celé republiky, aby přivítaly národní hokejovou reprezentaci, která v roce 1998 zvítězila na mistrovství světa v hokeji.³⁶¹ Od té doby se zde

³⁵⁸ Kratochvíl, 2015, s. 27.

³⁵⁹ Mlčochová, 2016, s. 99.

³⁶⁰ Hospodářské noviny, 1996, 5(150), s. 16.

³⁶¹ Co zažilo Staroměstské náměstí. In: *Česká televize* [online]. 2014 [2022-06-21].

v případě účasti národního týmu na semifinálových či finálových zápasech promítají zápasy na obrazovkách v přímém přenosu.

Ve výjimečných příležitostech se tu konají i politická vystoupení. Například v lednu roku 1990 se zde sešly tisíce lidí k uctění památky Jana Zajíce, studenta, který se upálil na protest proti komunistickému režimu v Československu, k nimž promluvil mimo jiné prezident Václav Havel.³⁶² Tato komemorativní shromáždění někdy vytvářejí prostor pro vyjádření nespokojenosti účastníků s aktuální zpravidla politickou, případně hospodářskou situací a přerůstají v demonstrace.³⁶³ Spolek Million chviliek pro demokracii využil paměť místa k působivé tiché demonstraci neschopnosti vlády Andreje Babiše zabránit zbytečným obětem nákazy covidem 19 v roce 2021 tak, že bílou křídou nakreslili v dlažbě náměstí nespočet křížů, které symbolicky navázaly na kříže za popravené české Pány v roce 1621.³⁶⁴

Staroměstské náměstí je dále také místem demonstrací a manifestačních průvodů různého charakteru. Například v roce 1997 sem šel z Letné protestní průvod odborářů, v roce 2006 zde proběhla masová demonstrace lékařů proti politice ministra zdravotnictví Davida Ratha.³⁶⁵

Pražský magistrát se snaží dění ve veřejném prostoru regulovat. Od února roku 2012 po opakovaných stížnostech rezidentů i provozovatelů úklidových služeb Starého Města přistoupil magistrát města k omezení kulturních i sportovních aktivit.³⁶⁶ Pořadatelé akcí musejí žádat o povolení. Do využití veřejného prostoru ve městech zasáhly v posledních letech i teroristické útoky, které se zaměřily na davy lidí shromažďujících se při slavnostech, koncertech apod. Aby se zabránilo případnému ohrožení davu těžkými vozidly se tak i na Staroměstském náměstí v roce 2017 objevily betonové zátarasy (city bloky).³⁶⁷ Jejich nevzhlednost a nepatřičnost vyvolala diskuzi o veřejném prostoru. Dalším „bouřlivým“ tématem o veřejném prostoru se v případě Staroměstského náměstí stala snaha skupiny jedinců o obnovu Mariánského sloupu a fakt, že stavební odbor městské části Praha 1 k tomu v roce 2017 vydal povolení.

³⁶² Co zažilo Staroměstské náměstí. In: Česká televize [online]. 2014 [2022-06-21].

³⁶³ V nedávné době se jednalo zejména o akce vyjadřující nespokojenost s vládou i osobou Andreje Babiše.

³⁶⁴ Aktuálně (2021). Kříže na českých náměstích symbolizují oběti covidu. Země je uctila i minutou ticha. *Aktuálně* [online]. 21. 6. 2021. [cit. 2022-20-06].

³⁶⁵ Co zažilo Staroměstské náměstí. In: Česká televize [online]. 2014 [2022-06-21].

³⁶⁶ Před zákazem se na Staroměstském náměstí konalo asi padesát událostí ročně; Aktuálně (2012). Staroměstské náměstí ztichne. Radní povolili jen 6 akcí. *Aktuálně* [online]. 14. 2. 2012 [cit. 2022-03-06].

³⁶⁷ V roce 2020 byly nahrazeny „estetičtějšími“ žulovými kvádry; Městská část Praha 1, Tisková zpráva z 19. června 2020 [online].

8. 1. Místa paměti

Po roce 1989 se výběr míst paměti na Staroměstském náměstí zbavil ideologických limitů totalitního režimu a reflektoval nová témata a výklady českých dějin v evropském kontextu. Právní status Staroměstského náměstí byl 15. listopadu 1995 rozšířen na kulturní památku „národní“.³⁶⁸ Došlo také k aktualizaci pamětních desek, jež byly na náměstí umístěny. V roce 1995 přibyla na okno radnice bronzová pamětní deska k 50. výročí pražského povstání na památku obrany Prahy při nacistické okupaci.³⁶⁹ Z náměstí naopak zmizela pamětní deska Klementa Gottwalda nebo také maršála Ivana Stěpanoviče Koněva.³⁷⁰ Změnu režimu přežil symbol Jana Husa,³⁷¹ ačkoliv se stal součástí nového diskurzu: v roce 1999 vyjádřil na mezinárodním symposiu ve Vatikánu papež Jan Pavel II. „hlubokou lítost nad krutou smrtí“ českého kazatele a církevního reformátora. Pohled na Jana Husa jako na zdroj náboženského rozporu se tak zmírnil a k jeho významu se začalo přistupovat více objektivně.³⁷²

Se změnou politického režimu byly se také znovu vzedmulo úsilí o obnovení barokního mariánského sloupu. K tomu účelu byla na jaře roku 1990 založená Společnost pro obnovu mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze,³⁷³ která téhož roku podala na pražský magistrát žádost o povolení vztyčení sloupu na jeho původním místě.³⁷⁴ Spolek prosazuje obnovu mariánského sloupu jako výrazu usmíření, vítězství tolerance a svobody nad nesnášenlivostí a útlakem.³⁷⁵ Touto politizací do určité míry zastírá jeho přímou spojitost s katolickou církví a rekatolizačním procesem. Návrh byl magistrátem odmítnut, ale i přesto byl spolkem na původní místo sloupu 3. listopadu 1993, tedy v den 75. výročí „obrazoborecké“ události, slavnostně umístěn základní kámen nového mariánského sloupu. Vyznačený kruhový půdorys báze sloupu obklopoval po stranách nápis „zde stával a bude stát mariánský sloup“ v různých jazycích. Druhou část textu nechal magistrát vzápětí zahladit.³⁷⁶

Na základě tohoto vzdoru byla tedy na začátku 90. let zahájena veřejná debata o smyslu obnovy mariánského sloupu. Téma, které má nesporné kulturně historické zakotvení

³⁶⁸ Staroměstské náměstí (právní ochrana), č. ÚSKP 38169/1-16, Památkový katalog NPÚ [online].

³⁶⁹ Večerník – Praha, 1995, 5(86), s. 3.

³⁷⁰ Aktuálně (2019). Vondráček lobbboval za návrat Koněvovy desky. Hájíl pozici ruské ambasády, říká Hříb. *Aktuálně* [online]. 13. 8. 2019 [cit. 2022-03-06].

³⁷¹ Některé historické momenty, ze kterých udělali komunisté součást politické propagandy, byly po převratu opředeny stigmatem politického zneužití a nebyly dostatečně reflektovány. Například příběh lidické tragédie jako by po revoluci zmizel z oficiálních tradic, památník v Lidicích chátral (Šebek, 2015).

³⁷² Šebek, Jan Hus – velké téma českých dějin, 2015.

³⁷³ Své hodnoty a angažmá ve věci obnovy mariánského sloupu Společnost částečně mapuje na svých webových stránkách: www.marianskysloup.cz.

³⁷⁴ Kavička et al., 2021, s. 510.

³⁷⁵ Viz příloha č. 21.

³⁷⁶ Lidové noviny, 2000, 13(153), s. 21.

v absolutistickém režimu habsburské monarchie a v procesu rekatolizace je prezentováno v rámci polistopadového vyrovnání se s totalitním režimem.³⁷⁷ Zájem o obnovu projevil především katolicky orientovaná veřejnost, proti níž se vymezila část příslušníků protestantských nebo reformovaných církví. Diskuze mezi různými křesťanskými konfesemi je v tomto případě pochopitelná, co je však zajímavé, že se k tomu vyjadřují i lidé bez vyznání, jejichž motivace by stála za hlubší průzkum. Není to však jen otázka konfesní, ale i historická, estetická (z urbanistického a uměleckohistorického hlediska) a z památkového hlediska i etická. Tak se o tom debatuje v odborných kruzích. Ukazuje se však, že jde i o téma politické. Laická i odborná veřejnost pak polemizovala nad estetickou (památkářskou, urbanistickou, uměleckou) a politickou (ideovou, historickou) hodnotou sloupu. Z reakcí čtenářů na snahu o znovuzřízení sloupu na Staroměstském náměstí, jež byly uveřejněny v Lidových novinách v roce 1990, je patrné, že v části společnosti přetrvávala i nadále představa, že sloup je symbolem „ponížení českého národa a potlačení českého státu.“ V jednom z příspěvků je řečeno, že „bělohorská porážka otevřela nejsmutnější dobu našich dějin, dobu kruté totality“, po které zůstal mariánský sloup jako symbol „habsbursko-katolické nadvlády“ a jako takový byl v rámci národního emancipačního procesu „Pražany živelně stržen.“³⁷⁸ I když se společnost v té době vypořádávala s relikty totality nedávné, nebylo podle autora příspěvku zapotřebí obnovovat symboly ani jakékoli jiné starší totality.

Společnost pro obnovu mariánského sloupu paradoxně neměla oficiální podporu římskokatolické církve. Mluvčí České biskupské konference Daniel Herman v rozhovoru v roce 2000 uvedl, že „církve tento problém nechápe jako téma dne. Mariánský sloup byl výrazem doby, která je dávno minulostí,“³⁷⁹ nicméně z poměrů, které panují v katolické církvi České republiky, je zřejmé, že kardinál a arcibiskup pražský, Dominik Duka, tuto snahu osobně podpořil.³⁸⁰ Proti obnovení sloupu vznikla také po přelomu milénia řada petic³⁸¹ a na Staroměstském náměstí bylo uspořádáno několik demonstrací.³⁸²

³⁷⁷ O událostech této doby sice pojednávám v minulém čase, diskuze nad staroměstským mariánským sloupem nicméně probíhá dodnes. Jednotlivé myšlenky a hodnotové postoje jsou do velké míry stále aktuální.

³⁷⁸ Lidové noviny, 1990, 3(68), s. 6.

³⁷⁹ Lidové noviny, 2000, 13(153), s. 21.

³⁸⁰ Otevřenou podporu obnovení sloupu vyjádřil zejména prostřednictvím dopisu signatářům proti obnově sloupu v roce 2019, dostupném na webových stránkách Dominika duka: www.dominikduka.cz.

³⁸¹ Petice společnosti Veritas, která usiluje o „aktualizaci odkazu české reformace“, vedená v roce 2001, se obracela k tehdejšímu pražskému primátorovi Janu Kaslovi (www.veritas.evangelnet.cz/mariansky-sloup). Další petici uspořádala v roce 2013 spisovatelka Lenka Procházková (www.stop-cirkevni-restitucim.cz) a další.

³⁸² Např. v dubnu 2013.

Ačkoliv byla iniciativa na obnovu sloupu pražským magistrátem zamítnuta, Společnost se rozhodla pokračovat ve svém úsilí a v průběhu 90. let počala s „obnovou“³⁸³ jednotlivých dílů mimo jiné i proto, že se jí ve veřejné sbírce podařilo vybrat asi pětinu z cílové částky³⁸⁴ potřebné pro účely obnovy. V roce 1996 uspěla ve výběrovém řízení na zhotovitele sloupu organizovaném Spolkem kamenická huť Petra Váni, která sloup „restaurovala“ pod vedením Jana Bradny.³⁸⁵

Další žádost na obnovu mariánského sloupu podal spolek na Magistrát hlavního města Prahy v červnu 2005 a pak v září 2007, obě žádosti byly zamítnuty. V roce 2006 vznikla pracovní skupina a v roce 2010 byla ustavena odborná komise pro revitalizaci Staroměstského náměstí, která pod vedením historika umění Jiřího Kotalíka během svého fungování projednávala možnosti dostavby chybějícího (novogotického) křídla radnice nebo právě Mariánského sloupu.³⁸⁶ V roce 2013 proběhla na Staroměstském náměstí demonstrace proti obnově Mariánského sloupu.³⁸⁷ Přelomovým byl pro Spolek především rok 2017, kdy bylo vydáno stavební povolení na obnovu sloupu stavebním odborem městské části Prahy 1, pražské zastupitelstvo však obnovu opět zamítlo. Téhož roku vyjádřila souhlas se vztyčením sloupu na Staroměstském náměstí i Ekumenická rada církví v České republice, která však zároveň požadovala dílčí změny v ikonografii sloupu. Nový sloup by podle ní neměl obsahovat ideově sporné patro zobrazující anděly bojující s ďábly, měly být odstraněny ideologické nápisy a symboly a připojena nová nápisová deska v základu sloupu. Všechny stanovené požadavky byly postupně splněny.³⁸⁸ Zároveň však ekumenická komise požadovala i dosazení zlatého kalichu do výklenku fasády chrámu Matky boží před Týnem. Kalich jako „gesto smíření“ české katolické a protestanské církve byl římskokatolickou farností Matky Boží do průčelí Týnského chrámu znovu nainstalován v roce 2018.³⁸⁹

V návaznosti na tato prohlášení a povolení byly pořádány další nesouhlasné petice, z nichž jedna pocházela i přímo od odborných uměleckohistorických pracovišť a institucí.³⁹⁰ Dvacet šest signatářů vyjádřila v dopisu pražskému primátorovi Zdeňku Hřibovi a městské

³⁸³ Na tomto místě se v pojednání o mariánském sloupu dostávám na složitější rovinu, jelikož „původní“ a „nový“ („obnovený“) sloup od sebe není v diskuzi, v tisku a často ani v literatuře jednoznačně pojmově odlišován.

³⁸⁴ Celková částka v té době činila čtyři miliony korun (Lidové noviny, 2000, 13(153), s. 21).

³⁸⁵ Kavička et al., 2021, s. 213, 511.

³⁸⁶ Kavička et al., 2021, s. 511.

³⁸⁷ Aktuálně (2013). Nový Mariánský sloup? Nechceme, protestovali lidé. *Aktuálně* [online]. 9. 4. 2013 [cit. 2022-03-06].

³⁸⁸ Kotalík, 2019.

³⁸⁹ Aktuálně (2021). Staroměstské náměstí: střed Evropy, českých dějin i místo, kde se střetává symbolika. *Aktuálně* [online]. 21. 6. 2021. [cit. 2022-20-06].

³⁹⁰ Viz příloha č. 21.

radě obavu z „manipulace historického vědomí“ a upozornila na skutečnost, že umělecké dílo Mariánského sloupu na sebe „navrstvilo řadu významů“ mj. jako součást „radikálně rekatolizačního významového programu“ a jako takový nebyl tedy „jen memoriální památkou, ale také symbolem expanzivní habsburské katolickoprotireformační propagandy“ vyjádřené zejména soubojem andělů s ďábly jako alegorie porážky českých stavů. Nemůže tak v žádném případě sloužit jako „deklarace ekumenického smíření mezi církvemi.“³⁹¹

Proti memorandu se okamžitě vymezil Jiří Kotalík, podle kterého je spojení sloupu s porážkou českých stavů na Bílé hoře pouze „umělá konstrukce národního obrození a publicistiky před pádem monarchie“ a zdůraznil především jeho urbanistickou úlohu jako středobodu náměstí, který je nutný k „rehabilitaci identity“ místa.³⁹² Ke kritice uměleckého-historické akademické obce se vyjádřil také vedoucí restaurátor Jan Bradna, který ve svém dopise poprvé podrobně veřejně vyložil dlouholetý proces „restaurování“ objektu.³⁹³

Na základě povolení z roku 2017 začal realizační tým v květnu 2019 budovat základy sloupu přímo na Staroměstském náměstí, k němuž se Petr Váňa odhodlal, jelikož povolení mělo brzy vypršet. Vzhledem k tomu, že však neměl vyřízený zábor místa, musel místo zahladit do původního stavu.³⁹⁴ V červnu byly do Prahy po Vltavě dovezeny jednotlivé díly sloupu, včetně odlitku sochy Panny Marie³⁹⁵ a o několik dní později byla na náměstí umístěna část zábradlí sloupu.³⁹⁶ Několik dní poté byla otázka obnovení sloupu na Staroměstském náměstí znovu projednávána na městském zastupitelství, i tentokrát bezvýsledně. Primátor Zdeněk Hřib okomentoval výsledek zasedání slovy: „Pokud my tady nejsme schopni dojít k závěru, co by mělo stát na možná nejvýznamnějším náměstí v zóně UNESCO, tak je namístě se ptát, co tady vlastně děláme.“³⁹⁷

Skutečný zvrat nastal v lednu následujícího roku. Na jednání zastupitelstva bylo přijato odvolání staršího zamítavého stanoviska z roku 2017, které znemožňovalo realizaci sloupu. 23. ledna 2020 zastupitelstvo hl. m. Prahy vyslovilo svůj souhlas s „obnovením a umístěním kopie Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze“, jelikož tyto kroky považovalo za

³⁹¹ Viz příloha č. 22.

³⁹² J. Kotalík. Stanovisko k obnově Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, 11. 7. 2019.

³⁹³ J. Bradna, Vyjádření sochaře Jana Bradny ke kritice obnovy mariánského sloupu historiky umění, 24. 7. 2019.

³⁹⁴ Aktuálně (2019). Sochař Váňa začal s obnovou mariánského sloupu v Praze, jeho práci přerušila policie. *Aktuálně* [online]. 29. 5. 2019 [cit. 2022-31-05].

³⁹⁵ Aktuálně (2019). Do Prahy dorazily díly k obnově mariánského sloupu. Sochař je převezl po Vltavě. *Aktuálně* [online]. 11. 6. 2019 [cit. 2022-31-05].

³⁹⁶ Aktuálně (2019). Příznivci Mariánského sloupu stále neopustili Staroměstské náměstí. *Aktuálně* [online]. 16. 6. 2019 [cit. 2022-31-05].

³⁹⁷ Aktuálně (2019). Pražští zastupitelé mariánský sloup odmítli. K debatě se ještě vrátíme, věří Pospíšil. *Aktuálně* [online]. 21. 6. 2019 [cit. 2022-31-05].

symbol „tolerance, usmíření a spolupráce tak, jak to umožňuje pouze současná demokratická svobodná podstata společnosti.“³⁹⁸ Stavební práce byly zahájeny 17. února, 4. června 2020 byly na sloup dosazeny poslední části architektury a o měsíc později byl na svátek Nanebevzetí Panny Marie, 15. srpna, sloup slavnostně vysvěcen kardinálem Dominikem Dukou.³⁹⁹

„Obnova“ mariánského sloupu je podle jeho zastánců gestem, jež má do české historie vyjádřené v prostoru Staroměstského náměstí navrátit pocit harmonie mezi církví katolickou a kališnickou. Nešlo o první projev potřeby určité skupiny ukotvit mír ve veřejném prostoru náměstí. Vyjadřovat nově nastolený mír měl v rámci náměstí představovat už i původní barokní sloup, stejně tak později i pomník Mistra Jana Husa nebo opětovně dosazený zlatý kalich do průčelí Týnského chrámu. Navracený kalich⁴⁰⁰ se však nyní nachází ve vizuálně podřadné pozici vůči vítězné katolické soše Panny Marie. Tato nová prostorová kompozice tedy do jisté míry podryvá představu o nastolení symbolické rovnováhy stejně jako přesvědčení, že vztyčení původního sloupu nesouviselo s obdobím předcházejícím třicetileté válce, které přívrženci sloupu zastávají.

Ideologičnost nového sloupu je vyjádřena také v užitém materiálu. Zatímco původní sloup byl vytesán z pískovce pocházejícího z Kamenných Žehrovic,⁴⁰¹ tak nová verze sloupu měla v uvažování Petra Váni ještě lépe vyjádřit velikost poselství,⁴⁰² a to právě výběrem jiného materiálu. Základ současného šestnáct metrů vysokého objektu tak tvoří pískovec českého původu, na něj navazuje střed evropského (italského) pískovce, rovinu světa vyjadřuje samotný sloup, vytesaný do indického pískovce a ukončený sochou Immaculaty, skrze kterou se příběh opět uzavírá „naším“ českým kamenem.⁴⁰³

Samostatným tématem je pak ikonografie sloupu a s ní spojená složitá otázka „restituce“.⁴⁰⁴ Z původního objektu se zachovaly pouze poškozené fragmenty a současně není dostupná ani další dokumentace, která by umožňovala sloup „obnovit“ v jeho úplnosti, a to ať už by se jednalo o restituci originálního sousoší anebo zhotovení jeho kopie.⁴⁰⁵ Zachovalo se torzo a hlava Immaculaty a ze skupiny čtyř andělů bojujících s ďábly, umístěných na podstavci

³⁹⁸ Usnesení Zastupitelstva HMP zde dne 23. 1. 2020, Z-7807, č. 13/5.

³⁹⁹ Aktuálně (2020). Duka požehnal Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. *Aktuálně* [online]. 15. 8. 2020 [cit. 2022-03-06].

⁴⁰⁰ Týden (2018). Gesto smíření. Týnský chrám opět zdobí kalich. *Týden* [online]. 22. 2. 2018 [cit. 2022-10-06].

⁴⁰¹ Royt, 1994, s. 26.

⁴⁰² Tj. univerzalizmus katolicismu nacházející své východisko ve středu Čech.

⁴⁰³ Váňa, 2009, s. 9-18.

⁴⁰⁴ K bližšímu výkladu o kontroverzi nového sloupu viz např. J. Dienstbier, Panenka Marie proti imigrantům. Kontroverzní stavba sloupu na pražském Staroměstském náměstí zahájena, *Dějiny a současnost 2020*, roč. č. 3, s. 30-33.

⁴⁰⁵ Neúplné pozůstatky původního objektu jsou uloženy v pražském Lapidáriu.

sloupu, se v lepším stavu zachoval pouze jeden z nich, takže autor si při tvorbě nemohl nevyпомocť určitou dávkou fantazie.⁴⁰⁶ Odchyly jsou patrné jednak při srovnání obou soch Panny Marie, spornou část však představuje především patro andělů bojujících s ďábly, symbolizujícími války, nemoci nebo herezi. Kunsthistorikové se shodují, že v kontextu protireformace byli ďáblové chápáni jako političtí nepřátelé Habsburků, tj. poražení kacíři, respektive nekatolické české stavy.⁴⁰⁷

Řešení⁴⁰⁸ v podobě včlenění moderních prvků do barokního sousoší bylo památkáři odmítnuto. Zároveň však problém neřeší ani současná nepřítomnost andělů (ďáblů), jelikož v této podobě odpovídá původnímu objektu pouze sokl s dřikem, imitace Immaculaty a balustráda okolo. Objekt, jenž se v současnosti na Staroměstském náměstí nachází, tudíž nemůže být nazýván „kopii“, jde nanejvýš o napodobeninu vybraných částí původního sloupu. Absencí patra andělů bojujících s ďábly navíc sloup ztrácí jeden ze dvou původní ústředních historických významů, což devaluje nejenom estetickou, ale zejména historickou hodnotu nového objektu, o níž se zastánci obnovy tak často ve svých argumentech opírají.⁴⁰⁹

Mariánský sloup bezesporu sehrál v paměti obyvatel českých zemí významnou roli a jako takový měl v prostoru Staroměstského náměstí své místo.⁴¹⁰ Nový mariánský sloup provázený množstvím kontroverzí však těžko může být symbolem smíření, jak jej prezentují jeho zastánci. Podle Mileny Bártlové by v případě, že v otázce budování tak významného objektu není možné ani skrze pečlivé a odborné vyjednávání dospět ke shodě těch, kteří s ním budou žít, nemělo k jeho výstavbě dojít.⁴¹¹ Nejde ani o místo paměti ve smyslu vymezeném Pierre Norou.

Tato významná intervence do veřejného prostoru nicméně vypovídá mnohé o stavu české společnosti. O její neúctě k paměti, o jejím historickém (ne)vědomí, které nahrazuje přesvědčením, že historie může být manipulativní. Mariánský sloup, který se dnes na Staroměstském náměstí nachází, slouží tedy současné společnosti především jako připomínka skutečnosti, že „v dějinách ‚uklidit‘ nelze,“⁴¹² ačkoliv současně vyjadřuje míru, v jaké se na tento fakt i dodnes zapomíná. Jako potvrzení tohoto podivného vztahu k minulosti lze nahlížet

⁴⁰⁶ Dvojice andělů je zachována pouze v torzech, v třetím případě se jedná o náhradu původní sochy z roku 1858, která byla zničena při pruském ostřelování v roce 1757 (Dienstbier, 2020).

⁴⁰⁷ Viz příloha č. 20.

⁴⁰⁸ L. Sršeň, *Rizika obnovy mariánského sloupu na Staroměstském náměstí*, ZPP 2015.

⁴⁰⁹ Dienstbier, 2020.

⁴¹⁰ Současně také jako protiváha vůči pomníku Jana Husa.

⁴¹¹ Bártlová, 2016, 57.

⁴¹² Pokorný, Hojda, 1997, s. 20.

i nedávný skandál s kopií Mánesovy kalendářní desky,⁴¹³ která v roce 1882 nahradila na staroměstském orloji Mánesův originál. Restaurátor Stanislav Jirčík dostal v roce 2017 zadání, aby udělal kopii této kopie, on ale místo toho namaloval vlastní obraz na obdobné téma, ve kterém zaměnil tváře původních postav portréty svých známých a umístil je v roce 2018 na původní místo v orloji. Práci bez připomínek převzal a zaplatil investor – pražský magistrát za účasti dozorového orgánu památkové péče. Pozornost však tento svévolný zásah vzbudil až v tomto roce, kdy člen Klubu za starou Prahu podal v červnu stížnost Památkové inspekci ministerstva kultury. Kolemjdoucí tedy několik let obdivovali zcela jiné dílo.⁴¹⁴

⁴¹³ V roce 1866 ji namaloval Josef Mánes (originál v Muzeu hl. města Prahy, 1882 byla nahrazena kopií od J. E. Lišky – její kopii měl podle zadání investora v roce 2017 zhotovit Stanislav Jirčík)

⁴¹⁴ Aktuálně (2022). Restaurátoři o orloji: Autor je dokonalým příkladem ignoranta, ale mohou za to i jiní. *Aktuálně* [online]. 8. 6. 2022. [cit. 2022-30-06].

Závěr

Cílem práce bylo sledovat Staroměstské náměstí v Praze jako místo paměti. V důsledku to ale znamenalo nastínit i historii tohoto místa, které se vyvíjelo od tržiště k náměstí a zároveň ho sledovat jako příklad postupného utváření a proměn veřejného prostoru v kontextu politických změn.

Tento postup potvrdil fungování prostoru jako existenciálního rámce lidského života, a současně i jeho podmíněnost dobovými společenskými (mocenskými) potřebami a hodnotami. Zároveň bylo ze sledování vývoje veřejného prostoru Staroměstského náměstí zřejmé, že se z něj jako z dějiště nesčetných světských i církevních oslav, královských korunovací, demonstrativních poprav, politických shromáždění, masových demonstrací atd., postupně stal i prostor symbolický, v němž se utvářela kulturní historie i paměť nejen v zemi, ale v širším evropském kontextu.

V teoretické části byl veřejný prostor vymezen jako jeden z rámců kolektivní i individuální paměti, jenž napomáhá k jejímu udržování a ožívování, který zároveň slouží i k ustavování i zvědomování identity jednotlivce i skupiny. Tyto vlastnosti prostoru jsou však ryze kulturní, tj. podmíněny výskytem a participací společnosti, a v ideálním případě také znalostí historie, respektive porozuměním dějinným souvislostem. Architektura, urbanistická kompozice, sochy, dlažební kostky a další objekty, jež se ve veřejném prostoru nacházejí, vyjadřují myšlenky a hodnoty, jež jednotlivé osobnosti, skupiny či společenské instituce považovaly ve své době za nutné zdůraznit, ztvárnit, zachovat.

Zabývat se veřejným prostorem je o to důležitější, přistupujeme-li k němu z hlediska teorie o „místech paměti“. Zatímco paměť zajišťovala kontinuitu přenosu minulosti, a sloužila tak jako identitu ustavující nástroj, tak moderní společnost se k minulosti vztahuje prostřednictvím externě ukotvených paměťových úložišť ve formě protokolů, fotoalb, památkových evidencí či v případě veřejného prostoru pamětních desek, pomníků, památníků atp. Oddělení paměti od historie vedlo k „rozlomení velmi starého pouta totožnosti,“ o čemž svědčí právě existence míst paměti. „Kdybychom ještě obývali svou paměť, nepotřebovali bychom jí zasvětit určitá místa.“⁴¹⁵ Pokud platí, že paměť zanikla, tak místa paměti jsou nyní jediným vodítkem k minulosti. I veřejný prostor tedy jak ve svém celku, tak ve svých částech, vypráví příběh, který utváří kulturní rámec lidské existence. Tendenci ukotvit a legitimizovat minulost obecně srozumitelným způsobem odpovídá také zařazení prostoru Staroměstského

⁴¹⁵ Nora, 1998, s. 8.

náměstí na seznam kulturních památek v roce 1962, které bylo znovu potvrzeno po demokratickém převratu v roce 1995 prohlášením prostoru náměstí za památku „národní“. ⁴¹⁶ Tento pohyb mi umožnil zkoumat prostor Staroměstského náměstí jako místo národní paměti.

Koncept „moderního národa“ lze však uvažovat až v kontextu národotvorných procesů, k nimž docházelo od 19. století. ⁴¹⁷ V předcházejícím období byly v prostoru Staroměstského náměstí ukotvovány odlišné typy paměti, s jejichž projevy později nositelé národní myšlenky při utváření národního vědomí různým způsobem pracovali. Historicky nejjednodušším způsobem jak „správně“ sdělit a ukotvit ve společnosti paměť, je vizuální kultura. Je-li předmětem zkoumání prostor tak nabytý historickým významem, jako je Staroměstské náměstí, je vždy nutné brát v potaz historické souvislosti. Tomuto účelu odpovídá historický výklad v druhé části práce, který ukázal, že v prostoru Staroměstského náměstí se během jeho vývoje utvářela různá místa odlišných typů paměti, která byla během své existence aktualizována tak, aby vyhovovala dobovému narativu, respektive žádoucímu typu paměti.

Středověkému období dominovalo úsilí o demonstraci stoupající moci Starého Města a posléze také spojených pražských měst, k jehož realizaci docházelo prostřednictvím postupného budování staroměstské radnice. Dále zde byla upevňována také moc královská, vyjádřená vybudováním celní instituce Ungeltu, následně usídlením panovníka v jeho blízkosti a posléze i postavením hlavní panovnické rezidence, Králova dvora, v těsné blízkosti náměstí. V 15. století se Staré Město stalo centrem reformačního proudu, jehož význam „národní“ konfese byl vyjádřen v průčelí chrámu Matky Boží před Týnem, v té době centra utrakvismu, kam nechal Jiří z Poděbrad umístit svou sochu pod zlatý kalich.

Přelom v tomto vývoji představovala porážka českých stavů v bitvě na Bílé Hoře v roce 1620, která znamenala zlom v upevňování císařské moci. Proces probíhal za podpory katolické církve. V 17. století tak byla prostřednictvím činnosti jezuitů a nastolováním barokního „řádu“ destruována a přepisována původní paměť obyvatel pražských měst. V prostoru Staroměstského náměstí, historicky nejvýznamnějšího veřejného prostoru pražských měst, byly implementovány principy *theatrum sacrum*, barokního divadla, v němž se odehrával příběh o vítězství a svrchovanosti katolické církve ve spolupráci s Habsburskou monarchií. Mariánský kult, demonstrováný dosazením Panny Marie na místo kalichu ⁴¹⁸ v průčelí chrámu Matky Boží před Týnem, a zejména vztyčením mariánského sloupu ve středu Staroměstského

⁴¹⁶ Staroměstské náměstí (právní ochrana), č. ÚSKP 38169/1-16, Památkový katalog NPÚ [online].

⁴¹⁷ Miroslav Hroch, *V národním zájmu : požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, Praha, Lidové noviny, 1999.

⁴¹⁸ Současně s kalichem byla odebrána také královská socha Jiřího z Poděbrad.

náměstí, byl podporován habsburskými panovníky jako součást *Pietas Austria*, „národního náboženství“. Rekatolizační mariánská zbožnost měla programově sjednocovat křesťanskou Evropu a staroměstský mariánský sloup měl reprezentovat střed její duchovní celistvosti. Navíc sloužil také jako gnómon, jenž určoval čas pro celou střední Evropu. Tato idea byla dále rozvíjena v dílech jezuitských autorů.⁴¹⁹ Přepis paměti vztahující se ke Staroměstskému náměstí uzavírala výstavba barokního kostela sv. Mikuláše, jenž tvořil protiváhu k chrámu Matky Boží.

Potřeba aktualizovat prostor odpovídajícím způsobem se pak začala znovu objevovat od poloviny 19. století v rámci procesu národního obrození, jehož součástí byla mj. snaha pozvednout Prahu na úroveň ostatních evropských metropolí a jehož prostřednictvím byla budována národní paměť. S výstavbou a rozvojem jednotlivých městských částí se postupně změnila i úloha Staroměstského náměstí. Vůdčí pozici v oblasti společenského života převzalo Václavské náměstí na Novém Městě, Staroměstské náměstí si ponechalo roli srdce historické pravobřežní Prahy. Národotvorný proces se promítnul do zápasu o prostor, v němž nejdříve stoupci českého národního hnutí odmítli projekt německé novogotické radnice a později už jako reprezentanti českého národa, liberálně uvažující osobnosti, zdůrazňovali národní význam vzkříšeného odkazu Jana Husa a naopak zatracovali mariánský sloup, který podle nich představoval symbol národního útlaku. Staroměstské náměstí a místa paměti tak dokládají, jak postupně národní idea zasáhla všechny vrstvy společnosti a profilovala se v rámci mnohonárodnostní habsburské říše a směřovala k vlastnímu sebeurčení. Boj o prostor pak symbolicky svedli Panna Maria a Jan Hus. Pomník Jana Husa musel být během války zahalen a Mariánský sloup byl po válce stržen. Nedořešené politické, historické i náboženské otázky nezmizely, diskuze pokračovala i v podmínkách demokratického státu a zároveň se nastolily otázky nové a palčivější.

Snad proto, že se zde navrstvilo tolik symbolických významů a společenských potřeb, zároveň se vytratila smysluplná urbanistická funkce náměstí a místo toho funguje jak zábavní scéna a destinace pro turisty, je toto náměstí dějištěm mnoha paradoxů. Není to minulost a současnost, paměť i zapomnění, kdo svádí boj o tento prostor. Jsou to lidé, kteří rozhodují o podobě veřejného prostoru, jednak kompetentní úředníci a odborníci, kteří mají právní i správní nástroje, jak udržovat, regulovat nebo inovovat veřejný prostor a jeho využití, ale smysl mu dávají i jeho uživatelé. Všichni pak rozhodují podle toho, jak si váží své přítomnosti, co vědí a jaký mají vztah k minulosti a jakou mají vizi budoucnosti. O čem svědčí to, že se někteří

⁴¹⁹ Mapa Bohemia Rosa, mědirytina obrazu Karla Škréty, dílo Bohuslava Balbína, aj.

snaží obnovit novogotické křídlo radnice, zaniklou Krocínovu kašnu nebo zbouraný mariánský sloup? A navíc způsobem, jaký jsem popsala v případě mariánského sloupu a jen stručně naznačila u kalendářní desky orloje.

Minulost v prostoru Staroměstského náměstí je ale naštěstí oživována i jinými způsoby, které bych spíš označila jako aktivistické a jejichž poselství považuji pro přítomnost za mnohem důležitější než vytváření okázalých pseudopamátek. Například akce umělecké skupiny Ztohoven, která při příležitosti 390. výročí poprav českých pánů umístila 28. kříž na památku Martina Fruvajna z Podolí, který byl za účast ve stavovském povstání také odsouzen, ale den před výkonem exekuce však spáchal sebevraždu. Záměrem skupiny bylo připomenout historickou událost a zároveň vyvolat diskuzi o projevech nesvobody v současné době. Člen skupiny Jan Taar uvedl, že „i když u nás už nedochází k popravám a mučení, jsou ve společnosti jiné a mnohdy skryté formy ovládnutí, které lze považovat za sociální mučení, někdy i popravu.“ 28. kříž měl podobně jako ostatní happenings Ztohoven upozornit na nejednoznačnost historického přístupu, přivést společnost k zamyšlení.⁴²⁰

V tomto kontextu lze nahlížet i happening organizace Milion chviliek pro demokracii, která v březnu 2021 pokryla dlažbu Staroměstského náměstí 25 tisíci bílých křížů na památku obětí pandemie, aby upozornila na selhání vlády při řízení dopadů pandemie.⁴²¹ Ačkoliv se tvůrci akce k symbolice zvoleného místa nevyjadřovali, tak si nelze si nevšimnout podobenství s dvaceti sedmi velkými bílými kříži připomínajícími stavovskou popravu, jež se nacházejí v místě, kde exekuce v roce 1621 proběhla. Vlastní interpretaci by mohlo mít i rozesetí křížků do jižní poloviny náměstí, tedy do blízkosti nově vztyčeného mariánského sloupu. Akce v době pandemie učinila ze Staroměstského náměstí na několik týdnů pietní místo k uctění památky zemřelých,⁴²² a mj. tak posloužila jako srozumitelný příklad „ohebnosti“ veřejného prostoru, jako zrcadla (aktuálních) hodnot a potřeb společnosti.

Ačkoliv veřejný prostor ve své celistvosti i jednotlivými prvky působí na člověka v jeho přítomnosti, tak vždy nutně odkazuje na minulost, zajišťuje kontinuitu paměti a tím i identity. Podceňování memoriálního charakteru veřejného prostoru vytváří pouze větší chaos.

⁴²⁰ Aktuálně (2021). Staroměstské náměstí: střed Evropy, českých dějin i místo, kde se střetává symbolika. *Aktuálně* [online]. 21. 6. 2021. [cit. 2022-20-06].

⁴²¹ Aktuálně (2021). Kříže na českých náměstích symbolizují oběti covidu. Země je uctila i minutou ticha. *Aktuálně* [online]. 21. 6. 2021. [cit. 2022-20-06].

⁴²² Viz příloha č. 20.

Zdroje

Literatura

- Aristotelés a KŘÍŽ, Antonín. *O duši*. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901796-9-X.
- AUGÉ, Marc, Ivana HOLZBACHOVÁ, Jarmila VOJTOVÁ a Jitka UHDEOVÁ. *Antropologie současných světů*. Brno: Atlantis, 1999, 127 s. ISBN 80-7108-154-X.
- ASSMANN, Jan a POKORNÝ, Martin. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. 317 s. ISBN 80-7260-051-6.
- BAČA, Dalibor, Anežka BARTLOVÁ, Milena BARTLOVÁ, et al. *Manuál Monumentu*. V Praze: UMPRUM, 2016, 206 s. ISBN 978-80-87989-04-3.
- BÁRTLOVÁ, Milena. Chrám Matky Boží před Týnem v 15. století. In: *Marginalia Historica IV.*, Sborník Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001, s. 111-136.
- BARTLOVÁ, Milena. *Mistr Týnské kalvárie: český sochař doby husitské*. Praha: Academia, 2004, 183 s. ISBN 80-200-1088-2.
- BARTLOVÁ, Milena. Vlastní cestou. Výtvarné umění ve službách vladařské reprezentace Jiřího z Poděbrad a českých stavů v době jagellonské, in: BOBKOVÁ, Lenka a Mlada HOLÁ. *Lesk královského majestátu ve středověku*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005, s. 243-257. ISBN 80-7185-773-4.
- BEDRNÍČEK, Pavel. *Náměstí, rynky a náměstíčka historické Prahy*. Praha: Volvox Globator, 2007. 357 s. ISBN 978-80-7207-660-4.
- BĚLINA, Pavel. *Dějiny Prahy. II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Praha: Paseka, 1998, 565 s. ISBN 80-7185-143-4.
- BERGSON, Henri, PELIKÁN, Ferdinand a ŽÁKAVEC, František. *Vývoj tvořivý*. V Praze: Jan Laichter, 1919.
- BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2.
- BRONKOVÁ-KOFRONOVÁ, Johana. Ideální předobrazy a sakrální architektura období baroka. In: *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740 : Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*. Odpovědný redaktor: Václav Ledvinka. Vydání první. Praha: Scriptorium, 2004. 1096 s. ISBN 80-86852-06-7.
- BOROVÍČKA, Michael. Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889. In: *Husitský tábor: Sborník muzea husitského revolučního hnutí Tábor*, č. 14 (2004), s. 265-266.

- CATALANO, Alessandro. Pražský Mariánský sloup a pobělohorská restaurace katolicismu v Čechách. s. 38-63. In JAKUBEC, Ondřej a Pavel SUCHÁNEK. *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze: počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*. Praha: NLN, 2020, 315 s. ISBN 978-80-7422-706-6.
- ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0588-7.
- ČORNEJ, Petr, ZELINSKYJ, Bohdan. Jan Roháč z Dubé a Praha. In: *Pražský sborník historický*. Praha: [Orbis, 1987, 1987(20). ISSN 0555-0238.
- ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. Praha : Mladá fronta, 1995. 245 s. Kolumbus, sv. 130. ISBN 80-204-0471-6.
- DRAGOUN, Zdeněk et al. *Staroměstská radnice*. Praha: Foibos Books s.r.o, 2018. 198 s. ISBN 978-80-88258-07-0.
- DURKHEIM, Emile a Miroslav HUTAR. *Pravidla sociologické metody*. 2. vyd. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1969, 174 s.
- DVOŘÁČEK, Petr. *X. Vsesokolský slet roku 1938 a jeho ohlas ve společnosti*. 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Vedoucí práce Kašpar, Ladislav.
- EDERER, Antonín. *Pražské kašny a fontány*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-234-1.
- FIALA, Miloš a HEYDUK, Miloš. *Staroměstské náměstí v proměnách času*. Praha: BVD, 2012. ISBN 978-80-87090-57-2.
- FOLTÝNOVÁ, Marie. Pomník Mistra Jana Husa stoletý. *Zprávy památkové péče*. 2015/75, č. 2, str. 103–114.
- FRIČ, Josef Václav. *Paměti J. V. Friče*. Praha: Evropský literární klub, 1939, 303 s.
- GALANDAUER, Jan. *6.7. 1915: pomník Mistra Jana Husa*. Praha: Havran, 2008, 162 s. ISBN 978-80-86515-81-6.
- HALBWACHS, Maurice, Gérard NAMER, Marie JAISSON, Yasar ABU GHOSH, Marie ČERNÁ, Kateřina GAJDOŠOVÁ a Barbora SPALOVÁ. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 289 s. ISBN 978-80-7419-016-2.
- HALÍK, Pavel, Petr KRATOCHVÍL a Otakar NOVÝ. *Architektura a město*. Praha : Academia, 1998. 204 s. ISBN 80-200-0665-6.
- HANUŠ, Jiří a Jan STRÍBRNÝ. *Stát a církev v roce 1950: sborník příspěvků z konference pořádané Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským dne 21. června 2000 v Emauzském klášteře v Praze*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK, 2000, 141 s. ISBN 80-85959-71-2.

HAVRDA, Jan a PODLIŠKA, Jaroslav. *Archeologie Staroměstského náměstí. K problematice památkové hodnoty historického podzemí veřejného prostoru. Zprávy památkové péče*. 2015/75, č. 3, str. 240–249.

HOJDA, Zdeněk. Pomník – svatyně národa, in: Marta OTTLOVÁ a Milan POSPÍŠIL. *Sacrum et profanum: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století, pořádaného v rámci Smetanovských dnů ve dnech 11.-13. března 1993 ve Státní vědecké knihovně v Plzni Ústavem hudební vědy FF UK a Ústavem pro hudební vědu AV ČR = Sammelband mit Beiträgen des gleichnamigen Symposions zur Problematik des 19. Jahrhunderts, veranstaltet in der Staatsbibliothek Pilsen, März 1993*. Praha: KLP - Koniasch Latin Press, 1998, s. 54-64. ISBN 80-85917-41-6.

HOMOLKA, Jaromír. *Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách: k problematice společenské funkce výtvarného umění v předhusitských Čechách*. Praha: Univerzita Karlova, 1976, 121 s.

HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu I*. Praha: ČVUT, Fakulta architektury, 1995. s. 115. ISBN 80-01-01342-1.

JEŽKOVÁ, Alena a Jiří CHALUPA. *Karel IV. a jeho Praha*. Praha: Alena Ježková - Tichá srdce, 2016. ISBN 978-80-905851-4-0.

KALINA, Pavel, Silke KLEIN, Elizabeth KINDLOVÁ, Pavel RAJSKÝ a Jiří KOŤÁTKO. *Praha 1310-1419: kapitoly o vrcholné gotice*. Praha: Libri, 2004, 237 s. ISBN 80-7277-161-2.

KALINA, Pavel. Architecture as a mise-en-scene of power: The Týn Church of the Virgin of Mary in Prague in the pre-hussite period. In: *Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*. Praha: ČSAV, 2004, 52(2). s. 123-135. ISSN 0049-5123.

KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 624 s. ISBN 80-7106-175-1.

KRATOCHVÍL, Petr. *Městský veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez, 2015, 191 s. ISBN 978-80-88033-00-4.

KRAUS, Jiří a Věra PETRÁČKOVÁ. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

LANGER, František, Pavlík a Tomáš Garrigue MASARYK. *Pamětní kniha 1. střeleckého pluku Jana Husi*. Praha: Památník odboje, 1920.

LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK. *Praha*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, 819 s. ISBN 80-7106-320-7.

LEDVINKA, Václav. Staroměstské náměstí, esej o významu místa. *Zprávy památkové péče*. 2015/75, č. 3, str. 195–200.

MÍKA, Zdeněk. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1988. Pragensia (Panorama).

MIKULEC, Jiří. Katolická zbožnost a náboženské rituály v pobělohorské době. s. 166-196. In JAKUBEC, Ondřej a Pavel SUCHÁNEK. *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze: počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*. Praha: NLN, 2020, 315 s. ISBN 978-80-7422-706-6.

MLČOCHOVÁ, Aneta. *Veřejná prostranství: Případová studie Staroměstského náměstí v Praze*. 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a region. rozvoje. Vedoucí práce Fialová, Dana.

MUNCK, Thomas. *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*. Praha: Vyšehrad, 2002. Dějiny Evropy. 468 s. ISBN 80-7021-508-9.

NEPRAŠ, Karel, Pavel KUPKA a Jiří T. KOTALÍK. *Kupka, Nepraš: Setkání v Architektuře*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2004. 56 s. ISBN 80-239-3643-3.

NEUBERT, Karel, Ivo KOŘÁN a Miloš SUCHOMEL. *Karlův most*. Praha: Klas, 1991. 171 s. ISBN 80-900763-0-0.

NIKULIN, Dmitrij Vladimirovič. *Memory: a history*. New York: Oxford University Press, 2015, xv, 397. ISBN 978-0-19-979384-6.

NODL, Martin a Piotr WĘCOWSKI. *Memoria et damnatio memoriae ve středověku*. Praha: Filosofía, 2014, 178 s. ISBN 978-80-7007-415-2.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci*. Praha: Dokořán, 2010. 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.

PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. 676 s. ISBN 978-80-246-3994-9.

PAVEL, Jakub. Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století (Od osvícenství do první světové války). In: *Sborník archivních prací archivu ministerstva vnitra XXV*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1975, sv. 1.

PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. Praha: Mladá fronta, 1985. 315 s.

PETRASOVÁ, Taťána. Od ideje osvícenského klasicismu k takzvané úřednické architektuře (1780-1840) in: kol. autorů, *Velké dějiny země Koruny české*, Architektura, Praha: Paseka 2009. ISBN 978-80-7432-001-9.

KOSTELECKÝ, Jan. Připojení lokalit zhuštění bodového pole na DOPNUL. Zdíby, 1999. Výzkumná zpráva. 998/99. Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický. Dostupný také z: http://www.vugtk.cz/odis/sborniky/vyzk_zpravy/Vz_0998.pdf

POCHE, Emanuel. *Praha na úsvitu nových dějin: architektura, sochařství, malířství, umělecké řemeslo*. Praha: Panorama, 1988. 699 s. Čtvero knih o Praze.

POKORNÝ, Jiří a Zdeněk HOJDA. *Pomníky a zapomínky*. 2. vyd. Praha: Paseka, 1997, 280 s. ISBN 80-7185-093-4.

PROCHÁZKA, Rudolf. Ladislav Hrdlička: *Týnský dvůr a středověká Praha. Archeologický výzkum 1976–1986*, Praha 2005. *Archeologické rozhledy*. Praha: AÚ AV ČR Praha, 2008, roč. 60, č. 2, s. 361-362. ISSN 0323-1267.

ROYT, Jan. Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. *Dějiny a současnost*. 1994, roč. 16, čís. 5, s. 25–28.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006, 342 s. ISBN 80-246-0963-0.

RUTH, František a Pavel KÖRBER. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních: Purkyňova ulice - Žofín*. V Praze: Körber, 1904. s. 899-1244.

ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. *Figurace paměti: J.A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*. V Praze: Scriptorium, 2014, 504 s. ISBN 978-80-88013-08-2.

ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. Prostor. In STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, 449 s. ISBN 978-80-87271-87-2.
SKALICKÁ, Eva, Miroslav HYNEK a Dagmar NOVÁKOVÁ. *Srdce města: [historický, urbanistický a architektonický vývoj Staroměstského náměstí a soutěže na přestavbu a dostavbu radnice 1899-1988]*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2008.

SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004. Antropologie. ISBN 80-7178-886-4.

ŠRONĚK, Michal. Jan Jiří Bendl a Mariánský sloup v Praze. In JAKUBEC, Ondřej a Pavel SUCHÁNEK. *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze: počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*. Praha: NLN, 2020, 315 stran. ISBN 978-80-7422-706-6.

STÁTNÍKOVÁ, Pavla. *Zmizelá Praha: trhy a tržiště*. Praha: Paseka, 2010. 236 s.

ŠORM, Antonín, KRAJČA, Antonín a Mariánská družina. *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě: příspěvky k studiu barokní kultury*. V Praze: Antonín Daněk péčí Mariánských družin pražských, 1939.

ŠTECH, Václav Vilém. *Zmizelá Praha*. Praha: Topič, 1918. Umělecké památky (F. Topič).

TEIGE, Josef a Jan HERAIN. *Staroměstský rynek v Praze*. Praha: Společnost přátel starožitností českých, 1908. 430 s.

TUČEK, Jan. Paměť. In STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. V Praze: Scriptorium, 2014, 449 stran ; 27 cm. ISBN 978-80-87271-87-2.

URBÁNEK, Rudolf a Václav NOVOTNÝ. *České dějiny. Dílu III. Část 3., Věk Poděbradský III*. V Praze: nákladem Jana Laichtera, 1930, 1083 s.

VLČEK, Pavel. *Umělecké památky Prahy. Staré město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, 639 s. ISBN 80-200-0563-3.

VLNAS, Vít. Hus versus Panenka. Popis jednoho zápasu o veřejný prostor. In: KUTHANOVÁ, Kateřina a Hana SVATOŠOVÁ, et al. *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2013, s. 106-117. ISBN 978-80-86852-52-2.

VLNAS, Vít. *Mariánský sloup a jeho náměstí (poznámky o smyslu místě)*. Zprávy památkové péče. 2015/75, č. 3, str. 219–226.

VOJTÍŠEK, Václav. *Staroměstská radnice a její památky*. Praha: Důchody obce hlavního města Prahy, 1929. 28 s.

VOJTÍŠEK, Václav. *Staroměstské náměstí*. Praha: Václav Vojtíšek, 1937. 25 s.

WITTLICH, Petr. Pomník a město, in: *Město v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie v Praze, 1983. s. 267-280.

ZITA, Stanislav. Boj o pomník Jana Husa v Praze v období 1889 – 1903. In: *Husitský tábor: Sborník muzea husitského revolučního hnutí Tábor*, č. 14 (2004), s. 113-146.

Internetové zdroje

Aktuálně (2012-2021). [online]. Dostupné také z: www.aktuálně.cz.

ALTOVÁ, Blanka. Město Kutná Hora jako český barokní prostor?. *Lidé města* [online]. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2009, 11(1), 3-68 [cit. 2022-04-27]. ISSN 1212-8112. Dostupné také z: <https://www-ccc-ol.com.ezproxy.is.cuni.cz/search/viewpdf?id=269316>.

Archivní katalog hlavního města Prahy [online]. Dostupné také z: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/>.

BEČKOVÁ, Kateřina. ASANACE – zatracovaný i obdivovaný projekt obce pražské. Příspěvek k dějinám asanace. Pragensia, 1993. *Za starou Prahu* [online]. Dostupné také z: <http://stary-web.zastarouprahu.cz/pragensia/asanace/beckova.htm>.

ŠEBEK, Jaroslav. *Jan Hus – velké téma českých dějin* [online audio]. Rozhovor pro Český rozhlas. Martina Bílá. 6. 7. 2015 [cit. 2022-06-28]. Dostupný také z: <https://cesky.radio.cz/jan-hus-velke-tema-ceskych-dejin-8255179>.

BOHÁČOVÁ, Ivana. *Hradby středověké Prahy. Vývoj opevnění pražské raně středověké aglomerace a vrcholně středověkého města*. In: Praha archeologická [online]. 17. 5. 2017 [cit. 2022-06-21]. Dostupné také z: <http://www.praha-archeologicka.cz/p/367?tgo=82>.

BRADNA, Jan. *Vyjádření sochaře Jana Bradny ke kritice obnovy mariánského sloupu historiky umění* [online]. 24. 7. 2019 [cit. 2022-05-31]. Dostupné také z: <https://marianskysloup.info/vyjadreni-sochare-jana-bradny-ke-kritice-obnovy-marianskeho-sloupu-historiky-umeni/>.

Co zažilo Staroměstské náměstí. In: *Česká televize* [online]. 2014 [2022-06-21]. Digitální záznam pořadu dostupný také na: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/214411058210006/cast/307411/>.

DIENSTBIER, Jan. Panenka Marie proti imigrantům. Kontroverzní stavba sloupu na pražském Staroměstském náměstí zahájena. *Dějiny a současnost* [online]. 2020, roč. č. 3 [cit. 2022-06-12]. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2020/3/panenka-marie-proti-imigrantum/>.

FRÝBERTOVÁ, Tereza. Nedáme si diktovat, koho máme milovat(?) O sletovém průvodu v roce 1948. *Theatralia: Revue současného myšlení o divadelní kultuře* [online]. 2014, roč. 17, čís. 1, s. 52–90 [cit. 2022-06-12]. ISSN 1803-845X. Dostupné také z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/129837/1_Theatralia_17-2014-1_7.pdf?sequence=1.

HARTOG, François. *Regimes of Historicity : Presentism and Experiences of Time* [online]. Columbia University Press, 2015. Dostupné také z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=1835954>.

HN. Hospodářské noviny: [Hlavní vydání] : deník pro ekonomiku a politiku [online]. Praha: Economia, 1990-. ISSN 0862-9587. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b56c15a0-acbf-11e7-91d5-005056825209>.

KOTALÍK, Jiří. *Stanovisko k obnově Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze* [online]. 11. 7. 2019 [cit. 2022-05-31]. Dostupné také z: <https://www.dominikduka.cz/vyjadreni/otevreny-dopis-signatarum-dopisu-proti-marianskemu-sloupu/>.

Memorandum k obnově Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze [online]. 4. 7. 2019 [cit. 31. 5. 2022]. Dostupné také z: <https://www.literarky.cz/civilizace/65-celkem-26-kunsthistoriku-podepsalo-memorandum-proti-stavbe-marianskeho-sloupu-v-praze>.

Národní listy [online]. Praha: Julius Grégr, 1861 - 1941. ISSN 1214-1240. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ae876087-435d-11dd-b505-00145e5790ea>.

NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In: MAYER, Françoise – Václav HUBINGER – Alban BENZA (eds.). *Antologie francouzských společenských věd: město* [online]. Cahiers du CEFRES. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, s. 7–29. [cit. 2022-03-12]. Dostupné také z: https://collectivememory.fsv.cuni.cz/CVKP-29-version1-priloha_2_FSV.pdf.

Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné také z: <https://pamatkovykatalog.cz/>.
PODLISKA, Jaroslav. *Staroměstské náměstí a památky skryté pod jeho dlažbou*. In: Praha archeologická [online]. 17. 5. 2017 [cit. 2022-06-21]. Dostupné také z: <http://www.praha-archeologicka.cz/p/294?q=starom%C4%9Bstsk%C3%A9+n%C3%A1m%C4%9Bst%C3%A4D&tgo=46>.

Portál hlavního města Prahy. Zastupitelstvo.praha.eu [online]. *Usnesení zastupitelstva ze dne 23. 1. 2020* [cit. 2022-06-01]. Dostupné také z: <http://zastupitelstvo.praha.eu/ina/tedusndetail.aspx?par=096134193201196157147134211201196157144134208201196157145134205201196157145&id=589852>.

Právo lidu: časopis hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků [online]. Praha: Ladislav Pavel, 1893-1948. sv. 258 ISSN 0862-5905. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ae864f11-435d-11dd-b505-00145e5790ea>.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické [online]. V Praze: Praha: 1920-1995. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:4eac74b0-e92c-11dc-9fa1-000d606f5dc6>.

Projekt Josef Sudek a fotografická dokumentace uměleckých děl: od soukromého archivu umění k reprezentaci kulturního dědictví (2016-2020). Program aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity [online; cit. 2022-05-31]. Dostupné také z: <http://sudekproject.cz/>.

ŠUBRT, Jiří, MASLOWSKI, Nicolas a Štěpánka LEHMANN. Maurice Hablwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti In MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám* [online]. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2689-5 [cit. 2022-03-10]. Dostupné také z:

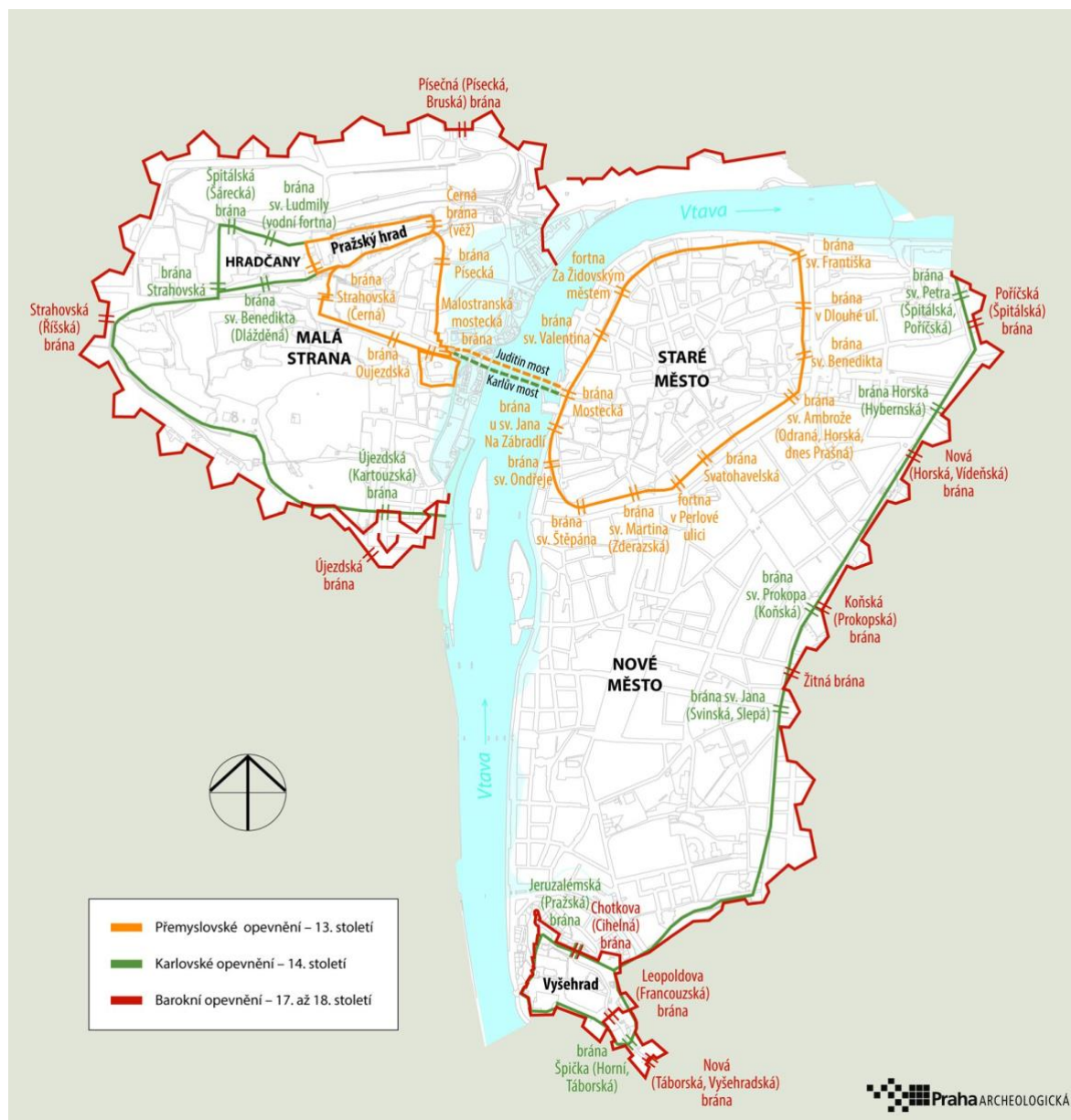
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?docID=2039871&query=kolektivn%C3%AD+pam%C4%9B%C5%A5>.

VÁŇA, Petr. *Cesta kamene. Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze* [online]. Praha: Virgo Press, 2009 [cit. 2022-06-21]. Dostupné také z: http://www.oslj.cz/wp-content/uploads/2016/09/Cesta_kamene_2vyd_screen.pdf?fbclid=IwAR29a0mWzjdtCnlBABDP7gQnMuJ4xgnYzJJpgXQHAdAP3yRxgBRrlZMufpU.

Večerník - Praha: list všech Pražanů [online]. Praha: Pragoprint, 1991-2005. ISSN 1210-1117. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:5b7f7360-1031-11e6-ad5a-001018b5eb5c>.

Přílohy

Obrazové přílohy





Příloha č. 2 – Mědirytina Staroměstského náměstí, Friedrich Bernard (kol. 1740)

AMP, archiválie, sign. G 80



Příloha č. 3. – Leták popravý českých pánů na Staroměstském náměstí 21. 6. 1621

AMP, archiválie, sign. G 1625



Příloha č. 4 – Mapa Bohemia Rosa z roku 1688

Obrázek dostupný na: <https://www.ntm.cz/>



Příloha č. 5 – Kresba Staroměstského rynku podle Jüttnerova plánu z roku 1815
AMP, sb. map a plánů, sign. MAP P I-2/1612



Příloha č. 6 – Krennův dům před asanací, v pozadí barokní kostel sv. Mikuláše
Václav Vojtíšek, *Staroměstské náměstí*, 1937, s. 22.



Příloha č. 7 – Pokládání základního kamene pomníku Mistra Jana Husa v 1903
AMP, archiválie, sign. V 108/57 e



Příloha č. 8 – Slavnostní zakončení všesokolského průvodu v roce 1912
Archiv Jiřího Benáka; obrázek dostupný na: <http://benak.info/wp/2019/05/23/vi-vsesokolsky-slet-1912/>



Příloha č. 9 - Oslava prohlášení dogmatu o Neposkvrněném početí Panny Marie před Mariánským sloupem na Staroměstském náměstí v Praze dne 24. 3. 1855, perokresba A. Šorm a A. Krajča, Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. 1939, s. 11.



Příloha č. 10 – Vítání Tomáše Garrigue Masaryka před staroměstskou radnicí, 1919
Archiv ČT



Příloha č. 11 – Nacistická paráda v roce během okupace
AMP, archiválie, sign. X 11440



Příloha č. 12 – Slavnost za padlé 13. května 1945

Projekt Josef Sudek; obrázek dostupný na: <http://sudekproject.cz/vez-tynskeho-chramu-s-pruhledem-na-staromestske-namesti>



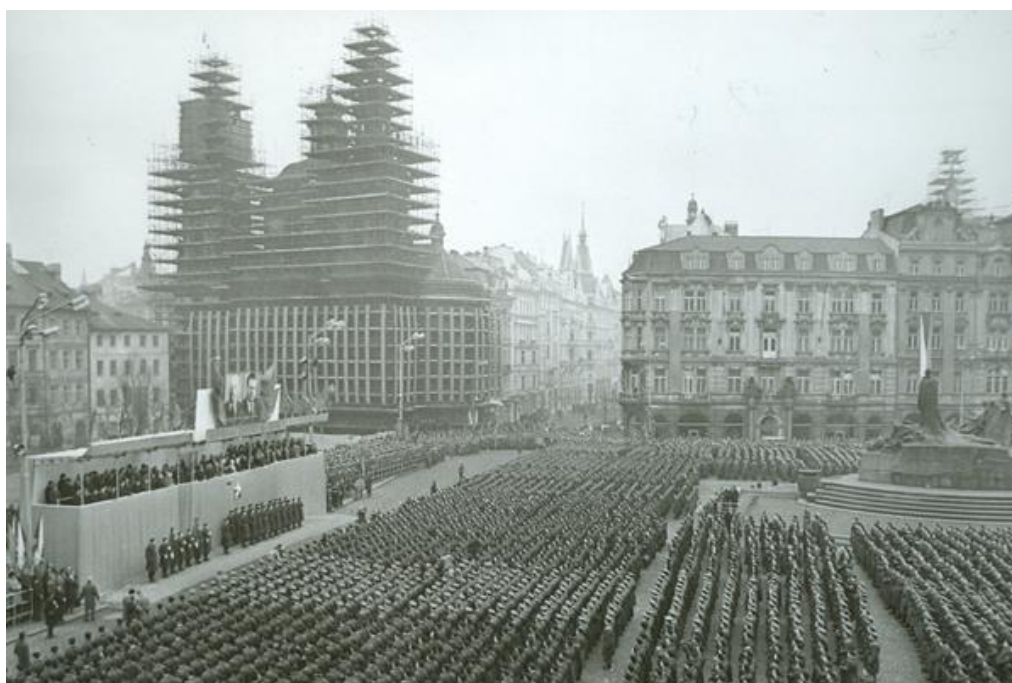
Příloha č. 13 – Slavnostní přehlídka 1. československého armádního sboru v SSSR, 17. 5. 1945

Obrázek dostupný na: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/blanicti-rytiri-z-volyne-bojovali-na-vychodni-fronte-pak-se-volynsti-cesi-z>



**Příloha č. 14. – Originální fotografie Klementa Gottwalda a Vlada Clementise,
21. únor 1948**

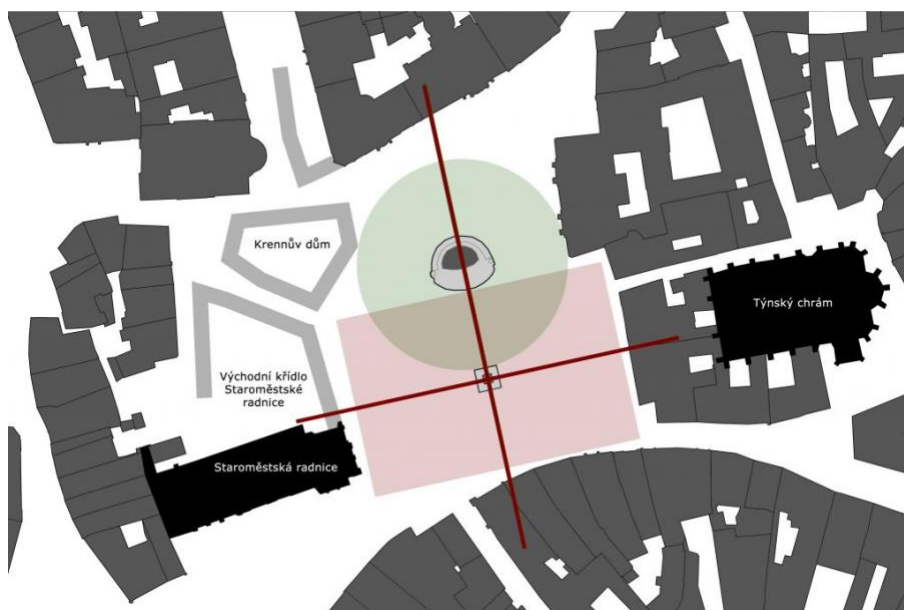
Obrázek dostupný na: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/unor-1948-minutu-po-minute-sledujte-primy-prenos-z-minulosti_1802231325_rak



Příloha č. 15 – Oslava „Vítězného února“, 25. 2. 1968

Ústav pro studium totalitních režimů; obrázek dostupný na:

<https://www.ustrcr.cz/uvod/srpen-1968/fotogalerie-1968/fotogalerie-1968-pred-a-po-srpnu/>



Příloha č. 16 – Kompozice náměstí a pomníkové osy, autor Petr Kučera

Obrázek dostupný na: <https://marianskysloup.info/prispevek-do-diskuse-architekt-petr-kucera>



Příloha č. 17 - Melchior Küssel podle Karla Škréty 1661, Pražský mariánský sloup jako duchovní střed Evropy, Univerzitní teze Jana Fridricha z Valdštejna, 1661, mědiryt, NK.

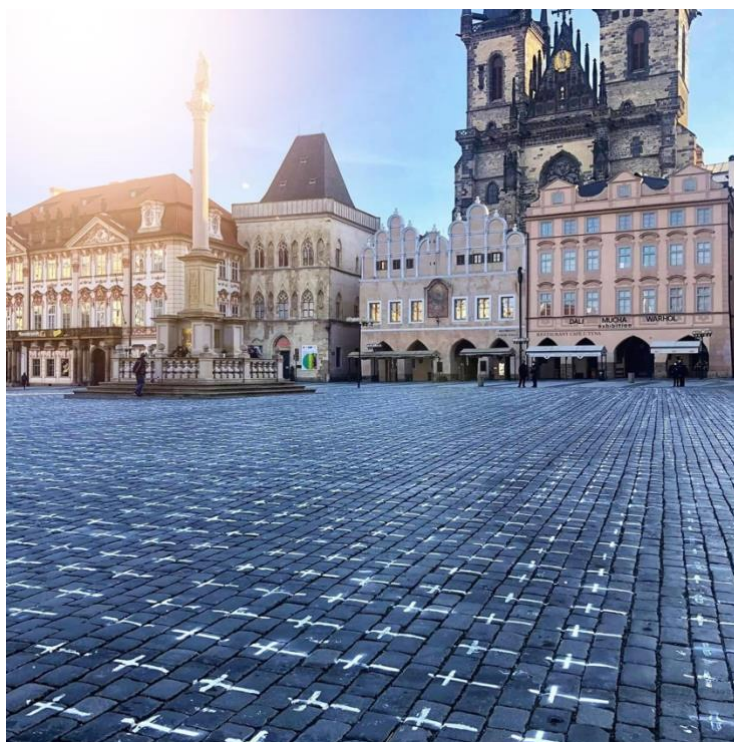


Příloha č. 18 – Barokní mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze, kol 1895
AMP, archiválie, sign. I 307



Příloha č. 19. - Současný mariánský sloup

Obrázek dostupný na: <https://www.forum24.cz/zachovani-od-nakazeni-morniho-mariansky-sloup-na-staromestskem-namesti-jako-misto-poboznosti/>



Příloha č. 20 – Dvacet pět tisíc bílých křížů na památku obětí pandemie, 22. 3. 2021

Obrázek dostupný na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/krize-na-staromestskem-namesti-symbolizuji-obeti-covidu-cesk/r~99da56608aee11eb8e470cc47ab5f122/>

Příloha č. 21 – Memorandum k obnově Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze podepsané dvaceti šesti kunsthistoriky v červenci 2019

Převzato z: <https://www.literarky.cz/civilizace/65-celkem-26-kunsthistoriku-podepsalo-memorandum-proti-stavbe-marianskeho-sloupu-v-praze>

Vážený pane primátore, vážené členky a členové Rady hl. města Prahy,

obracíme se na Vás jako představitelé odborných umělecko-historických institucí a vysokoškolských pracovišť ve věci diskutované obnovy Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. V poslední době aktivity zastánců obnovy výrazně stouply a my – v obavách, aby již dříve vyslovené a odborně podložené argumenty nezapadly ve vzrušené atmosféře – chceme znovu připomenout důležitá a bohužel opomíjená fakta, která v často zjednodušených či dokonce zavádějících prohlášeních nezaznívají. Celá záležitost má jak svou ideovou, či spíše ideologickou rovinu, tak rovinu odbornou, památkovou a umělecko-historickou. Obecně se však dotýká kulturního principu úcty k naší minulosti, obavy z manipulace historického vědomí, a proto musí každé rozhodování v této věci zohlednit zásadní, neautentický a moderní zásah do cenné podoby historického centra hlavního města Prahy.

Od zastánců obnovy reprezentovaných Společností pro obnovu mariánského sloupu opakovaně slyšíme, že sloup byl vztyčen po ukončení třicetileté války na památku úspěšné obrany Starého a Nového Města proti švédským obléhatelům na samém konci války v roce 1648. Toto tvrzení však opomíjí řadu dalších okolností, které vznik a vnímání sloupu v době jeho vzniku a v průběhu času ovlivnily. Zastánci vůbec nepřihlíží k tomu, že umělecké dílo – jímž Mariánský sloup nepochybně byl – na sebe navrstvilo řadu významů, které jsou dány historickými, kulturními, lokálními i uměleckými okolnostmi jeho vzniku. Tuto vrstvu významů, které se váží k Mariánskému sloupu, nelze pro jejich aktuální promlouvání do současné debaty opomenout a rádi bychom je stručně shrnuli.

Mariánský sloup přikázal císař Ferdinand III. postavit na Staroměstském náměstí a výslovně si přál, aby byl proveden podle vzoru vídeňského sloupu stojícího od roku 1647 před jezuitským kostelem na náměstí Am Hof. Při vysvěcení vídeňského sloupu císař zasvětil Panně Marii jako vládkyni a patronce sám sebe, své potomky, lid rakouských zemí a vojsko. Náboženský akt se tak posunul do roviny politicko-ideologické deklarace. Když císař žádal o použití formy vídeňského sloupu v Praze, přenášel tak do českého prostředí stejné ideové koncepty. V Praze však tato nábožensko-politická deklarace tzv. rakouské zbožnosti (pietas Austriaca) začala žít vlastním životem, a to zejména díky místu zvolenému pro stavbu sloupu. Rozhodně nebylo vybráno náhodou.

Prostor Staroměstského náměstí je totiž místem mimořádné historické paměti. Stavbou sloupu se Habsburkové chtěli vypořádat s jejím podstatným dílem a deklarovat zde své vlastní vladařské nároky i rekatolizační program, jehož symbolem se zde stala postava Panny Marie. Aktuálního genia loci prostoru náměstí vytvářely v první řadě dvě dominanty: radnice, tedy politické centrum Starého Města pražského fungující zde od středověku, symbolizující v devíze Praga caput regni autoritu města, kterou Habsburkové od 16. století systematicky omezovali. Na opačné straně náměstí se tyčilo další místo střetu – kostel Panny Marie před Týnem, chrám utrakvistické církve mající své kořeny v českém husitství. Po Bílé hoře byl z průčelí kostela svržen kalich – symbol utrakvismu a nahradila jej socha Panny Marie. Instalace těchto, a dalších monumentů v prostoru Staroměstského náměstí tedy znamenala proces rituální očisty města a země od nekatolické minulosti a ztělesňovala zahájení symbolické rekatolizace tohoto klíčového prostoru. Tento exkurz zřetelně vypovídá o tom, že mariánský sloup představoval již v okamžiku svého vzniku triumfální výraz habsburské monarchistické ideologie opírající se o program militantní katolické protireformace. Tento ideologický koncept zdaleka přesahoval rámec pouhé paměti na úspěšnou obranu Starého a Nového města v roce 1648.

Tomuto radikálně rekatolizačnímu významovému programu odpovídala i podoba jednotlivých soch

Mariánského sloupu: Panna Marie na vrcholu byla zpodobena jako tzv. Panna Marie Neposkvrněného početí, která byla symbolem obnovy (v českém prostředí často násilné) katolické víry. Andělé, umístění v přízemí sousoší, byli zpodobeni v boji s ďábly a dalšími příšerami. Ty byly jako bytosti temna a zla v dobové symbolice a aktuálním protireformačním kontextu chápány jako pokoreň nekatolictví „kacíři“. Tedy stejně, jako političtí nepřátelé Habsburků – tj. české nekatolické stavy poražené na Bílé hoře. Pražský Mariánský sloup tedy nebyl jen memoriální památkou, ale také symbolem expanzivní habsburské katolickoprotireformační propagandy. V tomto kontextu je zřejmé, že v žádném případě nemůže fungovat jako deklarace ekumenického smíření mezi církvemi.

Příloha č. 22 - Pamětní listina Mariánského sloupu z roku 2020

Převzato z: <https://korunaceska.cz/novinky/aktualne/aktualni-zpravy/1023-pametni-listina-marianskeho-sloupu/>

V první polovině 17. století zasáhla celou Evropu tzv. třicetiletá válka. Zničující, a do té doby nevídaný konflikt, který provázely hlad a mor, jeho bratři ve zbrani, si vyžádal obrovské ztráty na životech. Válka nemilosrdně zasáhla rovněž země Koruny české a bylo více než přirozené, že se vděční Pražané rozhodli vztyčit Mariánský sloup na nejvýznamnějším místě v samotném srdci města, na Staroměstském náměstí, jako projev díky Panně Marii za úspěšnou obranu Prahy před švédskými vojsky na samém konci války na podzim roku 1648.

Základní kámen Mariánského sloupu byl položen dne 26. dubna 1650 za účasti nejvyššího hofmistra Českého království Bernarda z Martinic a zástupců pražské radnice. Dne 13. července 1652, za přítomnosti císaře římského a krále českého Ferdinanda III. Habsburského a jeho syna Ferdinanda IV., byl sloup vysvěcen kardinálem Arnoštem z Harrachu, 13. arcibiskupem pražským.

Sochařskou výzdobu Mariánského sloupu, tvořeného čtyřmi pilíři se sousošími andělů a sochou Neposkvrněné Panny Marie na vrcholu, vytvořil Jan Jiří Bendl. Konkrétní jméno architekta sloupu neznáme. V podstavci byla schránka s gotickým deskovým obrazem Panny Marie Rynecké z 15. století. Pískovcový Mariánský sloup se stal první barokní stavbou tohoto druhu na území českých zemí a stal se vzorem pro mnoho obdobných staveb, následujících jeho poselství.

Následných 268 let tvořil Mariánský sloup nedílnou historickou a urbanistickou součást Staroměstského náměstí v Praze, stejně jako duchovního života Pražanů a poutníků.

V letech 1914 až 1918 postihla celý svět první světová válka, která vedle milionů zmařených životů předznamenala konec staletých starých pořádků. Dne 3. listopadu 1918, v samém závěru světové války a pět dní po vyhlášení Československé republiky, strhl Mariánský sloup rozvášněný dav demonstrantů z Bílé Hory a Žižkováků, mylně jej považující za symbol habsburské nadvlády, přes odpor přítomných Pražanů. Národní výbor československý vzápětí tento vandalský čin odsoudil. Tzv. pražský poledník Mariánského sloupu odměřil tehdy přesný čas – pro dalších více než sto let – naposledy. Stržení Mariánského sloupu jakoby pro Pražany předznamenalo temná desetiletí 20. století, kdy nejprve nacismus (a s ním spojené hrůzy druhé světové války) a následně komunismus projevovaly bezbožnost a neúctu k lidskému jedinci, a k jeho svobodě světské, stejně jako duchovní. Iniciativy pro obnovu Mariánského sloupu se přesunuly do svobodného světa v zahraničí, kde hned na svém prvním exilovém sjezdu v roce 1949 v německém Ludwigsburgu vyjádřila Lidová strana podporu pro navrácení Mariánského sloupu. Přihlásila se tak k historickému odkazu, který byl následujících 40 let utlačován a dezinterpretován.

Touha po svobodě a spravedlnosti zvítězila a vyústila na podzim roku 1989 v sametovou revoluci, která přivodila pád komunistického režimu v Československu. Pražané a všichni obyvatelé českých zemí se opět mohli svobodně nadechnout, a vyslovit bez obav své názory jak na věci světské, tak na záležitosti duchovní. Od počátku 90. let 20. století mohly naplno pokračovat snahy o návrat Mariánského sloupu na Staroměstské náměstí v Praze. Tohoto nelehkého úkolu se již od roku 1990 zhostila Společnost pro

obnovu Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, která v roce 1997, na základě výběrového řízení, svěřila zhotovení kopie sochaři Petru Váňovi z Karlíku u Prahy a nově založené Mariánské kamenické huti. Dřík sloupu byl vyroben z kusu pískovce pocházejícího z Indie, kámen pro patku věnovalo italské město Vitorchiano, blok pískovce na sochu daroval Martin Peroutka. Dokončený podstavec s dříkem sloupu byl umístěn v zahradě kláštera sester boromejek pod Petřínem, kopie Panny Marie byla umístěna dočasně (2003-2020) poblíž bočního vchodu do kostela Matky Boží před Týnem, schody, dlažba a balustrády spodní části se nalézaly v depozitáři v Jaroměři.

Zatímco Mariánský sloup byl pro svůj návrat na historické místo připraven, pokračovala svobodná diskuse o historickém, politickém a náboženském rozměru tohoto znovuvztyčení, do které se zapojili nejen Pražané, ale lidé ze všech koutů českých zemí. Tisíce občanů deklarovaly politickému vedení hlavního města Prahy své přání obnovit Mariánský sloup. V červenci roku 2017 vydal Odbor stavební a územního plánu Magistrátu hlavního města Prahy rozhodnutí o umístění stavby obnoveného Mariánského sloupu bez nutnosti vydání stavebního povolení s odůvodněním, že „záměr prakticky navrácí na Staroměstské náměstí část kompozice tohoto prostoru, jejíž funkce a umístění byly ověřeny dlouhým obdobím její existence“. Dlouholeté úsilí všech zastánců návratu Mariánského sloupu, jehož politickým ztělesněním se stal zastupitel hlavního města Prahy Jan Wolf, bylo stvrzeno konečným kladným rozhodnutím Zastupitelstva hlavního města Prahy ze dne 23. ledna 2020.

Pražané a obyvatelé českých zemí žijí dnes ve svobodné zemi se svobodně zvolenými politickými představiteli již tři desetiletí. Prezidentem České republiky je Ing. Miloš Zeman, dr. h. c., předsedou vlády České republiky Ing. Andrej Babiš, a primátorem hlavního města Prahy MUDr. Zdeněk Hřib. 36. arcibiskupem pražským a 24. primasem českým je Jeho Eminence Dominik kardinál Duka OP.

Jakkoliv lidé požívají výhod svobodné společnosti a nejlepší životní úrovně v celé historii, bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení, zdá se však, že žijí v době krize víry a krize duchovní, kterou provází postupná ztráta tradičních hodnot v rychle se měnícím světě a společnosti. Nyní, v roce 2020 po Kristu, kdy zasáhla celý svět pandemie virové choroby, známé jako covid-19, jsou Pražané opět vystaveni zkoušce duchovních a lidských hodnot.

Nechť je obnovený Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze pro všechny následující generace symbolem usmíření, vítězství lidskosti, tolerance a svobody nad nenávisť, nesnášenlivostí a útlakem. Nechť je ztělesněním úcty k dějinám, která nikdy nepodléhá osudné nevědomosti.

V Praze dne 15. srpna 2020